

İKTİSAT

Dergisi

Sayı: 379 Mayıs 1998 Fiyatı: 500.000.- TL

Enflasyon; Eşitsizlikler ve Engeller

■ Enflasyon Niçin Düşürülmek Zorunda?

■ Türkiye'de Enflasyon ve Mikro Düzey'de Etkileri

■ Enflasyon Üzerine Notlar ■ Kentsel Eşitsizlikler,
Kentsel Gerilim ■ GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri

"Just dream...
It will come true!.."

Side • Sorgun • Belek • Kuşadası

TURTEL
Hotels & Resorts

İSTANBUL: Tel: (0212) 258 64 00 - 227 92 01 - 259 94 89 Faks: (0212) 258 97 37 - 258 28 59

Milliyet

İş Yaşamı ve İnsan Kaynaklar

Size **“Doğruyu”** buldurur.

İlanlarınız için:

505 67 18 - 505 67 17 - 505 67 30

Sümerbank

Kişiyi Özel Krediler

Kişiyi Özel Ödemelerle

Burada!

Mola zamanı!

Sümerbank'ın **Kişiyi Özel Krediler**'i konuttan otomobile, bilgisayardan mobilyaya, eğitimden tatile her gereksininizi en hızlı, en ekonomik şekilde karşılar.

Üstelik gelir akışınıza uygun vadelerle, kişiyi özel taksitlerle ödersiniz.

Bütün bunlar için Sümerbank'a 5 dakika uğramanız yeter.

SÜMERBANK

Kuşaktan kuşağa

Bu sayımızın elinize geçtiği tarihte bir ölçüde gelenekselleşen "23. İktisatçılar Haftası" başlamış olacak. Hafta içinde de muhtemel tartışılacak olan konulardan bir kısmını bu sayımıza aldık.

Son yirmi yılın ekonomik panoraması içinde önemli yere sahip olan enflasyon süreci ilerde enflasyon olgusu etkisini kaybetmiş bile olsa, ekonomi tarihi yazını içindeki başat rolü kendini diğer dönemlerden toplumsal olaylarla ve siyasal gelişmeleri ile ayırdedecektir.

Önümüzdeki yılın seçim yılı olması artık kesin hale gelmişken, enflasyonun düşürülmesi olgusunun mevcut hükümetin öncelikli hedefi olmaya devam edecek mi? sorusuna şu ana kadar net yanıt vermek mümkün olmamaktadır. Seçim ekonomileri uygulayan hükümetlerin enflasyonla mücadeleyi dikkate alamadıkları, ya da almadıkları anlaşılmaktadır. Koalisyon oluşturan ve destekleyen partiler açısından yeni seçim sonuçlarını kendi lehlerine değiştirmek için ise, çözümün adeta zaruri olan tek ekonomik aktörü enflasyona dayalı kalabilmektedir.

İktisat'tan

Dergimiz ile iktisat okurlarının dikkatlerine 1997 yılı tüm sayılarının içerikleri sunulmaktadır. Böyle bir indeks hazırlamayı bundan böyle her yılın başında yapmayı planlamaktayız. Geçmiş sayılarda unutulmuş veya gözardı edilen yazıları bir kez daha hatırlamanın yararına inanıyoruz. "Hafıza-i Beşerin nisyan ile malul olmasını" dikkate aldık, ne dersiniz...

Mayıs ayı İFMC için oldukça yoğun geçeceğe benziyor. Bir yandan 23. İktisatçılar Haftası ve hazırlıkları sürerken, bir yandan da Olağan Genel Kurul Mayıs ayında gerçekleşecek. Bu arada doğal olarak yayın kurulumuzun da görev süresi sona ermektedir. Uzun bir aradan sonra ilk kez yeniden Nisan 1996 sayımızla yayına başlayan dergimiz, bu sayımızla birlikte tam yirmi sayı yayınlandı. Yayın kurulu da dahil olmak üzere bir çok değişikliği yaşadı. Umarız beğeni ve ilginizi yeni dönemde de çekmeye devam eder.

Bu dosya sayımıza ayırdığımız yazılar içinde İ. Bircan'dan "Enflasyon Niçin Düşürülmek Zorunda", M. Özer'den "Türkiye'de Enflasyon ve Mikro Düzeydeki Etkileri", S. Erder'den "Kentsel Eşitsizlikler, Gecekondu Hareketleri, ve Kentsel Gerilim", A. Güvel'den "Bir Analitik Kategori Olarak Refah Devleti", A. R. Büyükuslu'dan "Sendikalar Küreselleşmeye Dayanabilir Mi?", N. Özgen'den "Asosyal Egoist Diğerkâma Karşı", E. Dereli'den "İdare Siyaset İlişkisi" ve F. Ercan'dan "Toplumsal Güç İlişkisi Olarak Sermaye" adlı incelemeler bulunmaktadır. Bunun dışında "Sovyet Büyümesinin Gecikmesi" adlı bir çeviriyi de dikkatlerinize sunuyoruz.

Dostlukla...

Kuvvet LORDOĞLU

e-mail: lordoglu@marun.edu.tr

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.
İktisat Dergisi, aylık olarak yayımlanır

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşad Umur.

Sabibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı
Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Kuvvet Lordoğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

İlker Aktürkün, Fuat Ercan,
Gündüz Fındıkçıoğlu, Kuvvet Lordoğlu,
Tabir Mutlu, Yasemin Öztürk,
Aylin Soydan

Danışma Kurulu:

Doç. Dr. Kaya Ardiç,
Prof. Dr. Nihat Falay,
Prof. Dr. Merih İpek,
Prof. Dr. Eser Karakaş,
Prof. Dr. Murat Özyüksel

Yayın Kurulu Sekreteri:

Deniz Diblen.

Reklam Sorumlusu:

A. Güliz Çöllüoğlu

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 250 16 42

Fax: (0212) 235 73 43

Dizgi - Baskı:

Yenilik Basımevi - 243 55 72

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları: Yıllık: 5 milyon TL.

Altı aylık: 2,5 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş.-Gör. ve

Öğretim Üyesi: (Yıllık) 4 milyon TL.

Yurtdışı: 45\$

Abone Hesap No:

Akbank Taksim 7097-DHU

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir. Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak mümkünse bilgisayar disketiyle birlikte ulaştırılmasını rica ederiz.

İÇİNDEKİLER

5

Enflasyon Niçin Düşürülmek Zorunda

İsmail BİRCAN

8

Türkiye'de Enflasyon ve Mikro Düzeyde Etkileri

Mustafa ÖZER

15

Enflasyon Üzerine Notlar...

Kuvvet LORDOĞLU

17

Kentsel Eşitsizlik, Gecekondu Hareketleri ve Kentsel Gerilim

Sema ERDER

23

GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri

Aylan ARI

27

Bir Analitik Kategori Olarak Refah Devleti

Enver Alper GÜVEL

44

Sendikalar Küreselleşmeye Direnebilir mi?

Ali Rıza BÜYÜKUSLU

50

Asosyal Egoist Kültürel Diğerkâma Karşı

H. Neşe ÖZGEN

63

İdare-Siyaset İlişkisi

Esen DERELİ

68

Sovyet Büyümesinin Gecikmesi

Padma DESAI

74

Toplumsal İlişki ve Toplumsal Güç Olarak Sermaye

Fuat ERCAN

Enflasyon Niçin Düşürülmek Zorunda? ¹

İsmail Bircan*

Fiyatların sürekli yükselmesi ve para değerinin düşmesi ile ortaya çıkan enflasyon tüm toplumu ilgilendiren bir olaydır. Enflasyon genellikle, talep artışı ve maliyet harcamalarının yükselmelerinden ileri gelmektedir. Tartışılmaz sonuçlarından birisi de bireyler açısından paranın satın alma gücünün düşmesidir. Enflasyon ekonomik faaliyetlerin akışını temelde üç yönden etkilemektedir.

a) Gelir dağılımı bozulmakta ve haksız bir değişikliğe uğramaktadır. Bireylerin bir bölümünün gelirleri enflasyon hızından fazla bir bölümünün gelirleri ise enflasyon hızından daha yavaş artmaktadır. Böylece zengini daha zengin, fakiri daha yoksul yapan bir durum ortaya çıkmaktadır.

b) Enflasyonun verimlilik ve kalite üzerinde olumsuz tesirleri vardır. Spekülasyon kazançların alinteri kazancından daha verimli gözükmeleri, kolay kazanan ve pervasız harcayan bir zümrenin türemesi söz konusudur.

c) Enflasyon aynı zamanda dış ödemeler dengesini de sarsmaktadır. Enflasyon hızı diğer ülkelerden fazla olduğunda (devalüasyon da yapılmazsa) ihracat tıkanmakta, ithal mallarına rağbet artmaktadır. Ayrıca turizm gelirlerinin temposu yavaşlamakta ve vatandaşların dış seyahat harcamaları artış göstermektedir.

Enflasyonun en önemli etkisi, servet ve gelir dağılımını değiştirici yönde ortaya çıkmaktadır. Haklı bir neden olmaksızın refah ve varlık, bir sosyal tabakadan diğerine geçmektedir. Enflasyonun, bireylerin refahtan aldıkları payı değiştirmesi, sosyal huzursuzluklara ve tepkilere neden olmaktadır.

Enflasyon hızının yüksekliği, servet ve gelirlerin

kayma yönü üzerinde etkili olmaktadır. Nitekim aşırı ve hızlı enflasyonlarda, zekâ ve pratik bilgilerini birleştirenler, borsa taktiklerindeki ustalıklarıyla kısa sürede hayret uyandıracak gelir elde etmektedirler.

Emisyon hacminin hissedilir artışlar gösterdiği kronik enflasyonlarda, ticari araçlar ve tüketiciye doğrudan doğruya mal ve hizmet sunanlar avantajlı bir ortamdan yararlanmaktadırlar. Sabit ve dar gelirli enflasyonun yaygın kurbanları haline gelmektedir. Diğer yandan uzun süreli kronik enflasyonlar, kamu görevlilerinin aleyhine olmaktadır. Enflasyon nakdi sermayeyi tahrip etmektedir.

Enflasyonun uzun sürdüğü dönemlerde, milli karakter temelinden sarsılmaktadır. Manevi ve ahlâki değerler küçümsenmekte, aşınmakta, bazıları yok olmaktadır. Kumar yaygınlaşmaktadır. Keyif verici maddelerin tüketimi artmaktadır. Fert başına milli gelirin düşük olduğu ülkelerde fiyatlardaki normalin üstündeki artışlar acı sonuçlar doğurmaktadır. En başta, hayvansal besinlerden yoksun ve beslenmesi genelde bitkisel gıdalara dayanan topluluklarda ciddi beslenme yetersizlikleri ortaya çıkmaktadır. Böylece genel sağlık sorunları artmakta, sağlıklı nesillerin yetişmesinde darboğazlar ortaya çıkmaktadır.

Enflasyonun, hızlı olduğu dönemlerde ayrıca, yolsuzluklar ve rüşvet olayları artmakta, halkın mutlu olma eğilimleri azalmaktadır. Karamsarlık artmakta, yöneticilere güven azalmaktadır. Uzun süreli enflasyon, geçim şartlarını zorlaştırmakta, yeni kuşağın kültür seviyesinin gelişmesini engellemekte ve gençler psikolojik çöküntülerle yeni arayışlara girmekte, dejenere akımlara kolaylıkla sürüklenebilmektedirler. Bunalmaya düşerek zararlı akımlara kapılmış gençlerin

* Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi - DPT-Danışman-Uzmanı

dar pek çok etken nedeniyle giderek artan enflasyon; görüldüğü gibi uzun dönemde kronik bir hal almışsa kötü sosyo-ekonomik sonuçlar doğurmakta, refah düzeyinin dengeli gelişmesini engellemektedir.

Türkiye özellikle 1980'li yılların başından bu yana kronik yüksek bir enflasyona sahiptir. 1980 yılında tüketici fiyatlarıyla yüzde 115,6 olan enflasyon, 1982 yılında yüzde 21,9'a gerilemiştir. 1983-1987 döneminde ortalama yüzde 39,6'larda seyreden enflasyon 1988-

oranı, enflasyondan ekonomik olarak yararlanmış ailelerde daha yüksek olabilmektedir.

Enflasyon diğer yandan, ekonominin katma değer yaratma özelliğinin azalması, başka bir ifade ile sağlam kaynak meydana getirilmeden, ekonomik ve sosyal harcamalarının sürdürülmeye çalışılması, piyasadaki para miktarının, ekonominin fiziksel büyümesinden daha hızlı artması sonucunu da beraberinde getirmektedir.

Enflasyonist dönemlerde yine, devletin gelir kaynaklarının devlet giderlerini karşılayamadığını, bütçenin sürekli açık verdiği, buna bağlı olarak borçlanmanın arttığı gözlenmektedir. Kısaca bir neden sonuç ilişkisi içinde kötü ekonomi yönetimi gündemde kalmaktadır.

Ücretle geçinen, memur, işçi ve onların emeklilerinin ellerine geçen gelirlerinin fiyat artışlarının gerisinde kaldığı, dolayısıyla en çok fedakârlık istenen kesim durumuna düşükleri görülmektedir.

Esnaf ve sanatkâr kesiminde, satmak üzere aldıkları malların veya üretim girdilerinin sattıklarından daha hızlı fiyat artışı göstermesi, küçük esnaf ve sanatkârların sattıklarının yerine yenisini koymakta zorlanması, kısaca sermaye erimesine yol açması yine enflasyonla ortaya çıkmaktadır.

O halde, devletin zarar eden işletmelerinin zararını karşılamasından kayıt dışı ekonominin vergilendirilememesine, ekonominin katma değer yaratma özelliğinin azalmasından, üretimde verim düşüklüğüne ka-

1996 döneminde yeniden yükselişe geçmiştir. Bu dönemde enflasyon ortalama yüzde 76,2 olurken, 1994 yılında, tüketici fiyatlarıyla yüzde 125,5 toptan eşya fiyatlarıyla ise yüzde 149,6 gibi Türkiye tarihinde görülmemiş rekor bir düzeye ulaşmıştır. 1995 yılında tüketici fiyatlarıyla yüzde 76,1 olan enflasyon 1996'da tüketicide yüzde 79,8 toptan eşyada ise yüzde 84,9'a yükselerek uzun dönemli, sürekli iki haneli (1994 haric) ve kronik yapısını korumuştur.

Türkiye'de enflasyonun doğrudan ve sürekli olarak devletin vergi gelirleri yetersizliği ile, bütçe açıklarıyla ve para basılması ile açıklanması etkileri bakımından ilk bakışta doğru sayılmaktadır. Ancak bu yorum eksik kalmaktadır. Zira enflasyon ayrıca, üretim artışı yetersizliği, arz esnekliği dış ticaret hadleri, piyasa canlılığının artırılmasındaki (istihdam boyutu dahil) yetersizlikler ve devletin küçülememesi seçim ekonomileri gibi diğer nedenlerle de düşürülememektedir. Diğer yandan, halkın gelirlerini ve tasarruflarını enflasyonun etkisinden korumak için, gayrimenkul yatırımlarına, döviz, menkul kıymetlere yatırması ve bunlardaki artışlar, enflasyonun kendisi olmayıp, enflasyonun etkisi ile halkın bir çeşit sigorta arayışı şeklinde açıklanmakta ve ekonomik gücü ayakta kalabilmektedir.

Ekonomik sorunlar ve enflasyonun olumsuz seyri sosyal yansımaları zorunlu olarak beraberinde getireceğine göre, Türkiye'de kronik enflasyon mutlak düşürülmek zorundadır. Düşmemekte direnen enflasyon yapısal değişiklikler için yeni politikalar geliştirmek

konusunda ihtiyaç duyulan sosyal uzlaşmayı da yok ederek daha adaletsiz bir gelir dağılımına neden olmaktadır. Böylece Diyarbakır'da yiyecek dağıtımında görülen manzaralar ortaya çıkmaktadır.

Yüksek enflasyon yaşayan, İsrail, Rusya, Polonya ve Güney Amerika ülkeleri palyetif ve "popülist" politikalarından vazgeçerek enflasyonlarını düşürmüşlerdir. Polonya 1996 başında parasından dört sifır atarak, yeni bir para birimine geçmiştir. Türkiye'de istikrarlı, ekonomik politikalarla enflasyon mutlaka düşürülmelidir.

Türkiye yüksek enflasyon ile; ücretlileri, emeklileri, dar ve sabit gelirli, esnaf ve sanatkârı sürekli geçim sıkıntısı sorunlarına maruz bırakırken, yüzde 80'lerin üzerindeki bir enflasyonla salt Avrupa Birliği'ne giriş için değil, dünya ekonomisiyle bütünleşmesinde de darboğazlar yaratmaktadır. Salt para-kredi politikaları ile değil, eğitimle verimlilik artışı sağlanmasına, bir kısmı psikolojik olan Türkiye'deki enflasyona karşı tüketicilerin bilinçlendirilmesine kadar diğer politikaların da bütünleştirilmesi ve etkin bir koordinasyon sağlanmasıyla, tüm anti-enflasyonist politikaların da bütünleştirilmesini içine alan bir organizasyon işbirliği ile enflasyon düşürülebilir. Ancak burada temel ilke, aynı zamanda bu yazının özü olarak düşünülen; kararlılık ilkesidir. Ekonomide; akılcı ve kararlı politikalarla (kamuoyu desteğini de alarak) orta vadeli programlı enflasyon düşürülebilir. Doğaldır ki inancılı ve kararlı politikalar politik istek ve politik istikrar ile desteklenmek durumundadır.

Enflasyonun mutlaka düşürülmesi zorunluluğuna ilişkin başka makro ekonomik nedenler de saymak olasıdır. Yüksek enflasyon Türk ekonomisinin rekabet gücünün özellikle bu dönemde artırılması için yeni yatırım yapılmasını tam da gerekli olduğu zamanda engellemektedir. Bu nedenle de uzun süreli kronik enflasyonu Türkiye tek haneli rakamlara indirmek zordur. Bunu isterse yapacak güçtedir.

Enflasyonu indirmenin yollarını ve bu konuda deneyimli ülke uygulamalarını bilmeyen yok. Bunlar kamu açıklarının kapatılmasından üretimin artırılmasına, 80 Sayılı Hal Kanununun yeniden düzenlenerek daha fazla katma değer ve gelir vergisi toplanmasından, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınarak kamu gelirlerinin artırılmasına, özelleştirmeden, kamu fi-

nansman dengesine ve para-kredi politikalarına kadar çok sayıda önemi içermektedir.

Yüksek enflasyon yaşayan, İsrail, Rusya, Polonya ve Güney Amerika ülkeleri palyetif ve "popülist" politikalarından vazgeçerek enflasyonlarını düşürmüşlerdir.

Tüm bunlar, başta ifade edilen siyasi istikrar ve de siyasi istek ve kararlılık yanında, toplumda uzlaşma zemininin yaygınlaştırılması, akılcı ekonomik politikalar (teşvik politikaları dahil) ortaya konmasını, eğitime önem verilmesini, evrensel değerleri

dikkate alarak rekabet gücünün artırılmasını girişimciliğin teşvik edilerek katma değer artırılmasını, spekülasyon kazanç yerine üretimde elde edilen kazancın uzun dönemde şart olduğunun tüm kesimlerce kabul edilmesini ve gelir dağılımının düzeltilmesine kadar giden bir dizi uygulamanın bir bütünlük içinde ele alınması ile olanaklıdır. Türkiye daha uzun yıllar yüksek enflasyona layık değildir. Akılcı politikalarla enflasyon mutlaka düşürülmelidir.

Kaynakça

Diuliu Eugène, A. Macroeconomic Theory, Graw-Hill New York, 1971

İlkin Akın, İktisadi Analiz, Anadolu Ün. Açıköğretim Fak. Yayınları No:12, 7. Baskı, Eskişehir, 1995.

Parasız İlker, Makroekonomi, Bursa Akademi Yayınevi, Bursa 1989.

Uluatam Özhan, Makro İktisat, S.B.F. Yayınları No:363 Ankara 1975.

Dipnotlar

¹ Bircan İsmail, İnsan Kaynakları Planlaması, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Eskişehir 1997, Ders Notları.

Türkiye'de Enflasyon ve Mikro Düzeyde Etkileri

Mustafa Özer *

1. Giriş

Bir ekonomide ekonomik dalgalanmaların önemli gerçeklerinden birisi ve ekonomik istikrarsızlığın en önemli göstergesi olan enflasyon, 20 yılı aşkın bir süredir ülkemizin en önemli sorunlarından biri olmuştur. 1973-1974 yılları arasında petrol fiyatlarındaki yüksek artışlarla başlayan ve dış ticaret ve bütçe açıkları ile kalıcı bir nitelik kazanan enflasyon, bir dizi enflasyonu önlemeye yönelik politikalara rağmen inatçı ve yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

Ülkemizdeki inatçı ve yüksek enflasyon ayrıca etkinliğini yitirmiş bir yapının ve toplumda varolan sosyal rahatsızlıkların da bir göstergesi olmaktadır. Enflasyonun ulaştığı düzey ve toplumda yarattığı rahatsızlıklar nedeniyle artık TC hükümetlerini değerlendirmede temel ölçüt enflasyonla mücadeledeki başarıları olmuştur. Kaldı ki hükümetlerin bu konudaki başarısızlıkları, birtakım iç ve dış dinamiklerle birleşince, beraberinde rejimin sorgulanmasına veya rejimi tehdit eden gelişmelere yol açmıştır.

Bu amaçla bu kısa yazımız, öncelikle Türkiye'de varolan enflasyonu tanımaya ve daha sonrada yarattığı mikro düzeydeki etkileri incelemeye yöneliktir.

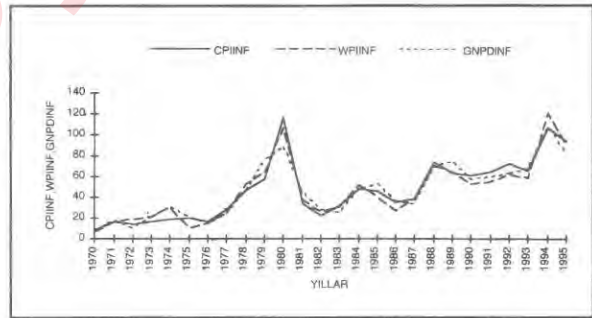
2. Türkiye'de Enflasyon

Fiyatlar genel düzeyinde önemli ve sürekli artışlar olarak tanımlanan enflasyon, ülkemizde artık yüksek bir düzeyde¹ kalıcı nitelik kazanmıştır. Enflasyon oranları genellikle iki temel fiyat indeksine göre hesaplanır. Bunlar Tüketici Fiyatları İndeksi (CPI) ve Gayri Safi Milli Hasıla deflatörü (GNPD)'dür. Ayrıca

bunlara ek olarak Toptan Eşya Fiyatları İndeksi (WPI) temelinde de enflasyon oranları hesaplanmaktadır². Aşağıdaki çizimde bu üç fiyat indeksine göre hesaplanan yıllık ortalama enflasyon oranları yüzde olarak yer almaktadır.³

Çizimin incelenmesinden de görüleceği gibi Türkiye'de enflasyonun her üç indekse göre de bugün ulaştığı düzey yüksek enflasyon tanımına girmektedir. Ayrıca üç indekse göre hesaplanan enflasyon rakamlarında bazı yıllar önemli boyutlara ulaşan bir farklılaşma vardır. Yine çizimden anlaşılacağı gibi enflasyon 1980 ve 1994 yıllarında oldukça yüksek düzeylere ulaşmıştır.

Ülkemizdeki inatçı ve yüksek enflasyon ayrıca etkinliğini yitirmiş bir yapının ve toplumda varolan sosyal rahatsızlıkların da bir göstergesi olmaktadır.

1980 yılında enflasyon CPI ve WPI'de oldukça yüksek düzeye ulaşırken, GNPDI'de yüksek düzeyde kalmış; buna karşılık 1994 yılında her üçü de oldukça yüksek düzeylere ulaşmıştır. 1980 yılında enflasyonun oldukça yüksek düzeylere ulaşmasında, artan petrol fiyatları yanında⁴ 1970'lerin sonlarında iç tasarruflar ile yatırımlar arasındaki uçurumun büyümesi, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin dengelerinin çarpıcı bir biçimde bozulması ve artan bütçe açıkları ile cari açık-
ların artması etkili olmuştur. CPI ile WPI enflasyonu-

* Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Türkiye'de artan bütçe açıklarının finansmanı nedeniyle ortaya çıkan parasal genişlemelerin enflasyonda önemli bir unsur olduğu herkesçe kabul edilmekle birlikte enflasyonda etkili olduğu düşünülen bir çok iç ve dış etkene daha dikkat çekilmektedir. Bunlar arasında, KİT ürünlerine sıkça yapılan zamlar, devalüasyonlar ve ücret artışları⁷ ile enflasyon belirsizliğindeki artışlar gösterilmektedir. Ancak burada sözü edilen ücret artışları enflasyon ilişkisi kesinlik taşımayan bir konudur. Biz ücret artışları-enflasyon ilişkisi değerlendirilirken, bunun sosyo-ekonomik sınıflar arası bölüşüm ilişkileri bağlamında değerlendirilmesinin

nun GNPD enflasyonundan 1980 yılında önemli ölçüde sapma göstermesinde ise 1980 yılındaki yüksek oranlı devalüasyonun önemli etkisi olmuştur⁵. Devalüasyon sonucu artan ithal malları fiyatları hem CPI hem de WPI enflasyonunun GNPD enflasyonundan büyük çıkmasına neden olmuştur. 1994 yılı oldukça yüksek enflasyonun da ise parasal genişlemeler en önemli etken olmuştur. Çünkü 1993 ve 1994 yıllarında faiz dışı bütçe dengesi (temel denge) açık vermiş ve 1994 yılında %12 ile maksimuma ulaşan kamu kesimini borçlama gereğinin Gayri Safi Milli Hasılaya oranı 90'lı yıllardan başlayarak sürekli artış göstermiştir. Dış borçlanma olanaklarının sınırlı olduğu ve iç borçlanmada tikanıklıkların yaşandığı bu dönemde açıkların para basarak finansmanı böyle bir enflasyon sonucunu doğurmuştur. 1993 yılında had safhaya ulaşan parasal genişleme Selçuk (1997) bunun bir kanıtıdır.

Bu şekilde kısaca Türkiye'de enflasyonun gelişimini inceledikten sonra, şimdi de bu yüksek düzeydeki enflasyonun nedenlerine değinelim. Daha öncede belirttiğimiz gibi Türkiye'de ki enflasyon petrol fiyatlarından kaynaklanan dış şoklarla başlamış ve önlene-meyen bütçe açıkları ile bu yüksek düzeyinde kalıcı nitelik kazanmıştır. Özellikle bu açıkların parasallaşması -ki bu da enflasyon vergisinin optimal olmadığını veya kısıtların olmaması durumunda optimum düzeyinin üzerine çıkma tehlikesini ima eder- buradaki kalıcılığı sağlayan ana öğe olmuştur.⁶ Bu noktada ayrıca merkez bankalarının enflasyona uyup ona göre parasal genişlemeleri belirlemesi de enflasyondaki kalıcılığın bir göstergesi olmaktadır.

daha doğru olacağı kanısını taşımaktayız. Çünkü burada önemli olduğunu düşündüğümüz konu, özellikle fiyat hareketlerinin oluşumunda belirleyici rol oynayan, sosyo-ekonomik sınıflar arasındaki bölüşüm ilişkileri ve onun yansımalarıdır. Bu noktada kâr/rant enflasyonu, ücret enflasyonuna oranla daha önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır Yeldan (1992). Ayrıca enflasyonist baskıların, ekonominin yapısal özelliklerinden kaynaklandığına ve zamanla bu kaynakların görece öneminin değiştiğine inanmaktayız.

3. Enflasyonun Mikro Düzeyde Etkileri

Enflasyonun makro ve mikro düzeyde yarattığı bir çok etkiler vardır. Bu etkiler enflasyonun beklenen veya beklenmeyen olup olmamasına veya ekonominin kurumlarının enflasyona intibak edip etmemesine bağlıdır. Ancak bu etkilerin ortak özelliği, ekonomik etkinliği ve tüketici refahını azaltmaları nedeniyle oldukça maliyetli olmalarıdır. Hess ve Morris (1996). Biz burada mikro düzeyde etkileri ele alırken, ağırlıklı olarak beklenmeyen enflasyonun yarattığı etkiler üzerinde duracağız.⁸ Mikro düzeyde etkileri incelerken, beklenmeyen enflasyonun yolaçtığı, gelir ve serveti yeniden dağıtıcı etkileri, enflasyonun yolaçtığı sosyal rahatsızlıklar, kötümserlik ve para hayaline kapılma ve beklenen enflasyon durumunda bile oluşan menü maliyetlerini ele alacağız.

3.1. Gelirin ve Servetin Yeniden Dağıtılması

Enflasyonun yarattığı mikro düzeydeki etkiler, ekonomik refahın ölçümü olan gelir ve servette genel bir düşüş biçiminde değil de, gelir ve servetin yeniden

dağıtım biçiminde ortaya çıkar. Böyle bir yeniden dağıtımın ortaya çıkmasının nedeni, insanların farklı mal ve hizmet bileşimlerini satın almaları, farklı varlıklara sahip olmaları ve farklı mal ve hizmetleri (işgücü de dahil olmak üzere) satmalarıdır. Bu nedenle enflasyonun bireyler üzerindeki etkisi, bireylerin alıp sattığı mal ve hizmetlerin fiyatlarının nasıl değiştiğine bağlı olarak ortaya çıkar. Bu anlamda enflasyon, bir vergi gibi davranarak bazı kişilerin gelir ve servetlerinden alıp, bunları başka kişilere aktarır. Burada sözünü edilen aktarma mekanizması, yani enflasyonun yeniden dağıtıcı etkileri, fiyat gelir ve servet etkileri yoluyla gerçekleşir (Schiller, 1991). Bir başka deyişle enflasyon, nisbi fiyatları, gelirleri ve servetin reel değerini değiştirerek; gelirleri yeniden dağıtan bir mekanizmaya dönüşür.

Bu mekanizmada;

Nominal gelirleri enflasyon oranından daha fazla artan kişiler ulusal gelirin daha fazla kısmını alırlar (Gelir etkileri). Özellikle ülkemizde son yıllarda rant/kâr geliri elde edenlerin ücret geliri elde edenlere göre böyle bir üstünlüğü söz konusudur.

Fiyatları çok çabuk artan mal ve hizmetleri tüketen kişiler ulusal gelirin daha az kısmını alırlar (Fiyat etkileri). Bu durum özellikle satınalma gücü düşen kesimler için geçerli bir durumu gösterir. Temel tüketim mal ve hizmet fiyatlarındaki hızlı artışlar sonucu sabit geliri olanlar her defasında ulusal gelirden daha az pay almak zorunda kalırlar. Örneğin ülkemizde çalışanlar ve emeklilerin gelirleri hiçbir zaman genel fiyat düzeyindeki artışla aynı oranda artmaz. Bu nedenle çalışan ve emekliler enflasyon oranının yüksek olmasından dolayı diğer gruplara oranla satınalma güçlerini kaybederler.

Reel değeri artan varlıklara sahip kişiler diğerlerine oranla ulusal gelirden daha fazla pay alırlar (Servet etkileri). Örneğin ev sahipleri ile kiracıları ele aldığımızda, enflasyon sonucu, kiracılar her yıl artan oranlarda gelirlerinin büyük bir kısmını kira giderlerine ayırırken, ev sahipleri evlerinin reel değeri azalmadığı için kiracılara göre refah düzeyi açısından her yıl daha iyi durumda olurlar.

Bu ex post etkiler enflasyon oranı beklenen enflasyon oranından farklılaştığında ortaya çıkar. Özel-

likle ödemelerin nominal TL cinsinden belirlendiği sözleşmelerde, beklenmeyen enflasyon kişilerin servetlerinde bir transfere yol açar. Örneğin, sabit faizli bir kredi anlaşmasında, beklenenden yüksek gerçekleşen bir enflasyon; servetin alacaklıdan borçluya transferini ima eder. Aynı durum ücret sözleşmelerinde de görülebilir. Özellikle ülkemizde olduğu gibi ücretlerin

uzun süreli toplu sözleşmelerle bağlanması çalışanların beklenmeyen enflasyondan olumsuz bir biçimde etkilenmelerine yol açmaktadır.

Ancak burada bir zorluğa da dikkat çekmekte yarar vardır. Burada söz edilen servet transferi, birilerinin kazanacağını, birilerinin ise kaybedeceğini ima

eder. Bu nedenle enflasyon belirsizliğinin yol açtığı toplam ex-post etkileri saptamak oldukça zordur. Bununla birlikte eğer beklenmeyen enflasyon oldukça yüksek ise, etkiyi ekonominin tümünde hissetme olasılığı vardır. Örneğin Türkiye'de yüksek enflasyon dönemlerinde ortaya çıkan bazı banka ve mali aracı kurum iflaslarını bu bağlamda değerlendirmek de mümkündür.

3.2. Sosyal Rahatsızlıklar

Yeniden dağıtıcı etkilerinden dolayı enflasyon aynı zamanda ekonomik ve sosyal çatışmalara da yol açmaktadır. Çünkü "enflasyonun belirgin bir reel maliyeti, ahlâki değerlere, sosyal uyuma ve insanların birbirlerine karşı olan tutumlarına ne yaptığı ile ilişkilidir. Bu bağlamda yüksek düzeylerde seyreden enflasyon ülkemizde bütün sosyal, politik ve ekonomik ilişkileri de önemli ölçülerde etkilediğini söylemek mümkündür. İşçi ile işveren, devlet ile halk ve tüketiciler arasındaki çatışmalar toplumu ve kurumları rahatsız edecek düzeye gelmiştir. Özellikle bu rahatsızlıkların sonucu başta adalet olmak üzere geleneksel kamu hizmetlerinde önemli ölçülere varan yetersizlikler ortaya çıkmıştır. İşçi ve işveren ilişkileri-irticaya karşı mücadele ve demokrasiyi yaşatma konuları dışında-kopma noktasına gelmiş. Daha da kötüsü vatandaşın devletine olan güveni yokolmaya yüz tutmuştur.

Ayrıca yaşadığımız toplum açık ve gizli birtakım sözleşmeler üzerine kurulmuştur. Bu sözleşmeler TL'nin birşeyler ifade ettiği düşüncesi ile bağlanmış- tır. Eğer vatandaş olarak TL'nin değerine inanmazsanız (beklenmeyen enflasyon nedeniyle), sistem ar-

***Yüksek düzeylerde seyreden enflasyon
ülkemizde bütün sosyal, politik ve
ekonomik ilişkileri de önemli ölçülerde
etkilediğini söylemek mümkündür. İşçi
ile işveren, devlet ile halk ve tüketiciler
arasındaki çatışmalar toplumu ve
kurumları rahatsız edecek düzeye
gelmiştir.***

Görüntülü telefona taşındık!

Akbank'tan teknolojik devrim:

AKtel

•Aktel, evinizde ya da işyerinizde bankacılık işlemlerini "görerek" yapabileceğiniz ekranlı telefondur. •Her Akhesap sahibi, sadece 2 milyon lira aylık hizmet kirası ödeyerek Aktel'e sahip olabilir. •Depozito yok! Akbank yaptığınız işlemlerden hiçbir komisyon ve masraf almaz. •Dilediğiniz Akbank şubesine başvurduğunuzda Aktel'iniz adresinize gönderilir. •Aktel'in ekranı, AkMatik ekranına benzer. •Aktel cihazını telefon olarak da kullanabilirsiniz.

•Aktel'in bankacılık hizmetlerinden, sadece sahibi değil, Akkart Extra'sı olan herkes yararlanabilir. •Aktel'i dilediğiniz zaman Akbank'a iade edebilirsiniz.

Siz de, Akbank'a gelin; Görüntülü Ev & Ofis Bankacılığı'yla mutlaka tanışın.

Geleceği içeri alın!

AKBANK

Güveninizin Eseri

Akhesap ve Akkart Extra olan herkesin Aktel ile yapabileceği başlıca işlemler:

- Repo yapabilirsiniz.
- Yatırım fonu alıp satabilirsiniz.
- Hisse senedi alım-satım talimatı verebilirsiniz.
- Lot altı hisse senedi alıp satabilirsiniz.
- Alım-satım emirlerinizi ekranda takip edebilirsiniz.
- Hazine bonusu alabilirsiniz.
- Devlet tahvili alabilirsiniz.
- Halka arzda talep toplama işlemlerine erişebilirsiniz.
- Yatırım hesabınızın hareketleri izleyebilirsiniz.
- EFT sistemine dahil tüm bankalar hesaplara havale (EFT) gönderebilir.
- Döviz alıp satabilirsiniz.
- VDMK alabilirsiniz.
- Senetlerinizi ödeyebilirsiniz.
- Virman yapabilirsiniz.
- Vadeli, vadesiz TL ve döviz hesaplarınızın bakiyesini görebilirsiniz.
- Vadesiz hesap hareketlerinizi görüntüleyebilirsiniz.
- Kredi kartı borcunuzu ve limitinizi takip edebilirsiniz.
- Kredi kartı borcunuzu ödeyebilirsiniz.
- Yatırım portföyünüzü takip edebilirsiniz.
- Talimatlı ödemelerinizin tutarlarını ve ödeme tarihlerini görebilirsiniz.
- Akbank döviz kurlarını öğrenebilirsiniz.
- Kredi hesaplarınızı görüntüleyebilirsiniz.

**KÜÇÜK ESNAFA VE BÜYÜK SANAYİ ERBABINA
MUHTAÇ OLDUKLARI KREDİLERİ KOLAYCA VE
UCUZA VERECEK BİR TEŞEKKÜL VÜCUDA GETİRMEK VE
KREDİNİN NORMAL ŞARTLAR ALTINDA UCUZLATILMASINA
ÇALIŞMAK DA ÇOK LAZIMDIR... 1 Kasım 1937
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK**

HALKBANK

zulandığı gibi yürümez. İnsanlar sürekli aldatıldığı ve dolandırıldığı hissine kapılırlar ve bu da TL'den kaçışı ve bunun yerine başta ABD Doları olmak üzere yabancı paralarla TL'nin ikâmesini gündeme getirir.

3.3. Kötümserlik

Sürekli değişen fiyatlar ortamında bir kişinin alışkanlıkları kolaylıkla tersine dönebilir. Beklenmeyen enflasyon ortamında insanlar sürekli olarak belirsizliğin yeni boyutlarına kendilerini alıştırma çabırlar. Bugün birçoğumuz sürekli olarak, Acaba gelirin ne kadarlık kısmını tasarruf etmeye devam etsem? Paramı hangi yatırım aracına yönlendirsem? Tüketeceğim mal ve hizmetleri nerelerden satınalsam? gibi sorularla uğraşmaktayız. Bu gibi kaygılarımız her geçen gün yüksek enflasyonla artmakta ve psikoterapistlerin deyişiyle bu "enflasyon stresi" insanlar arasında boşanmalara, artan kötümserliğe, kendine güvende azalmaya ve hatta bazı insanlarda enflasyon streslerini çözmek için suç işlemeye neden olmaktadır.

3.4. Para Hayali

Enflasyonist ortamlarda nominal gelirleri enflasyonla aynı oranda artan insanlar bile artan fiyatlardan etkilenirler. İnsanlar reel gelirleri değil nominal gelirlerine bakarak gelir ve servetlerindeki değişimleri değerlendirdiklerinde para hayaline kapılırlar. Yani satınalma güçleri gerçekte artmamasına rağmen, nominal artışı reel artış gibi değerlendirerek harcamalarını artırır. Ancak artan nominal gelirlerinin (ücretlerinin) gerçekte daha öncekinden daha az veya aynı oranda mal ve hizmet satınalamadığını farkedince de aldatıldıkları hissine kapılırlar. Bu da insanların çalışma, tasarruf ve yatırım konusundaki istekleri üzerinde olumsuz etkiler yaratır.

3.5. Menü Maliyetleri

Menü maliyetleri yüksek enflasyonla birlikte daha sıklıkla fiyatları değiştirme gereksiniminden kaynaklanır. Bu maliyetler enflasyon olduğu zaman, fiyatları yeniden hesaplamak ve yeni fiyat listesi oluşturmakla ilişkili fiziki maliyetlerdir (Fisher 1984). Özellikle bu tür maliyetlerin önemi bizim gibi yüksek enflasyonun olduğu bir ülke ile, ABD gibi düşük enflasyonun olduğu bir ülkeyi karşılaştırmakla daha belirgin hale gelir. Ülkemizde bu tür yeniden fiyatlama işlemi belki aylık -çoğu durumlarda bir ay içinde de gerçekleşmekte- olarak yapılmakta buna karşılık ABD'de aynı işlem belki yıllarca dahi yayılabilmektedir. Dolayısıyla bu tür yeniden fiyatlama işlemi sonucunda önemli ölçüde reel kaynaklar harcanmaktadır.

Bununla birlikte enflasyonun menü maliyetlerini belirlemek için uygun bir yöntem daha henüz oluşturulmadığı için menü maliyetlerinin boyutlarını belirlemek kolay değildir.

Sonuç

Ülkemizi yirmi yılı aşkın bir süredir etkileyen yüksek oranlı enflasyon, hükümetlerin önlemesi gereken en önemli sorun olarak karşımızda durmaktadır. Nedenleri ne olursa olsun yarattığı mikro ve makro düzeydeki etkileri nedeniyle enflasyonun bu şekilde devam etmesi, ülkemizdeki varolan ekonomik, sosyal ve politik bütün ilişkileri derinden etkilemektedir. Bu nedenle ülke hükümetlerine düşen ilk görev bu inatçı ve kronik enflasyonu makul düzeylere indirmek olacaktır.

Bunu yaparken gözardı edilmemesi gereken bazı gerçekler de söz konusudur. Bunlardan en önemlisi, sadece parasal önlemlerle Türkiye'de enflasyonla mücadelede başarılı olunamayacağı gerçeğinin kabul edilmesi ve yine de öncelikli olarak mali disiplini sağlayarak parasal genişlemeye yol açan etkenlerin ortadan kaldırılmasıdır. İkincisi, enflasyonla mücadelede sadece kısa süreli anti-enflasyonist politikaların değil, bunun yanında ekonominin yapısal niteliklerini de gözönünde tutan politikalara gereksinim olduğudur. Ayrıca, enflasyonda en önemli etkenlerden biri olan enflasyon beklentilerinin kırılabilmesi için güvenilir ve saygın politikalar izlenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Clark, Todd E. (1996), "U.S. Inflation Developments in 1995", Federal Reserve Bank Of Kansas City Economic Review, (First Quarter), V. 81, N. 1, 27-42.
- Corden, W. Max (1993), "Exchange Rate Policies for Developing Countries", The Economic Journal, (January), 103, 198-207.
- Dornbusch, R., F. Sturzenegger ve H. Wolf (1990), "Extreme Inflation: Dynamics and Stabilization", Brookings paper on Economic Activity, 2, 2-84.
- Fisher, Stanley (1990), Macro Economics, sixth edition, McGraw-Hill, Inc., Turkey.
- Fisher, Stanley (1984), "The Benefits of Price Stability", Price Stability and Public Policy, Federal Reserve Bank Of Kansas City.
- (1996), "Maintainin Price Stability", Development and Finance, A Quarterly Publication of Thi International Monetary Fund and The World Bank, (December), V. 33, N., 34-37.
- Golob, John E (1993), Inflation, Inflation Uncertainty and Relative Price Variability: A survey, Research Working Paper 93-15, (November).
- (1994), "Does Inflation Uncertainty Incre-

ase with Inflation?", Federal Reserve Bank Of Kansas City Economic Review, (Third Quarter), V. 79, N. 3, 27-38.

Hess Gregory D ve Charles S. Morris (1996). "The Long-Run Costs of Moderate Inflation", Federal Reserve Bank Of Kansas City Economic Review, (Second Quarter), V. 81, N. 2, 71-88.

Holland Steven A. (1995), "Inflation and Uncertainty: Tests of Temporal Ordering", Journal of Money, Credit and Banking, (August), V. 27, N. 3, 827-837.

Kahn, George A. (1995), "Progress Toward Price Stability: A Report card for 1994", Federal Reserve Bank Of Kansas City Economic Review, (First Quarter), V. 80, N. 1, 5-22.

Mishkin, Frederic S. (1984), "The Causes of Inflation", Price Stability and Public Policy, Federal Reserve Bank Of Kansas City.

..... ve Adam S. Posen. (1997), Inflation Targets: Lessons From Four Countries. NBER, (August) 6126.

Özselçuk, Erdiñç (1992), "Enflasyonun Kaynakları ve Kısa Dönem Enflasyon Modeli", 3. İzmir İktisat Kongresi, Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar.

Schiller, Bradley R. (1991), The Economy Today, McGraw-Hill, Inc., ABD.

Selçuk, Faruk (1997), Türkiye İktisadı 1994-1996, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Yeldan, Erinc (1992), "Türk Ekonomisinde Yapısal Enflasyon 1980-1990: Bir Genel Denge Analizi", 3. İzmir İktisat Kongresi, Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar.

Dipnotlar

¹ Enflasyonun sayısal tanımlamaları konusunda iktisat yazınında bir standartlık söz konusu değildir. Ancak genel olarak, %15-30 aralığında dolaşan enflasyona ılımlı, %30-100 aralığındaki enflasyon oranlarına yüksek, %100-1000 aralığındaki enflasyona oldukça yüksek ve yıllık %1000'i aşan enflasyona da hiperenflasyon denilmektedir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Dornbush ve diğerleri (1990) ve Fisher (1996).

² Politika yapıcılar, işletmeler ve bireyler kendi kullanım amaçlarına göre farklı enflasyon ölçümlerini faydalı bulurlar. Enflasyonun hesaplanmasında yaygın kullanılan fiyat indeksleri yukarıda da değinildiği gibi Tüketici Fiyatları İndeksi, Toptan Eşya Fiyat İndeksi ve Gayri Safi Milli Hasıla Fiyat Deflatörüdür (Clark 1996). Ancak enflasyonun bütün istatistiki ölçümleri çeşitli sorunlar taşır. Üstelik özellikle fiyat istikrarı açısından hangi indekse göre hesaplanan enflasyon oranının istikrara kavuşturulacağı konusunda bir konsensusta yoktur (Kahn 1995). Bununla birlikte ABD, Kanada ve Yeni Zelanda'da ki enflasyon hedefli para politikası uygulamalarında enflasyon, tüketici enflasyonu olarak belirlenmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mishkin ve Posen (1997).

³ Hesaplamalarda kullanılan fiyat indeksleri DİE'nin İstatistik Göstergelerinden alınmıştır. Her üç indeks için de baz yılı 1968'dir.

⁴ 1973-1979 yılları arasındaki petrol fiyatlarındaki artışlar nedeniyle oluşan dış şokların enflasyon oranı üzerinde yarattığı etkiler, enflasyon oranında geçici hareketler ola-

rak değerlendirilmektedir. Bu şokların yarattığı etkiler ülke içindeki parasal otoritelerin kontrolü dışında kaldığı ve dış etkenlerden kaynaklandığı için enflasyon analizlerinde çoğunlukla ele alınmamaktadır Mishkin (1984).

⁵ Bu tarihte TI %28 oranında reel olarak değer kaybetmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Corden (1993).

⁶ Yaygın olan bir görüşe göre, enflasyonun kalıcı olmasında iki ana etken vardır. Bunlardan birincisine göre, enflasyon bir ülkenin kamu maliyesinin integral bir parçası olmuştur. Yani buna göre enflasyonist para yaratma süreci devletin gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturur. Para yaratılması yoluyla elde edilen gelir,

$$M/P = (\pi + n + ng)m$$

biçiminde yazılabilir. Burada, M/P reel para talebinin büyüme oranını, enflasyon oranını, n nüfusun büyüme oranını ve ~reel para talebinin gelir esnekliğini ve g de reel gelirin büyüme oranını gösterir. İkincisine göre enflasyonu düşürmenin çok maliyetli ve zor olmasıdır. Buradaki ilk düşünce senyoraç argümanı olarak da değerlendirilebilir. Ancak bu argümanın Türkiye için doğru olup olmadığı konusunda kuşku vardır. Çünkü senyoraç gelirlerinin bir dönem %4 civarında olmasına rağmen son zamanlarda oldukça düşük düzeylere ulaştığı iddia edilmektedir (Selçuk 1987). ikincisi ise özellikle Türkiye'deki iç siyaset bağlamında geçerli bir argüman olarak en azından şimdilik doğru olarak görünmektedir. Açıklıkla bu konuda TC Hükümetlerinin bir isteksizliği göze çarpmaktadır.

⁷ "Enflasyonun Kaynakları ve Kısa Dönem Enflasyon Modeli" adlı çalışmada Erdiñç Özselçuk, ücretlerdeki değişimleri enflasyonu etkileyen bir yurtiçi etken olarak almamıştır Özselçuk (1992).

⁸ Enflasyonun bir bütün olarak ekonomiye etkileri analiz edilirken enflasyonun yarattığı üç zararlı etkiden yola çıkılır. Bunlar, i) Enflasyon belirsizliği, ii) Reel büyüme yarattığı değişkenlik ve iii) Nisbi fiyatlarda yarattığı hareketlilik. Burada mikro düzeyde etkileri ele alınırken özellikle nisbi fiyatlarda ortaya çıkan oynamalar ve enflasyon belirsizliğinin etkilerine de bir ölçüde değinilecektir. Bu konularda daha fazla bilgi için bkz. Golob (1993), Holland (1995). Ayrıca enflasyonun makro düzeyde yarattığı etkiler denince, beklenmeyen enflasyona bağlı olarak ortaya çıkan, ekonomide oluşan belirsizlik ortamı, spekülasyon faaliyetlerinin artması, zaman sürelerinin kısalması ve vergi dilimlerinin suni olarak yükselmesi gibi etkileri gösterebiliriz. Beklenen enflasyonun yarattığı makro etkiler ise Ayakkabı derisi maliyetleri, etkinlik maliyetleri, potansiyel GNP'de azalmalar ve ekonomik büyüme maliyetleridir. Bu konularda bkz. Dornbush ve Fisher (1994), Mishkin ve Posen (1997).

⁹ Enflasyon konusundaki belirsizlikler iki tür ekonomik etki yaratır. Bunlardan ilki, enflasyon belirsizliğinin, işletmeler ve tüketicileri belirsizliğin olmaması durumunda almayacakları bir takım kararlara zorlamasıdır. Bu tür etkilere ex-ante etkiler de denir. İkinci tür etkiler ise ex-post etkilerdir ve bunlar bir takım kararlar aldıktan sonra gerçekleşir. Ex-ante etkiler üç kanalla gerçekleşir: i) enflasyon belirsizliğinin uzun dönem faiz oranlarını artırarak finansal piyasaları etkilemesi, ii) enflasyon belirsizliğinin ekonomik kararlarda önemli olan değişkenlerde belirsizliğe yolaçması ve iii) enflasyon belirsizliğinin, işletmeleri enflasyonla ilişkili belirsizliklerden kaçınmak için kaynaklarını harcamaya yönlendirmesidir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Golob (1994).

Enflasyon Üzerine Notlar...

Kuvvet Lordoğlu

Bu ülkede 1977 yılından beri sürekli yaşananlar enflasyon kelimesinin ifade ettiği anlamı gündelik hayatlarında oldukça önemli bir yere yerleştirdiler. Hatta o kadar ki o dönemde iktisat fakültelerinde ders olarak anlatılan konulardan bazıları bugün bir çok insanın a priori -önsel- bilgisi veya davranışı haline dönüştü. Hiç bir parasal borç alacak hesabını enflasyonu katmadan yapamaz durumdayız. Rasyonel homoeconomicuslara da bu yakışır zaten.

Yirmibir yaşındaki kızlar ve oğlanlar kesin olarak enflasyonsuz ya da fiyatların "makul" oranda arttığı bir dönem yaşamadıkları için artık onlar ve ardından gelenler için enflasyon fiyatların aşırı artmasının dışında başka bir değer ifade ediyor. Bu belki de onlar için olağan, üzerinde düşünülmesi bile çok gerekli olmayan iktisadi ve toplumsal bir olgu. Kısaca "fiyatlar artar" zaten büyükleri onlara zaman zaman herşeyin değiştiğini, değişmeyen bir şey olmadığını söylemiyor mu? O halde anlaşılmayan bir şey yok.

Bu noktada bir neslin enflasyon içinde doğup büyümesi ve bu koşullara uygun

değerleri üretip geliştirmesinin etkilerini kolayca gözardı edemeyeceğiz. Genç insanların yetişme ve gelişmelerinde ailelerinin rolleri dışında toplumsal faktörlerde önem taşımaktadır. Maddi koşulların dayattığı ve uygulattığı ortamlarda "Dostluk arkadaşlık, sevgi ve benzeri değerlerin" ikinci plana itilmesinin ekonomik rasyonalite ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Yani bu genç insanlar birbirlerine "seni seviyorum ama ile başlayan " bir dizi koşulla yaklaşmaktadır. İlişkilerinin geri planında yatanın "her zaman bir karşılığı olma" ilkesi gibi oldukça somut bir temele dayanmaktadır.

Bu karşılığı olma ilkesinin doğal sonucu da dayanışma, ortak paylaşım ve katılım gibi bir önceki dönemin geçerli değerlerinin sadece bir takım dinazorlar tarafından savunulmasıdır. Ne yapalım sonuçta "her şey değişime tabidir"

Türkiye'de 12-24 yaş arasında çalışan gençler toplam çalışanların %23'ünü oluşturmaktadır. Yani her 4-5 çalışandan biri enflasyonsuz bir ortamı hatırlamayacak yaş dilimindedir. Enflasyonun daha uzun dönem sürmesi halinde değerlerin değiştiğini de gelecek nesiller tarih kitaplarından okuyacaklar...!!!!

Tahribatın sadece değerler sistemi üzerinde kalmadığı da kesin... İnsanların doğmadan başladıkları ve öldükten sonra da bir süre sürdürdükleri tek eylem biçiminin TÜKETİM olduğunu biliyoruz. Tüketilen mal ve hizmetleri gerileyen sabit gelirimiz nedeni ile daha az almaya başlıyor isek, verilecek en ekonomik karar her zamankinden daha fazla ama bugün tüketmektir. Bu gün alırsak, yarından ucuz, öbür günden ise daha ucuz alırız. Yaşlı nine ve dedelerden, sakız alan küçük çocuğa kadar toplumun bütün kesimleri bu gerçeğin farkındadır. Daha doğrusu farkında olmak zorundadır.

Enflasyonist ortamların tüketimi ve talebi körüklediği ve insanların çılgınlar gibi alışveriş yaptıkları gözlenen bir olgudur. Kuşkusuz sadece fiyatların daha da artacağı endişesi ile değil tüketimi daha arttırabilmek için yapılan promosyon ve reklam kampanyalarının tüketici tercihlerinde önemli olduğunu görmekteyiz. Bu gelişmelerin sonuçları ise henüz öngördüklerimiz ile sınırlı kalmadığını

düşünüyorum. Giderek artan ve yaygınlaşan tüketim kaçınılmaz olarak beraberinde boşa tüketimi yani israfı da getirecektir. Kaynakları kıt ve değerli olan bir ekonomide tüketimin başta enflasyon nedeni ile şiştiği ama israf nedeni ile olumsuz etkilerinin öne çıktığı söylenebilir.

Çok kalabalık alışveriş merkezlerine yüksekçe bir yerden bakın. Hareketliliğin sadece mal seçmek, fiyat karşılaştırması yapmak ve ödemede bulunmak gibi nedenlerle olmadığını göreceksiniz. İnsanların yüzlerindeki kaygı ve telaş özellikle toplu alışverişlerin gerçekleştiği merkezlerde daha da dikkat çekmektedir.

Tüketicilerin sanki arkalarından koşarak gelen enflasyonun zoru ile yürümeyi tercih edemedikleri ve her adımda arkalarına dönüp bakarak koşmaya çalıştıklarını hayalinizde canlandırın. Arkalarına bakarak koşmaya çalışan ama bu arada düşmemeye de gayret eden bu insanların hali belki kısa bir süre için olsa da enflasyona rağmen keyifli bir tüketici olabilmeyi başarabiliriz...

İFMC İKTİSAT RAPORU'NUN 3. SAYISI ÇIKTI...

İktisatının temel görevlerinden biri de içinde yaşadığımız iktisadi ve siyasi ortamı temel veriler çerçevesinde değerlendirmek, yorumlamak ve önerilerde bulunmaktır. Bu amaçla geçen Ağustos ayında yayınına başladığımız ve abone sistemiyle dağıtılan İFMC İktisat Raporu'nun üçüncü sayısı çıktı. Bu sayıda Milli Gelir ve Büyüme, Sektörel Gelişmeler, Dış Ekonomik İlişkiler, Kamu Maliyesi, Enflasyon-Devalüasyon, Para ve Kredi Piyasaları konularına yer verildi. Ayrıca Prof. Dr. İlker Parasız, Bilge Okay, Prof. Dr. Targan Ünal yazı ve yorumlarıyla katkıda bulundular.

Piyasa dağıtımı yapılmayacak ve üç ayda bir yayınlanacak Raporun yıllık abone ücreti 4.000.000 TL'dir. Abone olmak istiyorsanız lütfen bizi arayın...

Tel.: 250 50 34 / 235 61 55

Kentsel Eşitsizlik, Gecekondu Hareketleri ve Kentsel Gerilim

Sema Erder *

Kentsel hareketler, çok boyutlu etkisi olan toplumsal eşitsizliklerin, yaşanan mekânla ilişkili eşitsizliklerinden kaynaklanan toplumsal hareketler olarak tanımlanabilir. Kentsel olanaklardan yararlanmada karşılaşılan eşitsizlikler, bir bakıma, toplumsal eşitsizliğin bir başka ekseninde yansımaları göstermektedir. Kentsel eşitsizliklerden doğan gerilimler ve kentsel hareketler, hemen bütün toplumlar da olduğu gibi, bizim toplumumuzda da yaygın olarak yaşanmaktadır. Ancak, kentlerimizde, uzun süredir devam eden ve çok sayıda insanı ilgilendiren gecekondu hareketlerinin, özel bir yeri olduğu açıktır. Bu yazıda, esas olarak, gecekondu hareketinin anlamı üzerinde yoğunlaşılacaktır. Ancak, önce, konuya daha genel bir bakış olanağı vermesi amacıyla, kitlesel toplumsal hareketler üzerinde kısaca durulmasında yarar görülmektedir.

Kitlesel Toplumsal Hareketler

Çok eski bir tarihe sahip olsa da, toplumsal hareketlerle ilgili tartışmalar, uzun bir dönemdir, örgütlü siyasal ve sınıfsal hareketlerin baskın etkisi nedeniyle, sadece belirli konularla ilişkili olarak, kısıtlı çevrelerde gündeme gelebilmiştir. Kadın hareketi, çevreci hareketler ve etnik hareketler gibi konular, farklı duyarlılık gruplarınca, ya da sosyal bilimlerin ayrı uzmanlık alanlarının konusu olarak, tartışılmaktadır. Kentsel hareketler de, tıpkı bu hareketler gibi, ayrı çevrelerde ve kentbilimciler arasında, uzun dönemdir tartışılan konulardan biridir.

Son dönemlerde, bu tür kitlesel hareketlerin, hemen bütün toplumlar da, gittikçe yaygınlaşması, çeşit-

lenmesi ve neredeyse gündelik yaşamın bir parçası haline gelmesi, bu hareketleri daha genel bir çerçeveden değerlendirme gereğini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, sosyal bilim çevrelerinde, birbirinden çok farklı talepleri, birbirinden çok farklı biçimlerde gündeme getirebilen bu kitlesel hareketlerin siyasal anlamı, devlet toplum ilişkilerine etkileri, örgütlü siyasal ve sınıfsal hareketlerden farklılıkları ve toplumsal ta-

bakalaşmaya etkileri gibi konular yaygın olarak tartışılmaya başlamıştır.

Burada, bu konuda süregiden kavramsal tartışmalardan çok, birbirinden farklı nitelikler taşıyan toplumsal hareketlerin karşılaştırmalı gözlemlenmelerinden

çıkarılan, bazı genel nitelikleri aktarılmaya çalışılacaktır.

Toplumsal hareketlerin, esas olarak, toplumsal yaşamın sınıfsal olmaktan çok, toplumsal konum, değerler ve kültürel kimlik gibi alanlarında yaşanan "haksızlıkları" gündeme getiren hareketler olduğu bilinmektedir. Genel olarak, toplumsal hareketler, birbirinden çok farklı toplumsal katmanları, çok farklı kesimlerde ve çok farklı biçimlerde bir araya getirebilmektedir. Ancak yine de, toplumsal hareketlerin dayandığı sınıfsal tabana dönük olarak yapılan gözlemler, bu hareketlerin, "Batı'da daha çok "yeni orta sınıf" ya da "kaybeden orta sınıf", "çevre" ülkelerinde ise "alt sınıf", ya da "yoksul" hareketleri olarak, ortaya çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla, toplumsal hareketlerin, sınıfsal tabanının, oluşumunun, niteliklerinin ve etkilerinin, toplumdan topluma ve dönemden döneme değişebildiğini söylemek mümkündür.

Diğer taraftan, bu hareketler, örgütlü sınıfsal ve siyasal hareketlerden farklı olarak, "sistem dışı" hareketler olarak belirginleşmekte, çok yapı, irili-ufaklı

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi Bölümü

ve karar alma açısından da çok merkezli olabilmektedir. Katılımcıları ise, bu hareketlere, gevşek gruplar halinde, ya da gevşek ilişki ağlarıyla bağlı olabilmektedir. Söz konusu hareketler, uzun süreli, kalıcı yerleşikleşmiş olabildiği gibi, sorun ortaya çıktıkça oluşan, beliren ve sonra da sönen, geçici hareketler de olabilmektedir.

Toplumsal hareketler üzerinde yapılan bir başka gözlem ise, katılımcıları arasında geçişkenliğin olabilmemesidir. Ancak, burada dikkati çeken nokta, bu geçişkenliğe karşın, farklı toplumsal hareketlerin, her zaman, birbirini destekleyen hareketler olmayabildiği, zaman zaman birbiriyle yarışan ve hatta birbiriyle çelişen hareketler de olabildiğidir.

Bütün bu karşılaştırmalı gözlemler, toplumsal hareketlerin anlamı, etkileri ve sonuçları hakkında, genel ve kestirme analizler yapabilmeyi güçleştirmektedir. Bu nedenle, toplumsal hareketlerin bütün bu genel niteliklerini gözönünde tutma kaydıyla, her hareketin kendi niteliği bağlamında ve kendi oluşum koşullarında değerlendirilmesinde yarar görülmektedir. Bu yazıda ele alacağımız gecekondular hareketlerini de, bu genel çerçevede içinde düşünmek gerekir.

Kentsel Eşitsizlikler ve Gecekondular Hareketinin Anlamı

Genel olarak "gecekondular hareketleri" olarak adlandırılan hareketler, Türkiye'de uzun yıllardır devam eden, kentsel yaşama damgasını vurmuş olan, önemli

ve çok canlı kentsel hareketlerden biridir. Gecekondular hareketleri, sürekli olarak nitelik ve biçim değiştirmek ve çok çeşitli gerilimleri kapsamakla birlikte daha çok, polis ve ya da zabıta ile çatışmanın yaşandığı somut anlarda medyanın ve kamuoyunun ilgisini çekmektedir. Bu nedenle de, bu hareket, daha çok ilk yerleşme sırasında ortaya çıkan, "yıkıma direnme" hareketleriyle özdeşleştirilmektedir.

Diğer taraftan, bu hareketler, yerleşikleşmiş olması ve sayısal olarak da oldukça büyük bir kitleyi kapsamaması nedeniyle, siyasal çevrelerin de yoğun ilgisini çeken hareketlerdendir. Ancak, bu yoğun ilgiye karşın, bu alanda,

sonuçları önceden öngörülebilecek, ideolojilere göre farklılaşmış politikaların üretilebildiğini söylemek pek mümkün değildir. Bunda, gecekondular hareketinin kendi içinde nitelik değiştirmesinin, karmaşık süreçler içermesinin ve giderek yeni toplumsal hareketlere de kaynaklık etmesinin önemli etkisi vardır.

Burada, İstanbul'da yapılmış olan iki alan araştırmasının sonuçlarına dayanarak, bu dinamik ve karmaşık süreçler hakkında yakalanan bazı ipuçları kısaca aktarılmaya çalışılacaktır.¹

Türkiye'deki gecekondular hareketinin, kente göçenden "yoksulların" yerleşme mücadelesi biçiminde başladığı bilinmektedir. Gecekondulaşmanın ilk dönemleriyle ilgili yapılmış olan analizlerde, bu hareketlerin anlamı ve katılımcılarının niteliği hakkında uzlaşmanın olduğunu söylemek mümkündür.

Ancak, daha sonraları, gecekondular alanlarının ticarileşmesi, bir taraftan, bu alanlara yerleşen yoksulların görece konumunu değiştirmiş, bu alanlarla ilgilenen grupları da çeşitlendirmiştir. Diğer yandan, gecekondular hareketleri, gecekondular alanlarının görece olarak yerleşikleşmesinden sonra da nitelik değiştirmiştir. İlk yerleşmenin sağlandığı alanlarda gecekondular hareketleri, gündelik yaşamın kurulmasına ve sürdürülmesine dönük mücadelelere dönüşmüştür. Bu nedenle, birçok alanda gecekondular hareketleri artık sadece, "gecekondular-zabıta", "gecekondular-polis" çatışmalarında en belirgin haliyle gözlemlenen, işgal, yıkım gibi, ilk yerleşme mücadeleleri olmaktan çıkmıştır.

Daha sonraki dönemlerde, gecekondular hareketleri, yıkıma direnme hareketlerine göre daha az çatışmacı olduğu için, çoğu zaman basına yansımada da, yerleşme sonrasının sorunlarına, günlük ortak sıradan yaşamı kurma taleplerini ifade eden, ancak çok sayıda insanı mobilize eden, protesto hareketleri, kitlesel talep bildiren eylemler biçimlerine dönüşerek çeşitlenmiştir. Bütün bu süreçler, gecekondular hareketlerinin kavranmasını ve yorumlanmasını güçleştirmektedir.

Genel olarak, gecekondular hareketinin, başlangıcından bu yana, başarılar ve başarısızlıklarla sonuçlanan mücadelelerle dolu olduğu, bu hareketlerin isimli, isimli, yüzlerce liderinin ve çok sayıda katılımcısının olduğu, en azından, bu alanlarda yaşayanlarca bilinmektedir.

Bu hareketleri, çoğu zaman olduğu gibi, sadece, "kamu arsalarının işgali" ya da, "yasal olmayan yollardan konut edinme mücadelesi" olarak algılamak, bu hareketin anlamını ve sonuçlarını tam olarak yorumlamaya yetmemektedir. Bu nedenle, konut alanlarının sadece barınak sunmadığını, aynı zamanda, toplumsal ilişkilerin üretildiği ortak yaşam alanları olarak, yaşam kalitesini ve yaşam şansını doğrudan etkilediğini hatırlatmakta yarar görülmektedir. Bu bağlamda, konut alanlarının üretilme biçimi ve niteliği, toplumdaki güç ilişkilerini yansıtan önemli göstergelerden biri olmaktadır.

Türkiye'deki kentlerde de, tıpkı bütün kentlerde gözlemlendiği gibi, gelir ve toplumsal tabakalaşmaya göre farklılaşan konut alanları mevcuttur. Ancak, gecekondular hareketiyle konut üretilme sürecinin etkileri, bu tür farklılaşmış konut alanlarından çok daha karmaşıktır. Genel olarak, bu tür konut edinme sürecinin, kentlerde, kamu hukuku karşısında konumları bakımından, iki farklı ortak yaşama alanının oluşturduğunu ve bunun etkilerinin çok daha farklı boyutlarda olduğunu söylemek mümkündür.

Bugün kentlerimizde, kent hukuku içi ve dışı diye tanımlayabileceğimiz iki farklı kentsel mekan oluşmuştur. Bu iki farklı mekânda yaşayan "yurttaşların", güvenlik, sağlık, eğitim gibi en temel haklarından yararlanabilmelerinin koşulları niteliksel olarak birbirinden farklıdır. Aynı şekilde, bu iki alanda yaşayanların kentsel kurum ve kaynaklara ulaşma bakımından ko-

numları da birbirinden oldukça farklıdır. Kent hukuku dışındaki alanlarda yaşayan yurttaşların, gündelik yaşamlarını sürdürmeleri için, gerekli asgari olanaklara ulaşmaları, kentin diğer alanlarında yaşayanlardan çok farklı ilişkileri gerektirmektedir.

Bu bağlamda, kent hukuku dışındaki konut alanları, gerek yerleşme aşamasında, gerek gündelik rutin yaşamın kurulma aşamasında, kitlesel hareketlerin canlı olduğu alanlar olarak belirginlik kazanmaktadır. Bu alanları yaşanabilir hale getirmek, buralarda yaşayanların sürdürdükleri, açık ya da gizli, sayısız mücadelenin başarısına bağlıdır. Bu yönüyle, bu alanlarda talep bildirme biçimleri ve taleplerin kamu mercileri tarafından karşılanma biçimleri bakımından çok farklı bir ortam oluşmuştur. Bütün bu sürecin bu alanlarda yaşayanlara, özellikle çocuklar ve gençlere, etkisi üzerinde ayrıca durulması gereken çok önemli bir konudur.

Diğer taraftan, konuya, devlet-toplum ilişkileri yönünden bakıldığında, bu hareketlerin, meşrulaşma ve kentsel sistemle eklemlenme amacına dönük, entegrasyonist talepleri ifade ettiği açıktır. Bu nedenle ve sayısal olarak büyük bir nüfusu ilgilendirdiğinden, bu hareketlerin dile getirdiği talepler, genellikle, "siyasal kadroların", ya da "medyanın" arabuluculuğuyla, uzlaşmayla sonuçlanabilmektedir.

Hukuksal olarak, bu alanları, (mekânsal olarak) "sistem dışı" kabul eden, bürokratik makinenin çalışabilmesinde, bu alanlarda yaşayanların "seçmen" olması kadar, bu taleplerin "sistemle eklemlenme" yönünde oluşunun önemli etkisi olduğu açıktır. Ancak, çoğu zaman bu durum, taleplerin karşılanması için tek başına yetmemekte, bunun yanı sıra, başka platformlarda da "meşruiyet" arayışlarına gerek duyulmaktadır. Burada gözlemlenen, "yoksulluk" söylemiyle birlikte giden ve büyük sayıları mobilize edebilen "kitlesel hareketlerin", bürokratik makineyi işletmede etkili olduğu yönündedir.

Bütün bunlar, bürokratik makineyi, sistematik olmaktan çok "seçici" ve "tesadüfi" olarak harekete geçirebilmektedir. Bu nedenle de, bürokratik makinenin, bütün kentsel gruplara eşit mesafede olduğunu ve bütün taleplere ulaşabildiğini söylemek mümkün değildir. Kaldı ki, son dönemlerde, "devletin küçültülmesi" anlayışı ve kamu kaynaklarında gözlemlenen

daralmalar, eklemlenme yönündeki taleplerin bile karşılanmasını büyük ölçüde engellemektedir. Diğer taraftan, medyada "gecekon-dulunun yoksul mu, yoksa gaspçı mı?" olduğu yolundaki tartışmaların yaygınlaşması, bu konudaki, kamuoyu desteğinin de azalmasına neden olmuştur.

Kentsel alanlarda yaşayan tüm gruplar için, kıt olan kentsel kaynakların paylaşımında, kent içinde bir yarışmanın olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, bazı gruplardan gelen talepler, mücadeleyle de olsa, uzlaşmayla sonuçlanıp karşılanırken, bazı gruplardan gelen talepler ise, ya karşılanmamakta, ya da otoriter yöntemlerle bastırılmaya çalışılmaktadır. Bu yeni eğilim ise, kent hukuku dışındaki alanların da, kendi içlerinde farklılaşmasına ve bu alanlarda, yeni tür eşitsizliklerin doğmasına neden olmaktadır.

Kamusal kaynakların iyice daraldığı bu son dönemde, bürokratik makinanın, kent hukuku dışındaki alanlardan gelen ve "meşru" olarak kabul edilegelmiş eklemlenme taleplerini bile karşılayamıyor oluşunun birçok dolaylı sonucu olmaktadır. Bunun bir sonucu, bu alanlarda yaşayanların, "devletten medet ummaktan" vazgeçmeye başlamasıdır. Bu da, bu alanlarda yaşayanların gittikçe kendi içlerine kapanarak, kendi sorunlarını, kendi önceliklerine göre çözmeye çalışmalarına neden olmaktadır.

Bu eğilimlerin kültür gruplarına ve kökene göre gruplaşmaların önemini arttıracak ve bu alanlarda canlı olan enformel ilişkilerin niteliğini değiştireceği açıktır. Kültürel kimlik konusunda, etnik ve dinsel birçok gerilimin birarada yaşandığı bugünkü konjonktürde bu tür gruplaşmaların, "kültürel kimlik" arayışlarına yeni girdiler vereceği açıktır. Kentsel eşitsizliklerin, bu alanlarda yaşayan, kendilerini, İslamcı, Alevi, Kürt gibi, kimliklerle ifade eden ve çeşitli nedenlerle haksızlığa uğradıklarını düşünen grupların, bu duygularını artıracak açıktır.

Sonuç olarak, kültürel olarak heterojen olan bütün toplumlarda, kentsel eşitsizliklerin, sistematik olarak

aynı kültür grubunun yoğunlaştığı alanlarda yaşanmasının, "etnik kimliği" ve "etnik hareketleri" canlandırıcı etki yaptığı bilinmektedir. Bu eğilimler de gözönünde tutulduğunda, bugüne kadar belli bir kültür grubuna atfedilmemiş olan ve sistemle entegrasyona dönük "gecekondu" hareketinin, kültür gruplarına göre ayrımlaşacağını beklemek mümkündür. Bu bağlamda, kendilerini haksızlığa uğramış olarak gören grupların, yaşadıkları kentsel eşitsizliği "kültürel kimlikleriyle" özdeşleştirmeleri söz konusudur. Eklemlenmeye dönük taleplerin bile karşılanmadığı bir konjonktürde, "kültürel kimlikle", "ayrım-cılığı" neredeyse aynı kefe-

ye koyan bir toplumda, "kültürel kimlik"le birlikte gelen taleplerin nasıl karşılanabileceğini ve ne tür gerilimlere kaynaklık edebileceğini tahmin etmek, ise güç değildir.

Dipnot

¹ Bu yazının kavramsal çerçevesi ile ilgili bilgi ve sözü edilen iki alan araştırmasının sonuçları aşağıdaki kitaplarda yer almaktadır:

- a. İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İletişim Yayınları. 1996.
- b. Kentsel Gerilim. Um:ag Yayınları. 1997.

LOWE ADAM

Güzel bir dünyanın iceceği. **EEES Pilsen**

Şeker Sigorta Poliçesi taşıyın!

Yangın, kaza, makine kırılması, hırsızlık, dolu, sel, hastalık, deprem, heyelan... gibi riskleri siz hiç taşımayın! Bırakın riskinizi Şeker Sigorta Poliçesi taşısın ve karşilasın!

Her gün sayıları artan 345 acentesi, 214 Şekerbank şubesi ve 27 Pancar Kooperatifi ile toplam 586 hizmet noktasıyla sizlere ulaşan Şeker Sigorta, tüm ülke çapında, yaşamın her anında her türlü riskinizi karşılamak için hizmetinizdedir.

Siz de Şeker Sigorta Poliçesi taşıyın... Risk taşımayın!

ŞEKER SİGORTA

GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri

Aylan Arı*

Kalkınma çabası içinde bulunan Türkiye, nüfus ve istihdam sorunu ile karşı karşıyadır. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleşmesinde itici kuvvet olan yatırımlar ise, yatırım olanaklarını kısıtlamak yatırımların daha verimli alanlara kanallanmasını güçleştirmek, dolayısıyla yatırımların toplam etkinliğini düşürmek, yani onlardan yararlanma derecesine ve gerçek kalkınma hızına etki etmek yoluyla hızlı nüfus artışı, kalkınmada ve bu amaca yönelmiş olan bir planlama sürecinde yatırımlar kadar büyük bir anlam ve önem kazanır. Nüfus faktörünün bu etkisi, gelir düzeyinin düşüklüğü nedeniyle, gerçekte kısıt olan yatırım olanaklarıyla birlikte düşünülürse, kalkınmanın yalnızca yatırımlara değil, aynı zamanda nüfus artışının yavaşlatılmasına, yani nüfus sorununun çözümüne bağlı bir konu olduğu kolayca anlaşılır.

Yüzyılımızda nüfusu durgun olarak kabul edilecek ülkeler olduğu gibi, nüfusu artış gösteren ülkeler arasında da artış hızı bakımından önemli farklar vardır. Fakat dünyayı ekonomik olarak geliştirmekte olan ve sanayi toplumları olarak iki kategoriye ayırdığımız takdirde, nüfus artış hızının bu iki grup ülke arasındaki fark çok belirgindir. Yüzyılımızın özellikle ikinci yarısında sanayi toplumlarında nüfusun yıllık tabii artışı genellikle % 1'in altında kaldığı halde, geliştirmekte olan ülkelerde ve bu ülkelerin daha az gelişmiş bölgelerinde % 2-3 hatta %4 gibi hayli yüksek düzeylere varmaktadır. Böyle bir hızın, nüfusun her 25 yılda bir misli artmasına sebep olduğu gözönünde bulundurulursa, nüfus artışının ve buna bağlı olarak da istihdamın önemi kolayca anlaşılır.

Gelişmiş ve geri kalmış bölgeler arasında bu bakımdan var olan büyük fark nedeniyle nüfusun artış oranı ekonomik gelişme derecesinin demografik bir kriteri olarak kabul edilebilir. Diğer kriterler yanında yüksek doğum ve dolayısıyla yüksek artış oranı geri kalmışlığın bir göstergesi sayılabilir. Fakat bunu sadece bir gösterge değil, geri kalmış bölgelerin ekonomik kalkınmasını güçleştiren en büyük engellerden biri olarak dikkate almakta yarar vardır.

Ekonomik kalkınma, ancak üretimin nüfustan daha büyük bir hızla artması halinde gerçekleşebilir. Özellikle geri kalmış bölgelerde halkın hayat standardını iyileştirme yönünde, kalkınma planında özel bir yer ve önem verilmekle birlikte, bu tip bölgelerde karşımıza çıkan hızlı nüfus artışı ciddi bir engel olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir ekonominin gelişme hızı, milli gelir ve nüfusun nisbi gelişme hızlarına bağlıdır. Bu nedenle ekonomik kalkınma, üretim, ve nüfus artışları arasında bir yarış olarak değerlendirilebilir. Ekonomik kalkınma, ancak üretimin nüfustan daha büyük bir hızla artması halinde gerçekleşebilir. Özellikle geri kalmış bölgelerde halkın hayat standardını iyileştirme yönünde, kalkınma planında özel bir yer ve

önem verilmekle birlikte, bu tip bölgelerde karşımıza çıkan hızlı nüfus artışı ciddi bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Tarımsal bir yapı gösteren geri kalmış bölgelerde hızla artan ve istihdam edilemeyen işgücü, tarım sektöründe geniş çapta gizli işsizlik olayını ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenlerle, fert başına milli gelir üzerinde negatif etkileri belirgin olan tüm bu faktörlerin geri kalmış bölgelerde nüfusla ekonomik kalkınma arasındaki ilişkileri önemli bir problem haline getirmektedir.

Ekonomik ve toplumsal gelişmelerine planlar yardımıyla bir yön vermek isteyen ülkeler, kentleşme ve yerleşme sorunlarına kalkınma planlarında özel bir yer ayırmaktadırlar. Ne var ki, merkezde hazırlanan ulusal planlar, kalkınmanın hızına ve kaynaklardan yararlanmanın biçimine ilişkin kimi ilkeler sağlamakla

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi Bölümü

birlikte, kalkınmanın coğrafi boyutlarını ihmal etmektedirler. Denilebilir ki, bölge planlaması, ilkinin kalkınmanın yersel, mekânsal, bir başka deyişle coğrafi boyutlarını da hesaba katma gereksiniminden doğmaktadır. Bölge ölçüsünde planlama çalışmaları yaparak, yerel bilgilerin ulusal planlara aktarılması kolaylaştırılmış olduğu gibi, ulusal kalkınma amaçlarının yerel planlara yansıtılması olanağını da bulmuş olmaktadır.

Bölge planlamasının dayandığı bir başka neden, ekonomik, toplumsal ve fiziksel planlama çalışmaları arasında eşgüdüm sağlamaya elverişli düzeyde bir planlama türü olmasıdır. Kalkınmaya ilişkin ulusal politikaların, yerel gereksinimlere yanıt vermesi, yerel eylemlere dönüştürülmesi, bölge planlarının işlevidir. Bu açıdan bölge planlaması, soyut ve genel düzeyde olan ulusal planlar ve politikalar ile somut ve yerel düzeyde yer alması gereken yerel planlama eylemleri arasında bir bağ işlevi görür.

Merkezi yönetimler, yerel ve fiziksel çevrenin biçimlenmesine ve nüfusun dağılışına etkiye bulunabilecek türlü araçları ellerinde bulundurlar. Sulama, enerji kuruluşları, yollar, barajlar, limanlar, tarımsal krediler, mekândan yararlanmaya ilişkin yetkiler, konut yardımları, sözkonusu araçlardan bir bölümdür. Bunların en etkin ve eşgüdümlü bir biçimde birleştirilmesi, ancak belli bölgelerin geliştirilmesi için hazırlanmış planlar içinde biraraya getirilmeleriyle olur.

Ulusal kalkınma planları, daha çok ekonomik, kent imar planları ise fiziksel nitelik taşımakta iseler de, bölge planları, bunlardan her ikisine de birlikte ağırlık vermek zorundadır. Bölge planlarının, ulusal kalkınma planlarından daha fazla bir mekan içeriği, kent imar planlarınınkinden daha fazla bir ekonomik yönü vardır. Çünkü, bölge planları, ulusal kalkınma planlarında olduğu gibi sadece yatırımlarla değil, fakat yatırımların kuruluş yeri ile de ilgilenmekte; öte yandan, imar planlarından farklı olarak, ekonomik kaynakları da hesaba katmaktadır¹.

Türkiye'de ekonomik ve sosyal kalkınmanın bölgeler itibariyle dengeli bir gelişme göstermediği ve Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın (G.S.Y.H) kişiler ve bölgeler

arasında dengeli dağılmadığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, 1990 Genel Nüfus Sayımına göre Türkiye toplam nüfusunun % 9.3'ünü (5.198.013 kişi) barındıran GAP bölgesinin Türkiye için önemi açık bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Adıyaman, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerini kapsamaktadır. Güneyde Sevriye, Güneydoğu'da ise Irak ile sınırı bulunan ve ülkenin güneydoğusunu kaplayan bu bölgenin yüzölçümü 73.863 km² olup, ülkenin toplam yüzölçümünün % 9,5'ini oluşturmaktadır. 1985 genel nüfus sayımına göre bölgenin ortalama nüfus yoğunluğu kilometre kareye bölgede 58 kişidir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki nüfus artış oranları 1945'ten bu yana bütün beş yıllık dönemlerde, ülke ortalamasının üzerinde olmuştur. Netice itibariyle bölgenin nüfus payı 1945'deki % 7'den 1985'de %8,5 ve 1990'da % 9,3'e ulaşana kadar devamlı bir şekilde artmıştır. Bunun nedeni ise, bölgeden dışarıya yapılan önemli miktardaki göçün etkilerini aşan, yüksek doğum oranıdır. Bölgedeki nüfus hareketi büyük ölçüde köylerden kentlere doğrudur. Kırsal nüfusun önemli bir bölümü bölge dışındaki kentlere göç ettiği görülmektedir. Bu kentler arasında, bölge sınırlarına yakın olan Adana, Kahramanmaraş, Malatya ve Elazığ vardır. Bölgedeki kentlerin kendi kırsal alanlarında nüfusu çekme ve emme kapasiteleri, sözü edilen bölge dışı kentlerle birlikte Ankara ve İstanbul'a akan

dış göçü telafi etmeye yetecek ölçüde görülmemektedir².

Bölge ekonomisi bir bütün olarak ele alındığında, Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'ndan % 4 gibi bir pay aldığı görülmektedir. Bölgede, tarım sektörü egemen üretim sektörüdür ve bölgenin GSBH'sındaki (gayri safi bölgesel hasıla) payı yaklaşık % 40'tır. İmalat sanayinin GSBH'daki payı % 11.7'dir; ancak bu değer Türkiye'nin imalat sektörü katma değerinin % 1.9'una karşılık gelmektedir³. Tarım sektöründe bölge, Türkiye'nin tarımsal katma değerine %9'un üzerinde bir katkıda bulunmaktadır. Bu oran bölge nüfusunun ülke nüfustaki payından yüksektir⁴.

Nüfus ve Göç

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin nüfus artış hızı, ülkenin diğer bölgelerinin üstündedir ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısına etki ederek hayat standardının yükselmesine engel olan bir durum sergilemektedir. Pazar ekonomisiyle bütünleşmiş toplumların bölge ve sektörleri arasında eşitsiz gelişme eğiliminin baskın oluşu, sermaye ve teknolojinin olduğu kadar nüfus ve işgücünün de mekânda ve toplumsal yapı içindeki hareketliliğinin temel boyutlarından birini oluşturmaktadır. Bu süreçler ilgili literatürde kırdan "itim" ve kente "çekim" kavramları yoluyla tartışılmaktadır. Bu kavramlaştırma kendi başına ele alındığında eksiklikler içermekle birlikte, eşitsiz ekonomik gelişme sorunla-

ıyla ve tarihsel-kültürel biçimlenmelerle ilişkilendirildiğinde yararlı bir kavramsal çerçeve oluşturur. GAP bölgesi, önceleri geleneksel tarım ekonomisinin egemen olduğu bir yapıya sahipken, piyasa mekanizmalarının ağırlık kazanmasıyla birlikte, diğer bölgelere göre daha az gelişmiş, nüfusu dışa iten bir bölge haline gelmiş, günümüzde de bir dizi politik ve ekonomik tercihler sonucu gerçekleşmeye başlayan sulama ve kalkınma projeleriyle daha gelişmiş, nüfus çeken ve kentsel yerleşik bir bölge haline dönüşme yoluna girmiştir.

Tartışma konusu, göç hareketleri, GAP bölgesinden bölge dışına (başta Çukurova köyleri, Adana olmak üzere İzmir ve İstanbul) ve geriye dönüşleri içermektedir. Oysa bölgeye özgü kentleşme ve sanayileşmenin sonucu olarak, özellikle son on yılda GAP bölgesindeki illerin kırsal alanlarından kent merkezlerine büyük nüfus akımı olmuştur ve bu hareketlilik hızını pek de yitirmeden sürmektedir. Tablo 1. 1'den görüleceği üzere, GAP bölgesi illerinin il merkezlerindeki yıllık nüfus artış hızı 1985-90 dönemindeki Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. En hızlı kentleşen illerin il merkezleri sırasıyla Şanlıurfa, Adıyaman, Batman, Gaziantep, Diyarbakır, Siirt ve Mardin olmuştur.

Tablo 1.1. GAP İllerli Nüfus Artış Hızları 1985-90 (Binde)

İller	İl Merkezi	Toplam İl Nüfusu
Şanlıurfa	71,5	47,7
Adıyaman	69,8	38,6
Batman	59,4	38,6
Gaziantep	54,2	47,5
Diyarbakır	41,1	50,1
Siirt	37,4	13,3
Mardin	36,8	26,3
Şırnak	171,2	54,2
Türkiye	35,1	23,5

Kaynak: 1990 Nüfus sayımı geçici sonuçları, DİE 1990, s. 3

Genel olarak, 20 yıllık dönemde Bölge net göç yüzdeleri ülke ortalamasının üzerinde olmuştur, bu eğilim 1980-1985 döneminde devam etmiştir.

Tablo 1.3'te görüldüğü gibi, GAP bölgesine 1975-80 arasında gelenlerin yaklaşık üçte biri yine Bölge illerinden gelmektedir. Bu yüzde, 1980-85 arasında biraz düşmüş ve diğer iller, metropoller ve Çukurova'dan gelenler artmıştır. Bölge illeri mevcut imkân ve seçenekleriyle göç edenlerin yüzde otuzu için çekim merkezi olma durumundadır. Yakın illeri de hesaba katarsak Bölge'ye göçlerin % 48.1'inin GAP bölgesi ve yakın illerden olduğu görülmektedir. Bölge dışına göç başlıca İstanbul, İzmir, Ankara gibi batı metropollerine kırsal dönüşümün tarihsel olarak daha önce gerçekleştiği Çukurova yönündedir. DİE istatistikleri GAP dışına olan toplam göçün yaklaşık %28'inin İstanbul, İzmir ve Ankara'ya, %24'ünün ise Çukurova ve civarına olduğunu göstermektedir⁵.

Bölge'de yıllık nüfus artışı (1965-1985), %2.9

Tablo 1.2. Bölge İlleri Net Göç Oranları (%)

İller	1965-70	1970-75	1975-80	1980-85
Adıyaman	-74,4	-86,6	-31,8	-34,0
Diyarbakır	-10,6	-15,8	-21,9	-14,9
Gaziantep	8,8	13,3	-1,5	-4,6
Mardin	-37,4	-28,1	-53,2	-28,7
Şanlıurfa	-39,2	-79,7	-58,5	-20,4

Net göç = net göç/iki dönem ortalaması nüfus x 100
(Kaynak: GAP Master Plan, Cilt 4, Tablo G-18; T. Kocaman ve S. Bayazit (1993); ELTA, 1991, s. 25 ve kendi hesaplamalarımız)

Tablo 1.3. Çeşitli Merkezler Açısından GAP'a ve GAP Dışına Göçler 1975-1985

Merkezler	GAP Bölgesine		GAP Bölgesinden	
	1975-80	1980-85	1975-80	1980-85
GAP	30.2	23.1	16.5	15.2
Yakın İller (1)	17.9	12.3	8.4	7.7
Çukurova (2)	12.7	13.7	23.9	25.4
Metropoller (3)	16.7	20.3	27.7	26.7
Diğer İller	22.5	30.5	23.4	24.9
Toplam	122.703	160.720	226.219	240.850
	(100)	(100)	(100)	(100)

Kaynak: Master Plan, C 4, Tablo G.22 ve G.23; T. Kocaman ve S. Bayazit (1993) (1) Bingöl, Bitlis, Elazığ, Hakkari, Malatya, K. Maraş, Muş ve Van (2) Adana, Hatay ve İçel (3) Ankara, İstanbul ve İzmir.

iken, Türkiye'de bu oran %2.4'tür. Bölge nüfusu esas itibarıyla kırsal karakterlidir. Yerleşim büyüklükleri itibarıyla dağılımında iki binden az kişinin yaşadığı küçük merkezlerin toplam içindeki önemi açıkça görülmektedir. Bütün yerleşenlerin %96'sını oluşturan bu yerleşmeler, 1985'de bölge nüfusunun %44'ünü barındırmıştır. Bütün yerleşimlerin %0,7'sini meydana getirmekte olan 20 binden fazla nüfuslu yerler olarak tanımlanan kentsel merkezler ise bölge nüfusunun %43'ten fazlasını barındırmaktadır⁶.

GAP ile Türkiye'de bir kalkınma modeli yaratılmaktadır. Bu model hem bölgenin, hem de Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir rol oynayacaktır. Yöreye götürülen projeler demetinde, fiziksel koşullarla ilgili çeşitli yönler bulunmakla birlikte, bölgenin geri kalmış bir manzara sergileyen sosyo-ekonomik yapısının gelişimini sağlaması açısından ve bölge dışı tüm ülke faktörleriyle olan ilişkileri yönünden büyük bir önem taşımaktadır.

Dipnotlar

¹ Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Yayın No: 13, sf.203-204

² D.P.T., Güneydoğu Anadolu Projesi Master Plan Çalışması, Cilt 2, 1989, sf.2-3

³ İstanbul Sanayi Odası, Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının İller İtibarıyla Dağılımı, İstanbul, 1988, sf.100, 110, 113, 123, 131

⁴ İstanbul Ticaret Odası, Gelişmiş Ülkelerin Azgelişmiş Bölgelerin Geliştirmeyi Amaçlayan Politikaların İncelenmesi ve GAP Örneği, İstanbul, 1991-7, sf.64

⁵ T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması, Ankara, Temmuz 1994, sf. 1,2,3,4

⁶ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., sf.68

Bir Analitik Kategori Olarak Refah Devleti

Enver Alper Güvel *

Analiz edilen konunun kesin bir tanımını vere-
rek ve sınırlarını belirleyerek işe başlamak
sağlıklı bir bilimsel gelenektir. Ancak, ele ali-
nan konunun unsurları arasındaki ilişkiler farklı bile-
şimler içerisinde geniş bir çeşitlilik sergiliyorsa ele
alınan konunun kesin bir tanımının verilmesi ve sınır-
larının çizilmesi çabası önemli güçlükleri de berabe-
rinde getirecektir. Çok geniş bir tanım yapılması ko-
nunun ve kavramın buharlaşmasına ve anlamını kay-
betmesine, çok kesin bir
tanım getirme çabası ise
konu ile ilgili bazı önemli
noktaların dışarda bırakıl-
masına yol açabilecektir.
Refah Devleti kuşkusuz bu
tür karmaşık bir olgudur.
Henüz herkes tarafından
kabul gören tutarlı bir teo-
risi yoktur.¹ Pozitif yönün-
den çok normatif yönü ağır
basmaktadır. Bu nedenle kültürel, tarihsel, ideolojik,
ekonomik, sosyal ve politik koşullara bağlı olarak ül-
keler arasında büyük bir çeşitlilik sergilemektedir. Ba-
zı ülkelerde başarılı bazı ülkelerde ise başarısız ol-
maktadır. Özellikle de 1970'lerden itibaren bazı Batı
ülkelerinin içine düştüğü mali krizin en büyük sorum-
lusu olarak Refah Devleti uygulamaları gösterilmiştir.
Refah Devleti'nin Refah Toplumu ile çatıştığı ve yok-
sulluğa yol açtığı vurgulanmıştır.² Bu görüşler ülke-
mizde de etkili olmuş, Refah Devleti uygulamalarının
ekonomik açıdan zararlı olduğunu ileri süren çok sa-
yıda çalışma yayınlanmıştır. Politikacılar ekonomik
istikrarsızlığın nedenleri olarak belirttikleri beş kara
delik arasında sosyal güvenlik sistemini de saymış, re-
fah harcamaları bir tür yargısız infazla karşı karşıya
kalmıştır. Geniş kitlelerin refahını artırıcı politikalar
ekonomik gerekçelerle zararlı görülmüş ve gösteril-
miştir. Politik tercihler, demokrasinin yerleşmemesi³

ve kötü yönetim⁴ nedeniyle mali kriz içerisine giren
Refah Devleti kurumları bizzat Refah Devleti'nin kö-
tülenmesinde kullanılmıştır. Refah Devleti, artık öm-
rünü tamamladığı öngörülerek bilimsel çalışmalarda
dahi büyük ölçüde gözardı edilmiş, konu edildiğinde
ise neredeyse bertaraf edilmesi gereken bir "kötü" ile
özdeşleştirilerek kullanılmıştır.

Bu genel eğilim aksine bu çalışma Refah Devleti
olgusuna önyargısız bir açıdan yaklaşmaktadır. Uygula-
malardaki başarısızlıkları ya da başarıları vurgula-
mak kötülemek ya da yü-
celtmek yerine bir teknik
araç olarak Refah Devle-
ti'nin teorik-analitik temel-
lerine inmeye çalışmakta-
dır. Bir analitik kategori
olarak Refah Devleti'nin
oluşumu, tanımı, kapsamı,
unsurları ve sonuçları ile
ilgili farklı görüşler üye-
rinde durulmakta, bu ara-

*Bir analitik kategori olarak Refah
Devleti'nin oluşumu, tanımı, kapsamı,
unsurları ve sonuçları ile ilgili farklı
görüşler üzerinde durulmakta, bu
arada uygulama sonuçları ile ilgili
değerlendirmelere de yer verilmektedir.*

da uygulama sonuçları ile ilgili değerlendirmelere de
yer verilmektedir. Böylece devletin yeniden yapılan-
ma sürecinde politik spektrumun sağ ve sol uçlarında
yer alan devlet anlayışlarına, sırasıyla minimal devlet
anlayışına ve sosyalist devlet anlayışına alternatif bir
çerçeve olarak Refah Devleti'nin genel bir tablosu su-
nulmaktadır.

1. Refah Devleti'nin Doğuşunu Açıklamaya Yönelik Görüşler

Çağdaş Refah Devleti'nin doğuşu ile ilgili çeşitli
açıklamalar sözkonusudur. Bu açıklamaların en tanın-
mışları Weberyen Açıklama, Marksist Açıklama ve
Durkheimci açıklamadır.⁵

Weberyen Açıklama: Weberyen terminoloji Re-
fah Devleti'nin gelişimini demokratik sistemin ve bü-
rokrasinin gelişimi ile açıklamaktadır. Çağdaş Refah

* Yrd. Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi İ. İ. B. F. İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Devleti'nin gerçek başlangıcı 19. yüzyılın sonlarına doğru mutlakîyetçi devletlerin kitle demokrasilerine dönüşümü ile başlar. Bu gelişmelere yol açan temel faktörler ulus devletlerin kurulması ve Fransız devriminin etkisidir. Buna göre Refah Devleti artan sosyo-ekonomik eşitlik talepleri ya da sivil ve politik hakların gelişimine paralel olarak sosyal hakların da kurumlaştırılması yönünde artan taleplere bir cevap olarak gelişmiştir. Ancak Refah Devleti demokrasinin bir ürünü olmaktan çok daha öte bir şeydir. Bizzat devletin yapısının, fonksiyonlarının ve meşruiyetinin köklü bir dönüşümünü içerir. Weberyen gelenekte Refah Devleti'nin gelişimi "dağıtıcı elitlerden, bürokratlardan ve sosyal clientele'lerden oluşan yeni bir yönetim sisteminin doğuşu ile açıklanmaktadır. Bu yapısal dönüşüm devletin meşruiyet temellerini ve fonksiyonlarını da değiştirmiştir. Bu yönüyle Refah Devleti sosyo-ekonomik eşitlikten çok sosyo-ekonomik güvenlik talebine bir cevap olarak doğmuştur.

Marksist Açıklama: Refah Devleti'nin gelişimini Sanayi Devrimine ve kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak açıklamaktadır. Buna göre Refah Devleti kapitalist gelişmenin sınıf çatışması ve ekonomik krizler gibi belirli sorunları ile uğraşma girişimidir. Refah önlemleri işçi sınıfını özel mülkiyetin kurumlarına ve dağılımı ile entegre etme girişimidir. Refah Devleti'nin Weberyen açıklamaları ile Marksist açıklamaları gelişmemekte, birbirini tamamlamaktadır. Ancak Refah Devleti demokratik ve kapitalist görüşlerin ötesinde genel bir modernizasyon olgusu olarak doğmuş ve gelişmiştir. Bu belirleme üçüncü bir açıklamaya Durkheimcı bir açıklamaya kaynaklık etmektedir.

Durkheimcı Açıklama: Refah Devleti'nin doğuş ve gelişimini modernleşme sürecinin ve işbölümünün yol açtığı sonuçlardan hareketle açıklamaktadır. Bilindiği gibi Durkheim'a göre işbölümü modernleşen toplumlardaki temel yapısal değişme sürecidir. İşbölümü geleneksel yapıları yıkmakta ve bireyselleşme fırsatlarını artırmakta, toplumu oluşturan bireyleri farklılaştırmaktadır. Ancak farklılaşan toplumların bütünleşmesi iki önemli tehdit altındadır: Anomi ve eşitsizlik. Bu açıdan Refah Devleti, modernleşme sürecinde işbölümünün yol açtığı sorunlara bir çözüm bulma girişi olarak değerlendirilmektedir. Son derece farklılaşan toplumlarda genel olarak anomiyi özelde ise ekonomik güvensizliği önleyecek yeni bir dayanışma biçimi yaratma arayışıdır. Bu süreçte sosyal yaşam merkezleşmiş, kamu bürokrasisi daha önce küçük birimler tarafından gerçekleştirilen fonksiyonları üstlenmiş sunulan hizmetler ve ödemeler giderek bireyselleşmiştir.

Bir bütün olarak ele alınırsa Refah Devleti'nin oluşum ve gelişim sürecinde demokrasinin gelişiminin, Endüstri Devrimi'nin ve modernleşme sürecinde karşılaşılan çeşitli psikolojik ve sosyal gereksinimlerin etkili olduğu belirtilebilecektir. Bu genel çerçeve içerisinde *Refah Devleti, minimal devletten ve sosyalist devletten farklı olarak, amaçlarını özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi ilkelerini ihlal etmeden başarmaya çalışan bir sistem özelliği kazanmıştır.*⁶ Bu koşullar altında ortaya çıkan Refah Devleti çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır.

2. Refah Devleti Tanımları

2.1. Geniş Anlamda Refah Devleti

Olabilecek en geniş anlamıyla Refah Devleti oluşum sürecinde etkili olan faktörlere bağlı olarak açıklanmaktadır. Özellikle de Marksist ve Durkheimcı açıklamalarla paralellik arzeder. Buna göre Refah Devleti'nin kökleri Sanayi Devrimi'ne eşlik eden ve derin sosyal doku değişimlerinde yatmaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında ailelerdeki, loncalardaki ve küçük topluluklardaki geleneksel sosyal dayanışma biçimlerinin zayıflaması ve yıkılması, geleneksel çatı içerisinde çözülemeyecek nitelikte yeni sosyal sorunların ortaya çıkması, piyasanın sosyal gereksinimleri en az ya da istenen düzeyde karşılamada yetersiz kalması kamusal faaliyetin zorunlu hale gelmesine yol açmıştır. Hangi güdüye dayanırsa dayansın kamunun sosyal faaliyete katılımı kabul edilmiştir. Böylece daha Refah Devleti'ne ilişkin bir düşünce temeli oluşmadan önce sosyal harcamalar belirgin biçimde artmaya başlamıştır. Bu artış varoluş nedeni olan hizmetlere ilişkin düşünsel gelişmelerin yayılmasıyla birlikte giderek artmayı sürdürmüştür. Adeta bir kartopu etkisi ortaya çıkmış, her aşamada erişilen standartlar aşılması gereken bir işaret taşı niteliği kazanmış, yeni hedefler için bir başlama noktası olmuştur. Bunların gerisine gidilmesi olanaksızlaşmıştır. Merkezi ve yerel kamu organları yoksulluk, sağlık, yaşlılık, konut edindirme gibi sosyal refah alanına giren konularda doğrudan faaliyette bulunmaya başlamıştır. Bunun yanında kamusal faaliyet alanının genişlemesi sonucunda Parkinson Yasası'nın işlemeye başlaması, Refah Devleti'nin içinde ve çevresinde yeşeren bürokrasinin statüsünü koruma ve yükseltme eğilimi bu süreci hızlandırdı. Refah Devleti faaliyetlerinin GSMH içerisindeki payının en azından mutlak olarak genişlemesi evrensel bir eğilim olarak ortaya çıktı. Bu gelişmeler sonucunda 20. yüzyılın ilk yarısında geniş anlamıyla Refah Devleti kurumlaştı ve sosyal politika 19. yüzyılın düzeyinin çok üzerinde bir kamusal faaliyet niteliği kazandı. Bu an-

lamda sosyal politika kavramıyla uyumlu olan Refah Devleti'nin tarihi en azından endüstrileşmiş ülkeler için oldukça eskidir.⁷

2.2 Dar Anlamda Refah Devleti

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise sosyal harcamalar bütün gelişmiş endüstri ülkelerinde yalnızca mutlak terimlerle değil ulusal geliri bir yüzde olarak, oransal olarak sürekli bir büyüme ile karakterize edilmeye başlamıştır. Bu ikinci aşama daha sınırlı, dar anlamda bir Refah Devleti tanımıyla açıklanmaktadır. Bu dönemde devlet, yalnızca sağlık, eğitim, işsizlik, sosyal güvenlik gibi geleneksel görevlerine yönelik takiplerin yüksekliğinden değil, faaliyetlerin yeni kamu refahı alanlarına genişlemesi nedeniyle de sosyal refah artışına daha çok katkıda bulunmaya başlamıştır. Sosyal güvenlik kapsamı genişlemiş, sakat ve kısıtlı insanların sorunlarına daha çok dikkat çekilmiştir. Büyük ailelerin gereksinimlerine ve yoksulluk karşıtı programlara genel olarak daha çok önem verilmiştir. Teknolojik ve ekonomik gelişmelerden kaynaklanan kirlilik ve diğer olumsuzluklara dikkat çekilmesiyle birlikte refah görevleri yalnızca yoksulları ve olumsuz durumdaki kesimleri değil, bütün olarak toplumu etkileyen telafi edici ve koruyucu önlemleri de içermeye başlamıştır.⁸ Böylece, sosyal harcamalara refah harcamaları da eklenmiştir. Bu ikinci aşamada Refah Devleti, üç temel amaç yüklenmiştir: Vatandaşlara minimum bir gelirin garanti edilmesi, sosyal güvenliğin sağlanması ve temel sosyal hizmetlerin sunulması.⁹ Wilensky'e göre artık Refah Devleti'nin özül devletçe bütün vatandaşlara minimum bir gelir, beslenme, sağlık, konut ve eğitim hizmetinin bir lütuf olarak değil fakat bir politik hak olarak garanti edilmesidir.¹⁰ Bu amaçları kuşatan bir Refah Devleti tanımı Briggs tarafından yapılmaktadır.¹¹

"Refah Devleti, organize gücün planlı biçimde politika ve yönetim aracılığıyla piyasa güçlerinin işleyişini üç yönde etkilemek için kullanılması çabasıdır. Bunlardan birincisi mülkiyetlerin piyasa değerinden bağımsız olarak bireylere ve ailelere minimum bir gelir düzeyinin garantilenmesidir. İkincisi bireylerin ve ailelerin aksi durumda aile içi krizlere yol açabilecek sosyal olayları karşılamasını sağlayarak güvensizlik

alanını daraltmaktır. Üçüncü olarak da bütün yurttaşlara statü ve sınıf ayrımı yapmaksızın olanaklı olan en iyi standartlarda sosyal hizmet sunabilmektir."

Refah Devleti'nin belirtilen amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı çağdaş araçlar ise sosyal sigortalar, sosyal hizmetler ve sosyal yardımlardır.¹² Bu amaçların ve araçların temelinde bireylerin yaşamın belirli bir biçimde örgütlenmesi nedeniyle uğradığı zararın, karşılaştığı olumsuz sonuçların "telafisi ilkesi" yatmaktadır. Günümüzde bir Refah Devleti teorisi olan gereksinimin sürmesinin temel nedenlerinden birisi telafi kavramının son derece esnek olmasıdır.¹³ Telafi ve sosyal yardım üzerindeki vurgusu nedeniyle

Refah Devleti sosyal devlet kavramıyla özdeşleştirilmektedir. Günümüzde ve özellikle de ülkemiz akademik çevrelerinde dar anlamda Refah Devleti, sosyal devlet ya da Sosyal Refah Devleti aynı anlamda kullanılmaktadır.¹⁴

Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen Refah Devleti uygulamalarının sosyal yardımlar aracılığıyla endüstrileşmenin et-

kilerini gidermeye yönelik sosyal devlet ile karşılaştırılmasının konunun anlaşılmasını güçleştireceği belirtilmektedir. Buna göre Refah Devleti sosyal devlete indirgenemeyecektir. Günümüzde klasik sosyal devlet kavramı gözden kaybolmuştur. Sosyal yardım amacı ve telafi ilkesinin çağdaş Refah Devleti'nin hâlâ en önemli amaçları olmakla birlikte günümüzde refah, sosyal yardımdan ve zararların telafisinden daha fazlasını gerektirmektedir. Bunun nedenlerinden birisi endüstriyel toplumda meydana gelen değişimlerin politik önlemler olmaksızın kontrol altına alınamayacak kadar hızlı ve kapsamlı olmasıdır. Bir diğeri Refah Devleti'nin finansmanın son derece maliyetli olmasıdır.¹⁵ Ancak refah harcamaları doğal olarak belirli sınırlamalar altında gerçekleştirilmek zorundadır. Refah Devleti'nin amaçlarını ve araçlarını biçimlendiren, dolayısıyla Refah harcamalarının düzeyini, tipini ve yönetimini etkileyen belirli sınırlamalar şöylece belirtilebilir.¹⁶

- Yönetimin ideolojisi ve halkın eşitliğe duyarlılığı.
- Hükümet sistemi.
- Ekonomik büyüme düzeyi ve oranları.
- Savaş ve askeri harcamalar

3. Refah Devleti'ni Biçimlendiren Faktörler

3.1 Refah Devleti İle İlgili İdeolojik Görüşler

Refah Devleti'nin amaç ve araçları temelde benimsenen ideolojik görüşler ile yakından ilişkilidir. İdeolojik görüş ayrılıkları özellikle de savaş sonrasında Refah Devletlerinin farklı biçimler almasında etkili olmuştur. Savaşın şokları etkisini yitirmeye başladıkça Refah Devleti'nin niteliği de ideolojiler, çıkarlar ve inançlar arasındaki farklılıklara bağlı olarak ülkeler arasında farklılaşmaya başlamıştır. Devletin ve diğer kamu kuruluşlarının özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi ilkelerini gözardı etmeden gerçekleştireceği sosyal faaliyetlerin ve refah faaliyetlerinin sınırları ve içeriği ile ilgili olarak en genel hatlarıyla iki farklı ideolojik görüş ayırdedilebilecektir: Muhafazakâr-liberal görüş ve Radikal görüş.¹⁷

3.1.1. Muhafazakâr-Liberal Görüş ve Refah Devleti

Bu başlıkta aynı kategori içerisine yerleştirilmekle birlikte literatürde muhafazakârlık ile liberalizm ayrı düşünsel kategoriler olarak ele alınmaktadır. Muhafazakârlık komüniteryen liberalizm, liberalizm ise haklara dayalı liberalizm olarak adlandırılmaktadır. Haklara dayalı liberalizmin birey üzerindeki vurgusuna karşılık muhafazakârlık "toplumcu" bir doktrini savunur. Aile ve toplumu bireyden önemli görür. Liberallerin özel mülkiyeti mutlak bir hak olarak görmelerine karşılık mülkiyet hakkının ihlalden daha az rahatsızlık duyarlar.¹⁸ Haklara dayalı liberalizm de kendi içerisinde Eşitlikçi Liberalizm ve Liberteryen Liberalizm biçiminde ikiye ayrılmaktadır. Bütün bu yaklaşımların Refah Devleti ile ilgili görüşleri farklılıklar sergilemektedir. Eşitlikçi liberaller Refah Devleti uygulamalarını desteklemekte, sivil haklarla birlikte refah, eğitim, sağlık hizmetleri hakkı gibi belirli sosyal ve ekonomik hakları savunmaktadır. Buna karşılık Liberteryen liberaller pazar ekonomisini savunmakta, yeniden dağıtıcı adalet politikasına insan haklarını, özelde ise mülkiyet hakkını ihlal ettiği gerekçesi ile karşı çıkmaktadır. Komüniteryen liberalizm ise bireyin toplumdan bağımsız olmadığını öngörerek bürokratik devlete olan gereksinimi vurgulamaktadır.¹⁹

Ancak genel olarak muhafazakâr-liberal görüş,

yerleşik ekonomik sistemin özünde bir serbest piyasa ekonomisi olduğu ve sorunların bütünüyle serbest piyasa mekanizması tarafından çözülebileceği noktasından hareket etmektedir. Buna göre, devlet faaliyetleri üretim ve bölüşüm üzerinde istenmeyen yan etkilere yol açabilecektir. Çünkü demokratik toplumlarda sosyal harcamalar politikacı açısından bir sigorta primi niteliğindedir. Dolayısıyla ekonomik gerekçelerden

çok politik gerekçelere bağlı olarak yapılabilecektir. Piyasa ekonomilerinde istenmeyen sosyal ve ekonomik yan etkilerin hafifletilebilmesi için devletin sosyal yönünün zayıflatılması gerekmektedir. Sosyal harcamalar gereklidir, ancak aynı zamanda piyasa

üzerinde bir yüküdür. Bu nedenle olabildiğince dar sınırlar içerisinde tutulmalı ve piyasa mekanizmasının işleyişini etkilemesine izin verilmemelidir. Bu görüşe göre servet ve gelir yükseldikçe sosyal eşitsizlikler ve sorunlar giderek önemini kaybedecektir. Böylece uzun dönemde oransal olarak kamusal faaliyetlere yönelik talep azalacak, sosyal faaliyetler piyasa tarafından yerine getirilebilecektir.

3.1.2. Radikal Görüş ve Refah Devleti

Radikal görüş, sosyal sorunların bütünüyle dinamik serbest piyasa mekanizması tarafından çözülemeyeceği noktasından hareket etmektedir. Buna göre piyasa ekonomisi bizzat eşitsizliklerin ve bozulmanın kaynağıdır. Bireysel faaliyetlerle bu sorunların üstesinden etkin biçimde gelinemeyecektir. Muhafazakâr görüşün aksine refah faaliyetlerine daha olumlu yaklaşmaktadır. Sosyal hizmetleri bir yük olarak değil vatandaşların hakkı olarak görmektedir. Toplum zenginleştikçe sosyal hizmetlerin genişlemesi ve iyileştirilmesi gerektiğini öngörmektedir. Radikal görüş savunucuları, sosyal politikayı piyasa ekonomisinden ayrı düşünmektedir. Buna göre sosyal politika iktisat politikasından ayırdedilmesi gereken ayrı ve iktisat politikasını bütünleyici bir amaçtır. İktisat politikası ve sosyal politika birbirinden bağımsız değildir, birbiri ile çatışma halindedir. Ancak Soziale Marktwirtschaft'taki gibi ekonomik sisteme öncelik verilmesini gerektiren bir hiyerarşi yoktur. Refah amacı "kendini doğrusuna" dayanmaktadır. Refah sistemi ve ekonomik sistem bütünleştirilmeli; olası çatışmaların üstesinden politik faaliyetler ve uyumlaştırma aracılığı ile gelinmelidir. Bu görüşleri ile Radikal görüş, dar anlamda Refah

ÖNEMLİ BİR YERİNİZ VAR...

Universal Sigorta'nın insan yaşamında,
vazgeçilmez bir yeri;
Universal Sigorta acentelerinin ise
Universal Sigorta'da büyük bir değeri var.

Çünkü, insanlar için aynı yerde buluşmak,
Universal Sigorta'lı olmaktır.

Universal Sigorta bir Türköpetrol Holding kuruluşudur.

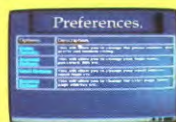
**UNIVERSAL
SİGORTA**

Muallim Naci Caddesi No: 100 80840 Ortaköy / İSTANBUL
Tel: (0212) 227 52 22 (PBX) Fax: (0212) 227 52 45

TELEFUNKEN

**TELEVİZYONUNUZLA
İNTERNET'TE
SÖRF YAPTINIZ MI?**

Telefunken Internet Gezini'yle, artık görsel bilgi dünyasına açılabilirsiniz! Dünyanın en büyük sanal kütüphanesinden dilediğiniz eseri seçebilir, hatta elektronik postayla, yazarlarıyla sohbet bile edebilirsiniz... En büyük müzik marketlerinden, hayran olduğunuz sanatçıların albümlerini sipariş edebilir, ünlü yönetmen ve oyuncular hakkında bilgi edinebilirsiniz. Bu arada vizyona girecek olan yeni

filmleri de herkesten önce öğrenebilirsiniz. Daha yapabileceğiniz o kadar çok şey var ki... Üstelik bilgisayara da ihtiyacınız yok! Telefonken İnternet Gezgini sayesinde tek ihtiyacınız olan; scart socket girişli bir televizyon ve telefon hattı... Şimdi İnternet'te sörf yapmanın tadını çıkarabilirsiniz. Aman, fazla açılmayın!

TELEFUNKEN

GÖRÜNTÜ VE SES TEKNOLOJİSİNDE UZMAN

Devleti tanımı ile özdeşleştirilmektedir. Çünkü bu yaklaşım, sosyal gereksinimleri sağlayan politikaların ötesinde kamusal refah faaliyetlerinin genişlemesini esas alan politikaları savunmaktadır.

İdeolojik görüşlerin Refah Devleti uygulamalarına yaklaşımaları arasındaki farklılık büyük ölçüde adalet ve eşitlik kavramlarına getirdikleri tanımların farklılığından kaynaklanmaktadır. Eşitlik ve adalet arasındaki farklılıklar genel olarak devletin özelde ise Refah Devleti'nin örgütlenmesini ve faaliyetlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Bu çerçevede Refah Devleti'nin bir analitik kategori olarak incelenmesinde üzerinde durulması gereken bir diğer konu da adalet ve eşitlikle ilgili görüşler olmalıdır. Adalet kavramıyla ilgili olarak sosyal adalet-görelili olarak sosyal adalet ayrımı yapılmaktadır. Eşitlik kavramı ile ilgili olarak da mutlak eşitlik-fırsat eşitliği arasında bir ayrım yapıldığı gözlenmektedir.

3.2. Adalet ve Eşitlik Kavramları Üzerine Yapılan Tartışmalar

3.2.1. Mutlak (ya da Sosyal) Adalet-Görelili Adalet Ayrımı ve Refah Devleti

Antik dünyadan günümüze uzanan iktisadi tartışmalar tipik biçimde belirli bazı kavramların kesin bir tanımına ulaşıp ulaşılamayacağı sorunu etrafında gerçekleşmektedir. Bu kavramların en çok tartışılanlarının başında da "adalet" kavramı gelmektedir. Sokrates'ten başlayan bir tartışma geleneği "adalet nedir?" sorusunun cevaplandırılmasına çalışmaktadır. Ancak bugüne kadar bu çabada ne derece başarılı olduğu kuşkuludur. Adaletin herkesce kabul gören kesin bir tanımına henüz ulaşılamamıştır. İdeolojiler, kültürler, gelenekler çok çeşitli adalet tanımlarından hareket etmektedir. Sosyal, politik ve ekonomik sistemler arasındaki farklılıklar büyük ölçüde adalet kavramına getirdikleri tanımlamalardaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu çeşitlilik "adalet" kavramının başına en az kendisi kadar belirsiz bir kavram olan "sosyal" kavramının getirilmesi ile birlikte daha da içinden çıkılmaz hale gelmektedir. Sosyal adalet kavramına getirilen tanım vatandaşların beklentilerini, politikacıların davranışlarını, demokratik politik sistemin işleyişini piyasa mekanizmasının işleyişini, politik ve ekonomik sektörler arasında yer alan örgütlerin işleyişini

yakından etkilemektedir.²⁰ Refah Devleti'nin alacağı biçim büyük ölçüde temel alınan sosyal adalet kavramının içeriğine bağlı olmaktadır.²¹

Sosyal adalet kavramını bir "hayal" olarak nitelendiren Hayek, kendi deyişiyle on yıl boyunca sosyal adalet kavramının ne anlama geldiğini keşfetmeye çabaladıktan sonra "bu gayretimde başarısız kaldım, ya da daha ötesi, özgür insanın toplumunda deyimim hiçbir yeri olmadığı yargısına vardım" demektedir. Ona göre sosyal adalet kavramı hiçbir şeye benzemeyen, belirli grupların "daha büyük pay alma" iddialarını

güçlendirme yönünde başarı ile kullanılan, içi boş bir formülden ibarettir. Kavramın içi boş bir formül olarak nitelendirilmesinin nedeni, geleneksel olarak belirli bir iddianın haklılığını ya da doğruluğunu hiçbir neden göstermeksizin ileri sürmede

kullanıldığı iddiasından kaynaklanmaktadır. İçinin boşluğu belirli durumlarda sosyal adaletin neyi gerektirdiği konusunda genel kabul görmüş ortak bir fikrin bulunmamasında, farklı düşüncelerden hangisinin doğru olduğunu ortaya koyacak, bilinen bir sınama yönteminin bulunmamasında somutlaşmaktadır. Küçük bir araştırmanın sonucunda bile insanların yerleşik dağılım kalıbından memnun olmadığı, hangi dağılım paterninin daha iyi olacağı ile ilgili ortak bir fikirleri bulunmadığı görülecektir. Yapılan her bireyin kendi durumunu hissi bir yaklaşımla değerlendirmesinden ibarettir. Bu nedenle Hayek'e göre sosyal adalet entellektüel açıdan itibarsız bir kavramdır.²²

Bonus'a göre de "sosyal adalet" kavramı tanımı itibariyle sakattır. Adaletin sosyal bir konu olarak algılanması durumunda sosyal adalet kavramına bir anlam verebilmek için "sosyal" kavramının özel çağrışımlar taşıması gerekmektedir. Adaletin sosyal bir konu olarak anlaşılması durumunda "adil" olan zamana, yere ve kültüre göre değişecektir. Öyleyse mutlak adalet gibi bir şey yoktur. Öte yandan sosyal adaleti gerçekleştirmek için oluşturulan kuralların dışsal nitelikte kurallar olması nedeniyle aynı anda çeşitli faaliyetler, patolojik bir biçimde adil ve izlenmesi gerekli olarak nitelendirilebilecektir. Bu ise kuralların belirsizleşmesine, dansetmesine yol açabilecek, güvenilirliklerini azaltacaktır. Bu tür patolojik, hasta-tanımlı kuralları benimseme yanlısına düşülmesi durumunda "adalet" imajı da zayıflayacaktır. Sonuçta "sosyal adalet" tanımının faturası çok yüksek olacak, insanlarda

kanunlara ve sosyal düzenin gereklerine uyma eğilimi kaybolacak, toplum ciddi bir sapma ile karşı karşıya kalabilecektir.²³ Özetle bu görüş açısına göre adaletin kesin bir tanımı yapılamayacaktır.

Adaletin kesin bir tanımının yapılamayacağı noktasından hareket eden görüşler genel olarak süreci yönlendiren kuralların ve hukukun üstünlüğü üzerinde durmakta, hukuk önünde eşitlik ilkesine dayanmakta, sonucun önemli olmadığını belirtmektedir. Faaliyetlerin sonuçları "adil" ya da "adil değil" biçiminde yargılanamayacaktır. Buna göre önemli olan belirli bir zamanda ve yerde hakim olan teknik ve soyut kurallar sisteminin tutarlı olması, çatışmamasıdır. Sürece uygulanan kurallar katı ve somut kurallar olamamalarının önemli bir nedeni de insanların yetenekleri arasındaki doğuştan gelen farklılıklardır. Ancak buradaki tutarlılık mantıksal bir tutarlılık değil, ampirik bir tutarlılıktır. Kurallara uyan insanlar arasındaki çatışmaların ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Bu nedenle evrensel kurallardan söz edilemeyecek, zamana ve yere bağlı olarak değişen kurallardan söz edilebilecektir.²⁴ Bu kuralların tipik özelliği süreç esnasında benimsenmeleri, "bireylerce içselleştirilmeleri" nedeniyle bütünlüğün bir parçası haline gelmeleri, yapay olmamalarıdır.

Buna karşılık bazı düşünce ekolleri adalete mutlak bir tanım getirme ve mutlak adaleti sağlama iddiasına sahiptir. Bu yaklaşım bireylere pozitif haklar ve özgürlükler tanımaktadır. Bireye tanınan pozitif nitelikteki haklar ve özgürlükler devlete belirli yükümlülükler yüklemekte, devleti borçlu kılmaktadır.²⁵ Mutlak adalete görüşüne ve sosyal adalete dayanan yaklaşımlar daha somut, nesnel ve katı bir içerik taşımaktadır. Bu yaklaşımın vurgusu, belirli gereksinimleri karşılayan maddi sonuçları üretmesi zorunlu olan sosyal düzenlemeler üzerindedir. Bu sosyal düzenlemelerin belirlenmesinde ise fikir birliği yoktur. Bazıları ekonomik sürecin maddi getirisinin bireyler arasında dağıtılması gerektiğini öngörebilecek, bir diğeri payların gereksinimine göre ayarlanması gerektiğini belirtecek, başkaları ise geleneğe dayalı bir bölüşümü savunabilecektir. Burada vurgu bir "sonuç tanımı" üzerindedir. Refah Devleti'nin örgütlenmesi ve ekonomik karışımı bu sonuca getirilen tanım ölçüsünde olacaktır. Getirilen kriterden bir sapma olması durumunda otoriteler, korunması gereken "sosyal ya da mutlak adaleti" düzeltmek için bölüşüm sürecine karışacaktır.²⁶

Bu iki farklı adalet anlayışı arasındaki farklılığın Refah Devleti teorisinde eşitlik kavramı çerçevesinde

tartışıldığı görülmektedir. Çünkü Refah Devleti net etkisi itibarıyla eşitlikçidir.²⁷

3.2.2. Mutlak Eşitlik - Fırsat Eşitliği Ayrımı ve Refah Devleti

Eşitlik kavramı çerçevesinde yapılan tartışmaların gerisindeki temel soru "Bir eşitlikçi neyi eşitleştirmek ister? Kaynakları mı refahı mı? Fırsatları mı hası-laları (outcomes) mı?" biçiminde formüle edilmektedir. Bu alanda çeşitli görüşlere rastlanmaktadır. Bu görüşler en genel anlamda Refahçılık (Welfarism) ya da mutlak eşitlik ile Kaynakçılık (Resourcism) ya da fırsat eşitliği çatısı altında yer almaktadır.

Refahçılık, sosyal refahı (ya da adaletin), bireylerin refahlarının ve faydalarının bir fonksiyonu olarak görmektedir. Bireylerin refahını ve hasıllarını eşitlemek istemektedir. Bireyleri kendileri ile ilgili hiçbir şeyden sorumlu tutmamaktadır. Kaynakçılık ise belirli bir başlangıç eşitliğini sağladıktan sonra bireyleri kendi seçimlerinin sonuçlarından sorumlu tutmaktadır. Bir durumun adil olup olmadığını değerlendirmek için mal ve kaynakların dağılımı ile ilgili önbilgiyi gerekli görmektedir. Bu açıdan faydaların dağılımının eşit olması sosyal refah açısından adil olarak nitelendirilemeyecektir. Buna örnek olarak Rawls, Sen ve Dworkin verilebilecektir. Rawls, bir durumun adil olduğunu değerlendirmek için zorunlu (primary) malların dağılımının incelenmesini önerir. En kötü durumdakilerin faydasını değil, ellerine giden birincil mallar demetini maksimize etmeyi arzular. İktisatçılar çoğunlukla bu ayrımı gözardı etmektedir. Sen ise kaynakların insanların faydalarını değil, temel yeteneklerini eşitlemek için dağıtılmasını önerir. Dworkin, kaynakların eşitlenmesini önerir. Marksist teoriler ise toplumun üretim araçlarını kullanma eşitliğinin sağlanmasını önerir. Bu teoriler toplumun çeşitli türden girdilerine ilişkin bilgileri gerektirmesi itibarıyla kaynakçıdır. Kısacası, kaynak ya da fırsat eşitliğinin savunucularına göre etik açıdan kabul edilebilir bir eşitlikçilik refahı ya da faydaları değil, ulaşılabilecek kaynakları eşitlemelidir. Kaynakların eşitlenmesini gerekli gören (resource egalitarian) bazı radikal eşitlikçi görüşler transfer edilemeyen, doğuştan gelen yeteneklerin dahi telafi edilmesi gerektiğini öngörmektedir. Bu çerçevede, kaynakların eşitliğinin gerçekleşmesi için transfer edilebilir kaynakları ekonomik evrenden dağıtım evrenine yönlerecek bir mekanizma kurulması önerilmektedir. Ancak bazı kaynaklar transfer edilemediği için fiziksel olarak eşit paylaşım hiçbir zaman gerçekleşemeyecektir. Bu nedenle kaynak eşitlikçiliğinin neyi gerektirdiği son derece kompleksir. Burada problemin kal-

bi "uygun telafinin" nelerden oluştuğudur.²⁸ Refahçılık ise çok daha basittir. Buna göre başlangıç durumu ne olursa olsun yeniden dağıtım sonucunda bireylerin faydaları eşitlendiğinde adalet ve eşitlik de gerçekleşecektir. Mutlak eşitlik eşitliğin planlanmasıdır.²⁹

Refahçılık (mutlak eşitlik ya da sonuçların eşitliği) ile Kaynakçılık (fırsat eşitliği) arasındaki ayrım, Refah Devleti'ne biçim veren programın oluşturulması açısından son derece önemlidir. Benimsenen görüş Refah Devletinin kurumlarının etik temeli olacaktır. Bu görüşlerden birisinin benimsenmesi olanaklı olabileceği gibi şu ya da bu derecelerde ikisi birlikte de benimsenebilecektir. Karışım programdan programa değişecektir. Refah devletin ideolojik temelleri her alanda "mutlak eşitlikçi" (egalitarian) değerler ile "hakediş"çi (meritocratic) değerler arasında bir çatışmayı yansıtmaktadır. Kaynakçılık'ın Refahçılık ile nasıl birleştirileceği, Refah Devleti'nin sınırlarının belirlenmesinde ve ülkelerin hedeflerine ulaşma açısından karşılaştırılmalarında etkili olmaktadır. Sonuçların eşitliği varlıkla, gelirin ve yaşam düzeyinin yüksekliği ile ilgilidir. Fırsat eşitliği ise daha çok "olmak"la (becoming), nesiller arası gelişme ile ilgilidir.³⁰

Refahçılık (mutlak eşitlikçilik) sağlık, konut, minimum gelir gibi diğer refah harcamaları ile, yeniden dağıtımla, bir diğer deyişle ulusal minime ile ilişkilidir. Sağlık ve refah hizmetleri doğrudan doğruya mutlak eşitliği artırıcı, yani zengin ve yoksul, genç ve yaşlı, azınlık ve çoğunluk grupları arasındaki farklılıkları azaltıcı niteliktedir. Bu tür hizmetler fırsat eşitliğine ancak ikinci derecede katkıda bulunacaktır. Kaynakçılık (fırsat eşitliği, meritokrasi) ise eğitim ile ilişkilidir. Diğer refah harcamalarından farklı olarak eğitim hizmetleri, özellikle de üst düzeylerde, öncelikle fırsat eşitliğini artırıcı bir katkıdır. Mutlak eşitliğe ancak periferik bir katkıda bulunacaktır. Gerek kaynakları gerekse etkileri itibarıyla yüksek eğitim harcamaları diğer refah harcamalarından farklıdır. İyi eğitilmiş olanların mobilitesi artacaktır. Eğitim harcamaları ile diğer refah harcamaları arasında küçük ama negatif bir korelasyon söz konusu olduğu vurgulanmaktadır.³¹ Bu çerçeveden hareketle Refah Devleti'nin analitik boyutları şematik olarak şöyle gösterilebilecektir. Kaynakçılık ile Refahçılık arasındaki ayrım, Refah Devleti'nin tarihsel gelişiminde de gözlenmektedir. Kaynakçılık daha liberal renkli bir Refah Devleti'ne,

Refahçılık ise daha sosyalist renkli bir Refah Devleti'ne kaynaklık etmiştir.³²

Refah Devleti'nin etik temellerini ortaya koymaya yönelik bu tartışmalar çerçevesinde gözardı edilemeyecek bir konu da Refah İktisadı'dır. Daha doğru bir deyişle Refah İktisadı'nın hangi açılardan Refah Devleti'ni açıklamada yetersiz kaldığının ortaya konması önemlidir.

3.2.3. Refah İktisadı ve Refah Devleti

Bilindiği gibi Refah iktisadı da Refah Devleti de normatif içeriklidir. Olması gerekenle ilgilidir. Refah iktisadı Refah devleti uygulamalarını değerlendirmede

kullanılabilecek iki kriter sunmaktadır. Pareto Optimalitesi ve Dışsallıklar. Pareto optimalitesi, piyasada ortaya çıkan gönüllü işlemleri ve mevcut durumu savunan bir kriterdir.³³ Pareto optimalitesinin teorisini olan Vilfredo Pareto bir iktisatçı olması yanında aynı zamanda bir sosyologtur ve kendine özgü bir "elit teoremi" geliştirmiştir. Sosyolojisinde insanların yetenekleri bakımından eşit olmadığını, dolayısıyla yönetenlerle yönetilenlerin ayrılacağını öngörmektedir. Eşitsizliğin bir "doğal kanun" olduğuna, bunu değiştirme çabalarının başarısız kalacağına inanmaktadır. Gelir bölüşümünün bir doğal kanuna dayandığını, insanlar arasındaki gelir eşitsizliklerinin bireysel yeteneklerindeki farklılıklardan kaynaklandığını vurgulamaktadır. Daha sonra gelir bölüşümünü veri kabul edip durağan bir matematiksel genel denge analizi içerisinde maksimum refahın nasıl belirlendiğini araştırmaya yönelmektedir. Tüketicilerin maksimum fayda üreticilerin maksimum kâr aradığı varsayımından hareketle, gelir bölüşümü veri iken, maksimum refaha, yani dengeye erişileceğini ileri sürmektedir. Kurduğu genel denge modeli durağan ve matematikselidir. Model'de kıt kaynaklar (engeller) ve sınırsız gereksinimler (zevkler) varsayımlarından hareket ederek kaynaklar ile gereksinimler arasındaki etkileşimi incelemektedir. Denge, engellerin yol açtığı değişmelerin zevkler tarafından, zevklerin yol açtığı değişmelerin ise engeller tarafından sınırlandırıldığı anda gerçekleşmektedir. Denge noktasında maksimum refah ve pareto-optimumu, yani etkinlik de gerçekleşmektedir. Böylece, optimal kaynak dağılımı tam rekabet şartları altında gelir bölüşümünden bağımsız olarak gerçekleşebilecektir. Ekonomik kaynakların yeniden

Refahçılık ile Kaynakçılık arasındaki ayrım, Refah Devleti'ne biçim veren programın oluşturulması açısından son derece önemlidir

dağıtılması durumunda bir bireyin faydası ancak diğer bireyin faydası azaltılarak artırılabilir. Pareto'nun bölüşüm analizinin en tipik özelliği, ordinal fayda yaklaşımına dayanması ve bireyler arası fayda karşılaştırmalarının yapılamayacağını ileri sürmesidir. Kardinal fayda yaklaşımının bireyler arasında fayda karşılaştırmalarının yapılabileceği iddiası "ahlaki değerlerin bilimde yeri yoktur" iddiasıyla reddedilmektedir. Ahlaki değerler alanına giren bölüşüm konusunun böylece iktisat teorisinin ve politikalarının dışında bırakılması iktisatçıların işini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır.³⁴

Bu temel çerçeve üzerinde yükselen Refah İktisadının bölüşüm üzerine odaklanan Refah Devleti'ni açıklamada yetersiz kalacağı açıktır. Bu yetersizliği besleyen bir diğer faktör de bölüşüm sürecinde bireysel seçimler yerine politik seçimlerin, bireyler yerine sosyal sınıf ve grupların almış olduğu kararların etkili olmasıdır. Birey ekonomik karar birimlerinin yerine grupların ve politik karar birimlerinin etkili olduğu çağdaş demokratik sistemlerde Pareto kriteri, Refah Devleti iktisadına birşey veremeyecek kadar kısırlaşmaktadır. Çağdaş demokratik politik sistemin doğuşu nedeni Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan sınıf çatışmaları ve bölüşüm mücadeleleridir. Sınıf çatışmalarının bozucu etkilerini giderecek bir uzlaşma sağlamaya yönelik çabalar demokratik sistemin "bölüşüm" alanında kurumsallaşmasına yol açmıştır. Refah Devleti ile demokratik politik haklar olarak tanımlanan seçme-seçilme hakkı, sendikalar hakları vs. iç içe gelişmiştir. Bu nedenle demokratik kurumların yapılması geniş kitlelerin "bölüşüm" taleplerine cevap vermeye uygun bir içerik taşımaktadır. Politikayla ekonominin ortak paydasının bu biçimde bölüşüm olması sonucunda, politik faktörlerin etki derecesine bağlı olarak ekonomiye bölüşüm ve yeniden dağıtım amaçlı karışımlar artmıştır.³⁵ Bu karışımlar ise bölüşümün birey aktörlerin seçimlerinden sapmasına, keyfi politik koalisyonların bazı sosyal grupları sömürmesine yol açmaktadır. Refah Devleti'ne yeni ekonomik bir temel oluşturma çabaları büyük ölçüde bu şartlar altında gerçekleştirilemeyen etkinliğin nasıl gerçekleştirilebileceği sorunu etrafında gelişmektedir. Bu amaçla kamusal refah faaliyetlerinin, grup faaliyetlerinin ve davranışlarının analizlerine yönelmesi önerilmektedir.³⁶ Birey aktörlerin yerini grupların aldığı bir dünyada Pareto optimumunu gerçekleştirecek kurum-

sal ve anayasal düzenlemelerin neler olabileceği üzerinde durulmaktadır.³⁷

İdeolojik görüşler yanında Refah Devletinin alacağı biçimi etkileyen bir diğer önemli faktör de yöneticilerin ideolojik seçimleri ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkidir.

3.3. Ekonomik Gelişme, Yönetici Elitler ve Refah Devleti

Farklı ideolojilere dayanan Refah Devletlerinin uygulamada da farklılıklar göstermesi beklenir. Ancak gelişmeler bu anlamda kesin bir ayrım yapılamayacağına işaret etmektedir. İdeolojinin ya da kültürel değerlerin ve inançların kolektivist, bireyci, eşitlikçi ya da az eşitlikçi olup olmasının, sosyal, ekonomik ve politik sistemin Refah Devleti uygulamasına nisbi etkileri tartışmalıdır. İdeoloji ve uygulama arasında belirgin farklılıklar görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ekonomik faktördür. Bulgular, ekonomi-

nomik faktörün sosyal, kültürel ve politik faktörden daha baskın olduğunu göstermektedir. Sosyal ve politik gelişmeler ekonomik gelişmeye bağlı olarak gerçekleşmektedir. Serbest piyasa ekonomisine dayanan ülkeler ile merkezi planlamaya dayanan ülkeler arasında sağlık ve refah harcamaları açısından belirgin bir ayrım görülmemektedir.³⁸ Ekonomik faktörün devreye girmesi ile birlikte sosyal, kültürel ve politik faktörün etkisinin zayıflaması karşısında Refah Devleti uygulaması büyük ölçüde yönetici elitlerin seçimlerine bağlı hale gelmektedir. Yönetici elitlerin ideolojik görüşleri Refah Devleti, eşitlik ve savaş bazında şöylece sınıflandırılmaktadır.³⁹

- Sosyal refahı artırmak: Bu amaçla evrensel nitelikte bir sosyal güvenlik programı uygulamak.

- Yeniden bölüşüm: Servetin zenginlerden yoksul kesimlere yeniden dağılımını sağlamak.

- Ekonomik planlama: Kaynakların devlet tarafından dağılımını sağlamak.

- Kamu Mülkiyetçiliği: Üretim araçlarının devlet mülkiyetinde olmasını sağlamak,

- Militarizm: Kaynakların silahlı güçlerce kullanılmasını sağlamak.

- Fırsat eşitliği: Sivil hakların korunmasını sağlamak.

Refah devleti'nin uygulamada alacağı biçim pür ideolojik tercihlerin ötesinde büyük ölçüde bu faktörlere bağlı olmaktadır. Belirtilen ideolojik, kültürel, sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisi altında biçimlenen başlıca Refah Devleti türleri de çeşitli kriterlere göre şöylece sayılabilecektir.

4. Refah Devleti Türleri

Refah Devleti kapsamı bakımından da dört modele ayrılmaktadır:⁴⁰

Kapsamlı Refah Devleti: Risklerin büyük bir kısmını hemen hemen tüm gruplar için kapsamaktadır.

Kısmi Refah Devleti: Yalnızca bazı riskleri grupların büyük çoğunluğu için kapsamaktadır.

Bölünmüş Refah Devleti: Risklerin tamamına yakınına bazı gruplar için kapsamaktadır.

Parçalanmış Refah Devleti: Risklerin bazılarını bazı gruplar için kapsamaktadır.

Görüldüğü gibi kapsamlı ve kısmi Refah Devleti anlayışları radikal görüşe, parçalanmış ve bölünmüş Refah Devleti türleri ise muhafazakâr-liberal görüşe daha yakın bir içerik taşımaktadır.

Bir başka ayrımda ise Refah Devleti üç türe ayrılmaktadır.⁴¹

Kalıntı Refah Devleti: Anglo Sakson ülkelerinde gözlenmektedir. Sosyal refahı istihdamın bir kalıntısı olarak görmektedir. Amaç telafi ya da tazmin etmek değil, etmek faktörünü istihdama katılmaya zorlamaktır. Refah hizmetlerinin sunulmasında devlete minimal bir rol vermektedir. Kurumsal yönü çok zayıftır. Aile ve piyasa insanların gereksinimlerini karşılayacak normal ya da doğal mekanizmalar olarak görülmektedir.

Kurumsal Dağıtım Devleti: Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, Hollanda gibi ülkelerde uygulanmaktadır. Refah hizmetlerinin çağdaş endüstriyel toplumun en önde gelen fonksiyonu olduğunu öngörmektedir. Çalışamamaya yol açan durumların telafi edilmesi esastır.

Endüstriyel Refah Devleti: (İsveç Modeli) Çalışma hakkı ideale dayanmaktadır. Amaç tam istihdamı sağlayarak herkese iş olanağı sağlamaktır. Tam istihdamı sağlayabilmek amacıyla devlet büyük ölçüde işveren yükümlülüğü üstlenmiştir. Refah kapitalizmi olarak da adlandırılmaktadır.

Bu ayrıma bir de Tam Oluşmamış Refah Devleti modeli dahil edilmektedir. Tam oluşmamış Refah

Devleti modeli, İspanya, Portekiz, İtalya gibi ülkelerde görülmektedir. Anayasalarda ve yasalarda gerekli düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte kurumsal ve sosyal uygulamalar yoktur ya da çok azdır. Endüstriden çok tarım sektörünün ağırlıklı olduğu ve istihdam geleneğinin gelişmediği ülkelerde gözlenmektedir. Bu ayrımda kalıntı Refah Devleti, muhafazakâr-liberal görüşe, süreç adalet anlayışına ve kaynakçılık'a yakındır. Endüstriyel Refah Devleti ise radikal görüşe, mutlak adalet ve eşitlik anlayışlarına yakındır.

Refah devleti ile ilgili önemli bir konuda uygulamadaki başarısına ilişkin olarak yapılan tartışmalardır. Tartışmaların teorik ve ideolojik temelleri ne olursa olsun, uygulamada Refah Devleti'nin bir takım faydalarından ve zararlarından söz edilebilecektir.

5. Refah Devleti Uygulamalarının Sonuçları

5.1. Politik ve Ekonomik Faydaları

Refah Devleti uygulamalarının en önemli faydası, sosyal refah harcamaları ile birlikte kişi başına reel gelirin artması ve Batı demokrasilerinin sürekli (sustainable) bir büyüme sürecine girmesi olmuştur. Büyüme yanında sosyal, ekonomik ve politik istikrarın sağlanmasında da önemli rol oynamıştır. Çünkü aşırı yoksulluğun, mahrumiyetin, yetersiz beslenmenin, tatminsizliğin ve huzursuzluğun varlığı ekonomik gelişmenin eşliğindeki bir ekonomide yalnızca sosyal ve politik istikrarsızlığa değil ekonomik etkinliğin düşmesine de yol açabilecektir.⁴² Refah Devleti'nin bir diğer olumlu ekonomik fonksiyonu, piyasa mekanizmasını ve özel girişimi toplum yararına denetleyip yönlendirerek piyasanın olumsuz etkilerini gidermeye yönelik politikalar izlemesidir.

Refah harcamalarının bu ekonomik etkiler yanında toplam refaha da katkıları olacaktır. Toplam refah kavramında vurgu bölüşüm üzerindedir. Piyasadan sağlanan mal ve hizmetlere ek olarak insanların yaşadığı ve çalıştığı koşulları etkileyen çevresel ve kurumsal faktörleri de içermektedir. Kurumsal farklılıkların etkisinin ekonomik denge kalıplarına uygun olarak tanımlanması ve bireysel piyasa faaliyeti aracılığıyla kontrol edilebilmesi çok güçtür. Bu nedenle sağlanan hizmetlerde de bir yetersizlik ortaya çıkmakta, hizmet yetersizliği ve refah kaybı doğmaktadır. Refah harcamalarının büyük kısmı, büyük ölçüde piyasa sürecinden kaynaklanan sosyal hizmet yetersizliğinin ve refah eksikliğinin giderilmesi amacıyla yöneliktir. Rotschild, bu eksikliklere ve yetersizliklere "ekonomik kötüler" (dışsal maliyet) olarak tanımlamaktadır. Bu ekonomik kötülere ve ekonomik iyilere (dışsal fayda)

ekonomik hesaplamalarda yer verilmesi durumunda refah harcamalarının etkinlik ve verimlilik artırıcı etkilerinin ortaya çıkacağını belirtmektedir. Ona göre pozitif etkinlik etkileri dinamik terimlerle düşünüldüğünde daha net görülecektir. Örneğin eğitim, sağlık, işsizlik sorunlarını çözme-ye yönelik refah harcamaları beşeri sermaye kaybını önlemektedir. Bunun yanında refah harcamaları değişiminin kurbanlarının değişmeye politik ve ekonomik dirençlerini azaltarak verimlilik artışına katkıda bulunacaktır.⁴³ Wilensky'e göre de Refah Devleti, çoğulcu ya da totaliter olsun, çağdaş devlette konsensus ve sosyal düzenin ana kaynağıdır. Wilensky, Refah Devleti ile refah toplumu arasında bir çatışma olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Ona göre Refah Devleti sosyal refahı artırmanın en temel aracıdır.⁴⁴

5.2 Refah Devleti Uygulamalarının Bazı Olumsuz Etkileri

Refah devleti, serbest piyasa ekonomisi ile kolektivist sistemler arasında yer almakta olduğundan hem liberaller tarafından hem de sosyalistler tarafından yoğun biçimde eleştirilmiştir. Sosyalist kanattan gelen eleştiriler Refah Devleti'ni tümüyle reddetmektedir. Buna göre Refah Devleti kurumları yerleşik kapitalist düzen üzerine kurulmuştur.

Liberal kanattan gelen eleştiriler refah uygulamalarının devlet bütçesini aşırı yükler altında bıraktığını, enflasyonu arttırdığını, devlete politik bağımlılığı arttırdığını, bireysel sorumluluk ve özgürlük duygusunu zayıflatmış ileri sürmektedir. Politik iktidarın oy ticareti yaparak kaynakları ekonomik maliyet hesabı yapmadan kullanmalarının olumsuz ekonomik sonuçlara yol açtığı ve açacağı vurgulanmaktadır. Önemli bir eleştiri de Refah Devleti uygulamasının hukukun üstünlüğü ilkesini tehdit ettiği biçimindedir. Buna göre minimal devletin ötesine gidildiği zaman yasa yapma yetkisi kanun önünde eşitlik ilkesine aykırı yönde kullanılabilir. Yasalar özel uygulamalar için çıkarılabilecek, çıkar gruplarının baskısı ve rant kolaycılık faaliyetlerinin artmasına bağlı olarak bölüm belirli grupların lehine tahrif edilebilir.⁴⁵ Refah hizmetlerine ilişkin harcamaların artışını İngiltere örneğinde inceleyen Gough, refah harcamalarının devleti mali bir bunalıma sürüklediğini ifade etmektedir.⁴⁶

Bir diğer görüşe göre ise Refah Devleti, çok işlevli ve karmaşık bir dizi politik ve yönetsel kurumdan oluşmaktadır. Amacı toplumsallaştırma ve ekonomik alt sistemleri yönetmedir. Refah Devleti'nin kurumları politiktir ve üretim sürecini politik ölçütlere göre yönetmektedir. Piyasa mekanizmasının istenmeyen sonuçlarını ortadan kaldırmak için hareket eder. Ancak politik ve ekonomik altsistemler arasında bir tutarsızlık olması nedeniyle Refah Devleti bünyesinde de tutarsızlık ve yanlışlıklar artmaktadır.⁴⁷

Sonuç

Bu çalışmanın amacı Refah Devleti'nin teorik temellerini ortaya koyabilmektir. Günün moda düşüncelerinin, uygulamadaki başarı ve başarısızlıkların ötesinde, Refah Devleti'ni kurumların oluşturulmasında, her düzeyden sosyal ve ekonomik politikaların belirlenmesinde gözönünde bulundurulması gereken bir alternatif olarak sunabilmektir. Çalışma boyunca sık sık vurgulandığı gibi Refah Devleti'nin tek ve soyut bir modelini sunabilme olanağı yoktur. Oluşum sürecine, yönelik açıklamalardan getirilen tanımlamalara, ideolojik ve etik temellerinden uygulamada ortaya çıkan türlerine kadar büyük bir çeşitlilik sergilemektedir. Politik spektrumun en sağından en soluna doğru uzanmakta, minimal devletle sosyalist devlet arasında yer alan bir kategori olarak belirlemektedir. Hangi kutba daha yakın olacağı ise öncelikle temeldeki ideolojik görüşe, etik anlayışa bağlıdır. Göreli bir adalet anlayışının, Kaynakçılık Etik'i'nin (Resourceism), "hakedişçi" (meritocratic) idealin, fırsat eşitliğinin benimsenmesi ve eğitim harcamalarının artırılması uygun şartlar altında Refah Devleti'nin yapısını muhafazakâr liberal anlayışa yaklaştıracaktır. Mutlak adalet anlayışının, Refahçılık Etik'i'nin (welfarism) ve eşitlikçi (egalitarian) idealin benimsenmesi ve daha çok sağlık, konut edindirme gibi refah harcamalarının yapılması ise radikal görüşe yaklaştıracaktır. Ancak Refah Devleti'nin alacağı biçim ideolojik tercihler kadar ekonomik gelişme sürecine ve yöneticilerin seçimlerine de bağlıdır. Bazı durumlarda farklı ideolojik ve etik tercihlere sahip olan toplumlarda ekonomik gelişmeye bağlı olarak yöneticilerin tercihleri benzeşebilmektedir. Bu da Refah Devleti uygulamalarının benzeşmesine yol açmaktadır. Buna tipik bir örnek ABD ve SSCB'deki eşitlik düzeylerinin birbirine yakın olmasıdır.

İdeolojik ve etik temeli ne olursa olsun, Refah Devleti uygulamada olumsuz sonuçlar ortaya koyabildiği gibi ekonomiye, sosyal ve politik yapıya olumlu katkılarda da bulunabilmektedir. Başarı ve başarısızlıklarına ilişkin görüşlerden hareketle bütünüyle yadsınmasını ya da yüceltilmesini gerektirecek bir gösterge yoktur. Daha çok toplumun ve bireylerin gereksinimleri doğrultusunda kullanılabilecek, toplumsal gereksinimlerin karşılanması ile bireysel gereksinimlerin karşılanması arasında denge kurabilecek teknik bir araç niteliğine sahiptir. Birey ve devlet arasındaki ilişkiyi tüketici-işyeri mantığına indirgemeye yönelen anlayışlardan farklı olarak insanı vatandaş olarak gören piyasa dışı bir mekanizma sunmaktadır. Bu mekanizma toplumun ekonomisiyle olduğu kadar sosyal, kültürel ve politik yönleriyle de ilgili kompleks bir mekanizmadır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve politik sektörlerin kesiştiği bölgede yer alır. Bu sektörler arasında bir uzlaşma, bütünleşme sağlandığında Refah Devleti uygulamaları da başarılı olacaktır. Bir uzlaşmazlık, bir sürtünme ve çatışma sözkonusu olduğunda ise başarısız olacaktır.

Kaynakça

- Aktan, Coşkun Can. "Liberal Demokrasi ve Piyasa Ekonomisi" *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Mart 1994.
- Aktan Coşkun Can. *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*. Ankara, 1994.
- Albertini, J. M. *Ekonomik Sistemler*. 4. Baskı, (Çev: Cafer Unay), Bursa: Ekin Yayınları, 1995.
- Arın, Tülay. "Liberal Sosyal Güvenlik Rejiminin Çelişkileri ve İflası." *X. Türkiye Maliye Sempozyumu*. 15-18 Mayıs 1994.
- Arın, Tülay. *Refah Devleti: Bir Analiz Çerçevesi*. İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Aydoğmuş, Abdurrahman *Kamu Maliyesi*. Ankara, 1996.
- Bernholz, Peter, "Expanding Welfare State, Democracy and Free Market Economy: Are They Compatible?" *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, Volume: 138, 1982.
- Buchanan, J. M. "Political Economy of The Welfare State." *Public Choice*-II.
- Buchanan, J. M. "Pozitif İktisat, Refah Ekonomisi ve Politik İktisat" (Çev: S. Yenal Öncel). *Maliye Teorisi ve Politik İktisat: Buchanan'dan Seçilmiş Makaleler*, İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, No: 178, 1966.
- Buchanan, J. M. and R. Wagner. "Contemporary Democracy and Fiscal Control."
- Ekin, Nusret. *Küreselleşme ve Gümrük Birliği*. İTO Yay., No: 32, 1996, s. 191.
- Flora, Peter and Arnold J. Heidenheimer. "The Historical Core and Changing Boundaries of the Welfare State." In Peter Flora and A. J. Heidenheimer. *The Development of Welfare States in Europe and America*, 4th edn., Transaction Publishers, New Jersey, 1990.
- Flora, Peter and Arnold J. Heidenheimer. *The Development of Welfare States in Europe and America* 4th edn., New Jersey, 1990, s. 29.
- Friedman, Milton. *Kapitalizm ve Özgürlük*. (Çev: D. Erberk ve Nilgün Himmetoğlu), Altın Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Hak-İş, 2000'e Doğru Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Geleceği. Hak-İş Konfederasyonu Eğitim Yayınları, No: 23. Ankara, 1997.
- Hayek, F. A. "The Mirage of Social Justice." *Law Legislation and Liberty-II*: Chicago and London. Türkçesi Hayek, F. A. "Sosyal Adalet Serabı. Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük. Cilt: 2. (Çev: M. Erdoğan), Ankara, Türkiye İş Bankası Yayın No: 345, 1993.
- Hayek, F. A. *New Studies in Philosophy, Politics and Economics*. Routledge-Kegan Paul, London, 1978.
- ILO. *Summaries of International Labour Standards*. Second Edition, Geneva, 1991.
- Johnson, Norman. *The Welfare State in Transition*. The University of Massachusetts Press, Amherst, 1987.
- Kazgan, Gülten. *Politik İktisadın Evrimi*.
- Koray, Meryem. "Sosyal Refah Toplumu Olarak Avrupa Topluluğu Üyeleri ve Türkiye'nin Konumu." *Dokuz Eylül Ü. Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 1, 1991, s. 106.
- Luhman, Niklas. *Political Theory in the Welfare State*. Berlin-New York, 1990.
- Madison, Berenice. "Some Unanswered Questions for the 1970's." *Social Science Review*, Volume: 44, 1970.
- Maiminas, E. "Can The Economy Be Just." *Problems of Economic Transition*, Volume: 35, Number: 3, July 1992.
- Özateşler, Mustafa. "İktisadi Açından Liberal Devlet... Sosyalist Devlet... ve Sosyal Devlet (II) *Ege Üniversitesi İktisat Dergisi*, Nisan 1980.
- Putz, Theodor. *Kuramsal Ekonomi Politikasının Temelleri*. (Çeviren: Naci Kepkep), DER Yayınları, İstanbul 1994.
- Roemer, John E. "Equality of Resources Implies Equality of Welfare." *Quarterly Journal of Economics*, Volume: CI, Issue: 4, November 1986, sf. 751-752.
- Rotschild, Kurt W. "Observations on the Economics, Politics and Ethics of The Welfare State." *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, Volume: 138, 1982, sf. 565-566.
- Savaş, Vural. "Politik Yozlaşma Ortamında Refah Devletinden Minimal Devlete." *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 30, Eylül-Ekim 1994.
- Savaş, Vural. *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*. 2. Baskı, İstanbul, 1987.
- Saybaşı, Kemal. "Tarih, İktisat ve Siyaset." *Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler*. (Der: Kemal Saybaşı), İstanbul, Bağlam Yayınları, No: 64, Kasım 1993, sf. 15-33.
- Saybaşı, Kemal. *İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye*. İstanbul, 1993.

Seyidoğlu, Halil. *Ekonomik Terimler Sözlüğü*. Ankara, 1992.

Smith, P. K. "Welfare as a Cause of Poverty: A Time Series Analysis." *Public Choice*, Volume: 75, Number: 2, February 1993, sf. 157-170.

Talas, Cahit. "Öğretelerde Sosyal Devlet." *İnsan Hakları Yılı*, Sayı: 13, 1991, s. 91

Tuncay, Aziz Can. "Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacı." *Kamu İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt: 4, Sayı 2, Haziran 1997, sf. 349-378.

Tuncay, Aziz Can. *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*. 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1986.

Türküne, Mümtazer. "Ekonominin Sağı." *Türkiye Günlüğü*, Sayı 17, Kış 1991.

Üstel, Fusun. "Bir Aidiyet Biçimi Olarak Yurttaşlık ya da Yurttaşlığın İki (Buçuk) Yorumu." *Türkiye Günlüğü*, Sayı 37, Kasım-Aralık 1995.

Wilensky, Harold L. *The Welfare State and Equality*. California: University of California Press, 1975.

Dipnotlar

¹ Savaş Vural. "Politik Yozlaşma Ortamında Refah Devletinden Minimal Devlete." *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 30, Eylül-Ekim 1994, s. 11.

² Smith, P. K. "Welfare as a Cause of Poverty: A Time Series Analysis." *Public Choice*, Volume: 75, Number: 2, February 1993, sf. 157-170.

³ Saybaşı, Kemal. "Tarih, İktisat ve Siyaset.", *Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler*. (Der: Kemal Saybaşı), İstanbul, Bağlam Yayınları, No: 64, Kasım 1993, sf. 15-33.

⁴ Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin sorunları ile ilgili bir çalışma için bkz. 2000'e Doğru Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Geleceği. Hak-İş Konfederasyonu Eğitim Yayınları, No: 23. Ankara, 1997, s. 70.; ayrıca bkz. Tuncay, Aziz Can. "Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacı." *Kamu İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt: 4, Sayı 2, Haziran 1997, sf. 349-378.

⁵ Flora, Peter and Arnold J. Heidenheimer. "The Historical Core and Changing Boundaries of the Welfare State." In Peter Flora and A. J. Heidenheimer. *The Development of Welfare States in Europe and America*. 4th edn., Transaction Publishers, New Jersey, sf. 22-24.; bkz. Johnson, Norman. *The Welfare State in Transition*. The University of Massachusetts Press, Amherst, 1987, s. 6. Refah Devletini açıklamaya yönelik bir diğer isim de Luhman'dır. Luhman Refah Devletinin doğuşunu endüstrileşme ile birlikte grup fonksiyonlarının yerini bireysel fonksiyonların alması, bireylerin sosyal yaşama katılımlarının politik mekanizmalarla gerçekleşmeye başlamasının bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Luhman, Niklas. *Political Theory in the Welfare State*. Berlin-New York, 1990, sf. 34-39.

⁶ Koray, Meryem. "Sosyal Refah Toplumu Olarak Avrupa Topluluğu Üyeleri ve Türkiye'nin Konumu." *Dokuz Eylül Ün. Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 1991, sf. 106.; bkz. Aktan, Coşkun Can. "Liberal Demokrasi ve Piyasa Ekonomisi" *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Mart 1994, sf. 12-13.; bkz. Seyidoğlu, Halil. *Ekonomik Terimler Sözlüğü*. Ankara, 1992, sf. 716.; Sosyal Refah Devleti sosyalist devlet

demek değildir. Özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi temelidir. Savaş, sf. 12.

⁷ Rotschild, Kurt W. "Observations on the Economics, Politics and Ethics of The Welfare State." *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, Volume: 138, 1982, sf. 565-566.

⁸ Rotschild, s. 566-567.; Bazı çalışmalarda geniş anlamda Refah Devleti tanımı yerine "Sosyal Devlet" tanımı da kullanılmakta, Refah Devleti ise dar anlamda tanımı ile özdeşleştirilmektedir. Sosyal devletin Refah Devleti'nden çok daha eski bir geçmişe sahip olduğu, antik uygarlıklara kadar uzandığı belirtilmektedir. Talas, Cahit. "Öğretelerde Sosyal Devlet." *İnsan Hakları Yılı*, Sayı: 13, 1991, s. 91. Eğer sosyal devlet herkese çağdaş bir yaşama ve geçim düzeyi sağlayabilecek ise o zaman Refah devleti anlamını kazanmaktadır. Bununla birlikte günümüzde genellikle Sosyal Devlet kavramı ile Refah Devleti kavramları aynı anlamda kullanılmaktadır. Bireylerin mutluluğunu ve refahını düşünererek bunun gerçekleşmesi için bir sosyal politika izleyen devletlere hem Refah Devleti hem de sosyal devlet adı verilmektedir. Özatesler, Mustafa. "İktisadi Açından Liberal Devlet... Sosyalist Devlet... ve Sosyal Devlet (II). *Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, Nisan 1980, s. 117-118. II. Dünya Savaşı sonrasında Refah Devleti uygulamalarının artmasında önemli rol oynayan gelişmelerden birisi 1942 tarihli Beveridge Raporu'dur. Beveridge raporu, devleti bireyin refahından sorumlu tutmuştur. Bir diğeri ise ABD'de uygulamaya konan New Deal programıdır. Savaş, Vural. "Politik Yozlaşma Ortamında Refah Devletinden Minimal Devlete." *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 30, Eylül-Ekim 1994, sf. 11.... Devletin ekonomi içerisindeki yerinin büyümesi ile ilgili olarak geliştirilmiş olan çeşitli teoriler söz konusudur. Bu teorilerin Refah Devleti ile ilgili olanları arasında Wagner'in "Kamu Harcamaları'nın Artış Kanunu", Pigou ve Dalton'un teorileri, ayrıca Maksimizasyon Teorisi belirtilebilmektedir. Bu teoriler konusunda bkz. Aydoğmuş, Abdurrahman. *Kamu Maliyesi*...

⁹ Flora and Heidenheimer, sf. 29.; bkz. Albertini, J. M. *Ekonomik Sistemler*. 4. Baskı, (Çev: Cafer Unay), Bursa: Ekin Yayınları, 1995, sf. 105-107.; Bu başlıklar altında tarıma destekleme politikaları uygulanması, işsizlik ödemeleri, eğitim-sağlık-konut hizmetleri gibi sosyal altyapı yatırımları belirtilebilecektir. Savaş, sf. 12-14; Özatesler, (II), s. 122.

¹⁰ Wilensky, Harold L. *The Welfare State and Equality*. California: University of California Press. 1975, s. 1.; Flora and Heidenheimer, s. 30.

¹¹ Flora and Heidenheimer, s. 29.

¹² Tuncay, Aziz Can. *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*. 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1986, s. 30. İskandinav ülkelerinde sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlere ilaveten millileştirme politikası da Refah Devleti'nin yapısal unsurlarından birisi olarak uygulanmıştır. Johnson, sf. 3-4;

¹³ Luhman, s. 22-23.; bkz. Madison, Berenice. "Some Unanswered Questions for the 1970's." *Social Science Review*, Volume: 44, 1970, sf. 434-451.; Telafi kavramı da adalet ve eşitlik gibi tartışmalı kavramlara dayanmaktadır. (Aşağıda adalet ve eşitlik kavramları ile ilgili çeşitli ideolojik görüşler incelenerek telafi kavramına dayanak olacak teorik bir çerçeve ortaya konmaktadır.)

Spectrum'da çok daha fazlası var!

Beklediğiniz çeşitten çok daha fazlası Spectrum'da... Yerli ve yabancı en iyi markalardan 20.000'e ulaşan ürün çeşitliliği sizi Spectrum'da bekliyor. Kalemde bilgisayara, masadan silgiye, telefonda kağıda kadar ihtiyacınız olan her şey... Üstelik bulabileceğiniz en iyi fiyatlarla...

Alıştığınızdan çok daha farklı hizmet de Spectrum'da.... Haftanın 7 günü alışveriş olanağı, SpectrumDirect ile büyük alışveriş kolaylığı, iade ve değiştirmeye olanak tanıyan alışveriş anlayışı...

Türkiye'nin ilk ve en yaygın Office Superstore'u Spectrum'a mutlaka gelin.

Spectrum'un size yaşatacağı ayrıcalıklar burada okuduklarınızdan çok daha fazla!

Spectrum

OFFICE SUPERSTORE

KAZANÇ YOLUNDA HERKESİ SOLLAYIN!

açılır tavan*

800

800 kg yük kapasitesi

katlanan koltuk

Kangoo Express'te yok yok. İşinizi kolaylaştıracak sürgülü yan kapı, 800 kg yük kapasitesi ve asimetrik arka kapılar, kazancınızı artıracak. Kırılmaz camlı farlar ve gövdeyi çepeçevre saran tamponlar da cabası. Bununla da bitmiyor... Kangoo Express, yakıtta cimri, performansta cömert. Artık daha çok kazanmak sizin elinizde. Hemen bir Renault-MAİS yetkili satıcısına gelip Kangoo Express'i daha yakından görün.

* İsteğe bağlı

Kangoo Express

Kangoo Express. Kazanç yolunda herkesi sollayın!

Kangoo Express ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bilgi Renault-MAİS'in (0212) 293 26 26 numaralı telefonunu arayın, sırasıyla 1-1-6 numaralı tuşlara basın.
www.renault.com.tr

RENAULT

100

Renault. Yüz yıldır yaratıcı,
yüz yıldır yenilikçi.

İletici firmamız, önceden belirtilmeden model, renk, teknik özellik, ekipman ve aksesuar değişikliği hakkı saklıdır.

14 Örneğin Özateşler'e "günümüzde bireylerin mutluluğunu ve refahını düşünerek bunun gerçekleşmesi için bir sosyal politika izleyen devletlere Refah Devleti ya da Sosyal Devlet adı verilmektedir... Sosyal devlet, bilimin verilerine, çağın ve toplumsal gelişmenin gereklerine uygun, ileri bir toplumsal düzenleme ve yönetimle toplum sorunlarını olabildiği kadar önlemeye ve gidermeye çalışan, bu sorunların baskısı altında bulunan kişi ve toplulukları destekleyen devlettir." Özateşler, sf. 117-118.; benzer bir değerlendirme için bkz. Ekin, Nusret. *Küreselleşme ve Gümrük Birliği*. İstanbul: İTO Yayınları, No: 32, 1996, s. 191.

15 Luhman, Niklas. *Political Theory in the Welfare State*. Berlin-NewYork, 1990, s. 21-22. Refah Devleti uygulamaları sosyal yardım ve telafi amaçlarının ötesine uzanmaktadır. Bu çerçevede bazı çalışmalarda çok geniş bir yaklaşımla klasik amaçlara ilaveten tam istihdamın sağlanması, ekonomik istikrarsızlıkların önlenmesi, üretimin sosyal maliyet ve sosyal hasıla değerlendirmesine uygun olarak da Refah Devleti'nin amaçları arasında sayılmaktadır. Albertini, sf. 105-106.; Çağdaş anlamda Refah Devleti'nin kapsamının genişliği ile ilgili kısa bir bilgi edinmek için Uluslararası Sözleşmelere bakmak yeterlidir. Bu sözleşmelerde sosyal politika önlemleri sadece bir altgrup olarak yer almaktadır. ILO. *Summaries of International Labour Standards*. Second Edition, Geneva, 1991.

16 Wilensky, s. 13.

17 Rotschild, s. 567-568.

18 Aktan, Coşkun Can. *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*. Ankara, 1994, sf. 33-35.

19 Üstel, Fusun. "Bir Aidiyet Biçimi Olarak Yurttaşlık ya da Yurttaşlığın İki (Buçuk) Yorumu." *Türkiye Günlüğü*, Sayı 37, Kasım-Aralık 1995, s. 43.

20 Politik ve ekonomik sektörler arasında yer alan unsurlara sivil toplum örgütleri, bireyleri gelir kaybından korumaya yönelik önlemler, sosyal güvenlik ve sosyal hizmet mekanizmaları, aile, gönüllü örgütlenmeler örnek verilebilecektir. Refah devletinın biçimi bu unsurlar arasındaki ilişkinin biçimine, her bir unsurun bileşim içerisindeki ağırlığına bağlı olacaktır. bkz. Arın, Tülay, "Liberal Sosyal Güvenlik Rejiminin Çelişkileri ve İflası." *X. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 15-18 Mayıs 1994, s. 1.

21 Bu noktada üç adalet kavramının üç devlet modeline yol açtığı belirtilmektedir. Pür piyasa adaleti anlayışı ultraminimal devlete, kısmi piyasa adaleti sınırlı olsa devletin bazı görevler üstlenmesine, sosyal adalet anlayışı ise fonksiyonel devlet müdahalesine kapı açmaktadır. bkz. Aktan, "Liberal Demokrasi..." sf. 12-13 ve Çağdaş Liberal Düşüncede..., s. 40.

22 Hayek, F. A. *New Studies in Philosophy, Politics and Economics*. Routledge-Kegan Paul, London, 1978. sf. 57-58.

23 Bonus, sf. 604-605.

24 Hayek, F. A. *Law Legislation and Liberty-II: The Mirage of Social Justice*. Chicago and London 1976 s. 24 bkz. Hayek, *New Studies*, s. 54. ve Bonus, sf. 602-603.

25 Savaş, Vural, *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*. 2. Babi, İstanbul, 1987, sf. 101-105.

26 Bonus, s. 604.

27 Wilensky, s. 1.

28 Roemer, John E. "Equality of Resources Implies Equality of Welfare." *Quarterly Journal of Economics*, Volume: CI, Issue: 4, November 1986, sf. 751-753.

29 Wilensky, s. 48.

30 Flora and Heidenheimer, sf. 30-31.; Wilensky, s. 7.

31 Wilensky'nin 22 zengin ülke üzerine yapmış olduğu araştırmalar sonucunda ulaştığı ampirik bulgular da bu hipotezi destekler niteliktedir. Wilensky, s. 6.; bkz. Flora and Heidenheimer, sf. 24-25.

32 Flora and Heidenheimer, s. 31.; Bu konuda liberal görüşte bir örnek için bkz. Friedman, Milton. *Kapitalizm ve Özgürlük*. (Çev: D. Erberk ve Nilgün Himmetoğlu), Altın Kitabevi, İstanbul, 1988, sf. 314-315.

33 Buchanan, J. M. "Pozitif İktisat, Refah Ekonomisi ve Politik İktisat." (Çev: S. Yenal Öncel), *Maliye Teorisi ve Politik İktisat: Buchanan'dan Seçilmiş Makaleler*, İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, No: 178, 1966, sf. 96.

34 Kazgan, Gülten. *Politik İktisadın Evrimi*. sf. 127, 130, 157-158, 227-228.; bkz. Pareto optimalitesinin eksiklikleri için bkz. Putz, Theodor. *Kuramsal Ekonomi Politikasının Temelleri*. (Çeviren: Naci Kepkep), DER Yayınları, İstanbul 1994, sf. 135-146.

35 Türköne, Mümtazer. "Ekonominin Sağı." *Türkiye Günlüğü*, Sayı 17, Kış 1991, sf. 67-68.; Demokrasi ile Refah Devleti'nin gelişimi arasındaki ilişki için ayrıca bkz. Ekin, Nusret. *Küreselleşme ve Gümrük Birliği*. İTO Yay., No: 32, 1996, s. 191.

36 Rotschild, s. 572.

37 Buchanan, J. M. "Political Economy of the Welfare State." *Public Choice-II*, sf. 181-182, 186.

38 Wilensky, sf. 14, 19-21. SSCB, Sosyalist ideolojinin aksine uygulamada en az eşitlikçi ülkedir ve politik spektrumun karşı kutbunda yer alan ABD ile benzerlik göstermektedir. Wilensky, s. 39.

39 Wilensky, sf. 43-44.

40 Arın, Tülay. *Refah Devleti: Bir Analiz Çerçevesi*. İ.Ü. İktisat Fak. Yay. İstanbul, 1993, sf. 9-12.

41 Johnson, sf. 11-13.

42 Bernholz, Peter. "Expanding Welfare State, Democracy and Free Market Economy: Are They Compatible?" *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, Volume: 138, 1982, s. 584.

43 Rotschild, s. 571.

44 Wilensky, sf. 116, 119.

45 Hayek, F. A. *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*. Cilt: 2 Sosyal Adalet Serabı, (Çeviren: M. Erdoğan). Ankara, Türkiye İş Bankası Yayın No: 345, 1993, sf. 121-123, 181-185.

46 Saybaşı, Kemal. *İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye*. s. 95-96.

47 Saybaşı, s. 90.

Sendikalar Küreselleşmeye Direnebilir mi?

Ali Rıza Büyüksu*

Uluslararası sistem ve yönetim modelleri henüz tamamlanmamış bir değişimi yaşamaktadır. Yaşadığımız değişim sürecinin nasıl sonuçlanacağı ve nerede duracağını tahmin etmek oldukça güç bir görevdir.

Küreselleşme ya da globalizasyon olgusu da, bu değişimin bir ürünüdür. Ancak küreselleşme gerçeğini sadece 21. yüzyılın bir ürünü olarak göstermek yanıltıcı olacaktır. Uluslararası sermaye akımları, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında da özellikle petrol sektöründe yoğun bir biçimde yaşanmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş dönemi ise küreselleşme eğiliminin duraklamasına ve ulusal kalkınma projelerinin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Ünlü Amerikan akademisyenleri Kerr ve arkadaşları 1960'lı yıllarda yaptıkları çalışmalarında sanayi toplumunun gelişimini, kurumsal alt yapısının hazırlanmasındaki gerekçeleri yasaların ve firmaların yapılanması, sosyal partnerlerin oluşum sürecini (endüstri ilişkilerinin kurumsallaşmasını) ve diğer organizasyonel ve yönetsel oluşumu, ulusların sanayileşme sürecine ve buradaki karizmatik liderlerin oynadığı tarihsel role bağlamışlardı. (Kerr et al, 1964). Böylece, ulusal ekonomilere hakim olan ulusal kalkınma projeleri örgütsel yapıların, işletmelerin ve kurumların kendi uluslarına özgü kimliklerle ortaya çıkmasına neden oluyordu.

Ulusal kalkınma modelinin alt yapısı ise, dönemin ekonomik modelini temsil eden Keynesyen politi-

kalar ve üretim şekillendiren Taylorist-Fordist yönetim modeli oluştuyordu.

Tarihsel süreç içinde gelişen ve büyüyen sendikaların aşağı - yukarı tüm dünyada güçlenmesi ve altın çağını yaşaması, yine ulusal projelerin gündemde olduğu bu döneme rastlamaktadır Aynı dönemde hükümetler sendikaları, ulusal kalkınma ve büyüme projelerinin önemli bir unsuru olarak kabul etmişlerdir. Sendikal kazanımlardaki gelişme sendika hak ve öz-

Üretim dünyası açısından baktığımızda bir taraftan batı sermayesi, uzak doğu ve yeni gelişen ülkeler rekabetiyle karşılaşırken, diğer taraftan geniş çaplı toplumsal, ekonomik, sosyal ve teknolojik değişiklikler kurumsal yapılar, organizasyonları ve firmaları kökten etkilemeye başlıyordu.

gürlüklerinin iyileştirilmesi ve herşeyden önemlisi sendikaların yasal ve kurumsal bir yapı haline getirilmesi, dönemin kapitalist üretim modelinin bir tercihidir. Böylece sistem sendikalara toleranslı davranmış ve onların üretim sürecindeki aracı ve sorumlu rolünü benimsemiştir. Kapitalizmin sosyalleşme süreci, devlet anla-

yışının yaygınlaşması ve hukuk devleti tartışmaları, sendikaların sosyal partner olarak üretim ilişkilerinde emeğin temsilcisi olarak tanınması neden olmuştur (Büyüksu, 1995)

Küreselleşme ve Anglo -Saksonizasyonlaşma

Ticaret, sermaye hareketleri ve yeni teknoloji akımının transnasyonel bir özellik kazanarak yayılması ve iktisadi liberalizasyonunu uluslararası düzeyde gerçekleşmesi olarak tanımlanabilen küreselleşme, ulusal devlet olgusunu aşmak suretiyle sınır ötesi çıkar gruplarını ve değişik ulusla kimliklere mensup bireyleri sıkı çıkar bağlarıyla birbirine bağlamaktadır. Bu gelişme ise devletin uluslararası güçler ve örgütler karşısında kontrolünü azaltmaktadır.

Küreselleşme sürecini hızlandıran diğer bir etken ise telekomünikasyon ve iletişim sektöründeki inanıl-

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

maz gelişmelerdir. Bu gelişme de dünyanın küçülmesine ve özellikle kültürel entegrasyonunu ilerlemesine katkıda bulunmaktadır.

Batı dünyasına özgü üretim ve tüketim kültürü, global iktisadi liberalizmin yayıldığı ölçüde genişlemekte, global ekonomik yapılar ve evrensel değerler, gündelik hayatı şekillendirmeye başlamaktadır.

Üretim dünyası açısından baktığımızda bir taraftan batı sermayesi, uzak doğu (özellikle Japonya) ve yeni gelişen ülkeler (ucuz emeğe dayalı üretim yapan gelişmekte olan ve üçüncü dünya ülkeleri) rekabetiyle karşılaşırken, diğer taraftan geniş çaplı toplumsal, ekonomik, sosyal ve teknolojik değişiklikler kurumsal yapılar, organizasyonları ve firmaları kökten etkilemeye başlıyordu. 1980'li yıllarda başlayan ve 1990'lı yıllarda ise ivme kazanan bu değişimin

önemli unsurlarını şöyle özetleyebiliriz; Endüstri toplumundan bilgi toplumuna işgücü ağırlıklı teknolojiye yüksek teknolojiye, ulusal ekonomilerden dünya ekonomisine, merkezîyetçi yönetimlerden yerel yönetime, büyük işletmelerden küçük işletmelere, devletin küçültülmesine (deregülasyon) temsili demokrasiden direkt katılımcı "ekonomik demokrasiye" (özellikle ücretin firma ekonomik performansına endekslenmesi), hiyerarşiden yatay yapılanmalara geçiş, çalışma ilişkilerinde esneklik ve organizasyonel ve davranışsal transformasyon. Böylece, üretim ilişkilerinin global boyutta değişim göstermesi, işletme bazında mikro projelerin ortaya çıkmasına **neden olmuştur**. Üretim pazarındaki değişim teknolojik devrim ve üretim modeli tekniklerindeki yeni **arayışlar** organizasyonları değişime ve yeniden yapılanmaya **zorlamıştır**. Yeni dönemde ulusal ekonomik performansını yönlendiren karizmatik liderler, yerlerinin "firma ekonomik performansını" yönetim ve stratejik kararları işletme bazında alan lider ve yöneticilere (managers) bırakıyorlardı.

Adam Smith'in 19.yüzyılın sonu ve 20.yüzyılın başında ünlenen piyasadaki "görünmez el"i Keynesyen politikalara ve Fordist üretim sürecine alternatif olarak firma bazında yeniden keşfediliyordu. Makro düzeyde neo-liberal politikalarla bütünleşen bu gelişmeler gerçek anlamda yansımaları, firma odaklı stratejilerde ve nihayet yöneticilerin "sekrone el"inin vasıtasıyla şekillenen "stratejik tercih" konseptinin endüstriyel transformasyonu ve yeniden yapılan-

mayı tanımlamada kullanılmaya başlanmasında görüyoruz.

Globalizasyon trendinin hızla artması, çokuluslu şirketlerin dünya ekonomilerinde ağırlıklarının hissettirmesi, üretim metodları ve yönetim tekniklerinde Japonlaşma eğiliminin yaygınlaşması, Toyota "yalın üretim" modelinin "Fordizm'e alternatif olarak yükselişe geçmesi, geleneksel endüstri ilişkileri sistemlerini ve aktörlerini etkilemeye başlıyordu.

Daha esnek, açık, yatay, otonom ve devamlı öğrenen organizasyon modelleri uluslararası pazar ilişkilerinin gücüne paralel olarak klasik otorite, merkezi ve kapalı modellere üstünlük sağlıyordu. Böylece firmalarda "esnek firma", "esnek işgücü" ve "bilgi işçileri" gibi kavramlar yaygınlaşıyor ve geleneksel "emek" sözünün yerini

"çalışanlar" ya da "insan kaynakları" almaya başlıyordu (Büyüksu, 1997).

Farklı uluslarda görülen değişik firma kimliklerine rağmen, standart bazı başarılı yönetim uygulamalarının birçok işletmede yaygınlaşması, benzerlik (convergence) teorisinin güçlenmesine neden oluyordu. Özellikle esnekli, kuralsızlaştırma ve sendikasızsız firma sloganlarını benimseyen anlayışın, üretim yöntemleri açısından temelini vahşi kapitalizmin uygulamalarında gördüğümüz Anglo - Sakson yönetim kültürünün etkisinde kaldığını gözlemliyoruz.

Tüketici boyutuyla ve tüketim kültürü açısından baktığımız Anglo - Saksonizasyon trendinin daha da yoğunlukta yaşandığını görmekteyiz. Kültürel küreselleşme, iletişim ve bilgi ağlarının globalleşmesine bağlı olarak önemli Amerikan modeli tüketim alışkanlıklarının benimsenmesine neden olmuştur.

Küresel tüketici kültürünün yayılması, bir taraftan iktisadi liberalizasyonu "bireyselizm" ve "bireysel eylem" yönünde teşvik ederken kolektif kurumsal yapıların (sendikaları gibi) ideolojik ve düşünsel bazda marjinalleşmesine etkide bulunuyordu.

Diğer taraftan global liberal kültür, ulusları ve insanları aynı zihinsel çember içinde tutmaya çalışırken, diğer yandan da yerel ve bölgesel kültürlerin direnciyle karşılaşmışlardır. Yeni teknolojilerin kendilerine sunduğu etkin kitle iletişim imkanlarını da kullanan milliyetçi, dini ve yarı - dini hareketler, bilhassa kimlik arayışı içinde ve ekonomik bakımdan dezavantajlı

Kültürel küreselleşme, iletişim ve bilgi ağlarının globalleşmesine bağlı olarak önemli Amerikan modeli tüketim alışkanlıklarının benimsenmesine neden olmuştur.

pozisyonda yaşayan kesimlerde yandaş toplayabilmişlerdir. Bu gelişme beraberinde sosyalist, sosyal demokrat ve demokrat düşüncenin sivil toplum örgütleri ve sendikalar üzerindeki 1980 öncesi etkisinin zayıflamasına neden olmuştur. Örneğin; daha önceleri sendikalar, özellikle varoşlarda yaşayan sanayi işçisinin üzerinde örgütlenme alanı bulmuşken, 1990'lı yılların varoş sakinleri kendi kimliklerini teokratik ve etnik gruplar içinde bulmaya çalışmışlardır.

Bu bağlamda, küresel boyuttaki kültürel yakınlamayla ulusların kendi içlerine modern geleneksel çatışması ve buna bağlı olarak Anglo - Sakson ağırlıklı kültürel homojenleşme ve buna tepki olarak yerel kültürlerin baş kaldırması eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir.

Sendikacılık hareketi açısından baktığımızda ise ekonomik globalizasyon ve kültürel küreselleşmenin etki ve sonuçları, bu süreçte var olmaya çalışan sendika hareketinin geleneksel yapısına, ulusların işçi sınıfının tarihsel süreçte kazandığı deneyimlere ve sendika liderlerinin güncel küresel değerlere yakınlığına, esnekliğine ve direnç gücüne göre değişebilecektir.

Küreselleşme ve Sendikalara Etkisi

Küreselleşme olgusu sadece sendikaların makro ilişkilerini (sosyal partnerler arası) etkilemekle kalmadı, aynı zamanda sendikacılık hareketinin daha çok işyeri düzeyinde tartışılmasına neden oldu.

İşyeri düzeyinde "çalışanların yönetimi"ne yönelik yeni perspektifler ve insan kaynağı yönetiminin yükselişi, işletme bazında sendikaların rolünü de sorgulamaya başlıyordu. Bazı yazarlara göre insan kaynakları yönetim stratejisi olarak gündeme getirilen yeni mikro düzey yönetime katılma metodları, sendikaların rolünü zayıflatmakta ve geleneksel işyeri temsilciliği veya diğer kolektif temsil mekanizmalarını olumsuz yönde etkilemektedir. (Edwards, 1994). Özellikle sendikaların tanınmadığı veya sendikaların örgütlenmesine izin verilmeyen "sendikasız firma" (non-union firms) uygulamalarında yeni işyeri endüstri ilişkileri sistemleri ve direkt çalışanların katılımı yöntemleri, sendikal kolektif ilişkilere alternatif olarak sunulmaktadır. Bunun ise sendikalara ve sendikacılık hareketine zarar verdiğini düşünen yazarlar, özellikle geliştirilen yeni iletişim ve diyalog mekanizmalarının, toplu iş sözleşmesi sistemini, işyeri bazında istihdam ilişkileri boyutuyla daha az önemli bir sistem haline getirdiğini savunmaktadırlar (Ferner, 1994).

Bu tür yöntemlerin daha çok çalışanların, yöneticilerin hedeflerini kavraması ve yapılmak istenen değişikliklere dirençsizce sahiplenmesi yönünde etkili olduğu iddia edilmektedir. Diğer taraftan çalışanların katılımı ve iletişim mekanizmalarının geliştirilmesi yoluyla çalışanların kalite ve rekabet konularında yönlendirilmeleri ile, çalışanların kendi gelecekleri ve firmanın geleceği konusunda doğrusal bir bağlantı kurması yoluyla sendikaların, çalışanlar için varolan öneminin zayıflayacağı da söylenmektedir. Yeni ödüllendirme stratejileri ile yüksek ücret politikalarının uygulanması sendika ve üyeleri arasındaki bağları zedeleyebilecektir. Tüm çıkarlarının yöneticiler tarafından tatmin edildiği düşüncesine kapılan sendika üyesi bir işçi, üyeliğini gözden geçirmek gibi bir davranış tarzı içine girebilecektir. Ayrıca yalın üretim modeli ve esnek işgücü kullanımı uygulamaları sonucu gündeme gene (dual) ikili işgücü piyasası oluşturma gayretleri içinde, beyaz yakalı ve mavi yakalı kullanımında eğilim, kariyer planlama ve performans dayalı ücret ödeme gibi yöntemlerle çalışanlar, kendi aralarında çıkar farklılığı olduğu duygusuna kapılıp, sendikaların çekirdek işgücü dışında kalan marjinal bir grup için varolabileceği imajı yaygınlaştırılmaya çalışılabilir. Aynı şekilde bilgi çağına paralel gelişen yeni mesleklerin yani profesyonel uzmanlık isteyen işler, bilgisayar operatörleri, bilgi işlem uzmanları, güvenlik uzmanları, danışman vb. grupların ve part-ttime, geçici ve özel hizmet sözleşmesi ile çalışanların sendikal temsile ihtiyaç duymayacakları yargısı toplumda oluşturulmaya çalışılabilecektir. Tüm bunlar sendikaların çalışma hayatındaki rolünü marjinalleştirecektir.

Amerikan ve İngiliz firmalarının bazılarında (örneğin; IBM, Marks and Spencer, J.Sainsbury) yapılan araştırmalar bu görüşü destekleyici niteliktedir. Özellikle toplu iş sözleşme sistemine alternatif geliştirilen ortak danışma komiteleri, takım brinfinleri ve diğer iletişim metodları ile daha uzlaşmacı ve işbirlikçi işçi-yönetici konsensüsü işyeri düzeyinde oluşturulmuştur. Böylece işçi-işveren ilişkileri, sendikaların aracı rolünden bağımsız, kolektif boyuttan uzak bireysel düzeyde bazen "grup kolektivizmi" ile desteklenen bir sistem içinde yürütülmektedir. Ülke bazında baktığımızda Fransa, İngiltere ve Amerika'da sendikasız firma uygulamalarının bu tür yeni çalışma tekniklerinin uygulandığı oranda yaygınlaştığı tespit edilmiştir. Sendikacılık hareketinin güçlü geleneğe sahip olduğu Almanya, Avusturya, Hollanda ve İskandinavya (İşveç, Danimarka, Norveç vb.) ülkelerinde dahi, yeni gelişmeler ve üretim sürecindeki dinamik değişimi, global üretim modellerinin ve teknolojik gelişmenin

vazgeçilmez unsuru kabul edilerek, benimsenme eğilimine girilmiştir. Ancak bu ülkelerde yeni üretim teknikleri net bir "sendikasılaştırma" seçeneği olarak görülmemiştir.

Sendikalar Değişime Direnebilir mi?

Karl Marx'ın teorilerini oluşturduğu işçi sınıfı, emek ve istihdam ilişkileri ile günümüz çalışan işçi sınıfının çıkar birlikteliğini sağlamak ve bu birlikteliği toplumun transformasyonu için kullanmaktı. Böylece Marx, sendikalara tarihi misyon olarak işçi sınıfının homojen çıkarlarının korunması ve sınıf bilincinin kendilerine verilmesi anlamında bir rol yüklüyordu. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın son aşamasına kadar olan dönemde, kapitalist üretim ilişkileri Marx'ın analizlerine yardımcı olur nitelikte vasıfsız veya yarı vasıflı işgücüne yönelmiş ve proleteryanın homojenleşmesine (homogenisation of the proletariat) katkıda bulunmuştur. Lonca sistemine son verilmesi, geleneksel zanaatların ve özel yetenek isteyen geleneksel mesleklerin "yeteneksizleştirilmesi" (deskilling veya degradation of traditional skill) sendikaların çıkarları ortak olan genelde vasıfsız ve erkek işgücü (kol gücü) ne dayalı işçilerin kolayca model de tarihsel süreç içinde, sendikaların kolektif çıkarları benzer olan işçilerin temsili ni kolaylaştırmış ve sendikaların güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Ancak zaman içinde "sanayi toplumu" ya da "manufaktür üretim ilişkileri üzerine kurulan teorilerin hizmet sektörü ve bilgi çağındaki gelişmeleri açıklamakta yetersiz kaldığı görülmektedir. Günümüzde sendikaların yeniden bir misyon yüklenmesi gerektiğinde sendikaların tüm işçilerin benzer çıkarlarını temsil eden bir örgüt olduğunu söylemek yeterli olmayacaktır. 19. yüzyılın ve 20. yüzyılın işçi sınıfı tanımlamasıyla 21. yüzyılın çalışan prototipi farklılık arz etmektedir. Birçok firma özellikle çalıştırdığı çekirdek işgücü için çok yeteneklilik ararken, bunları yan kullandığı işgücüne oranla "aristokrat çalışan" grubu olarak kategorize etme eğilimindedir. Yoğun ve sürekli eğitim programları ile özellikle beyaz yakalı işgücü, çağın gereklerine uygun ve yeni üretim felsefesini kavrayıcı nitelikte gelişmektedir. Diğer taraftan, taşeron firmalarda, part-time ya da geçici çalışma statüsünde tedarikçi firmalarında veya yan sanayilerinde çalışan işgücü ne oranla, oluşturulan ve maddi olarak tatmin edilmiş bu "elit işgücü" arasında mutlak bir çıkar farklılığı doğmaktadır.

Çalışanlar arasında yaşanan polarizasyon sadece yöneticilerin empoze etmeye çalıştığı yeni üretim iliş-

kilerinden değil, modern kapitalizmin beraberinde getirdiği "bireyselizm"ın çalışan kesimlerin toplumdan beklendilerini farklılaştırmasından da kaynaklanmaktadır.

İşyerinde kadın çalışanların sorunu, çevreye daha duyarlı işgücünün oluşması, etnik, dini ve siyasi taleplerin çeşitlenmesi vb. gelişmeler, sendikaların geleneksel faaliyetleri ile farklılaşan işçi taleplerini tatmin edememe sonucunu doğurmuştur.

Genel olarak değerlendirirsek birçok sendikacı baskıcı rekabet ortamı, yüksek işsizlik oranları, yeni teknolojiler ve anti-sendika yasaları nedeniyle militan sendikacılıktan uzlaşmacı sendikacılık anlayışını benimseme eğilimine girdiklerini kabul etmektedirler. Genelde yeni üretim metodlarını reddetmek, değişime ve gelişmeye direnme olarak alınılanlığından, birçok sendika yeni çalışma ilişkilerini benimseme yolunu seçmiş ve çoğu zaman da kendi rolünü bu yeni sistem içinde artırma arayışları içine girmişlerdir. Bunun en iyi örneğini, geleneksel olarak militan sendikacılık tavrı sergileyen İngiliz sendikalarının son yıllarda özellikle Japon şirketlerinin İngiltere'deki firmalarında gösterdiği uyumlu ve işbirlikçi yaklaşım oluşturmaktadır. "Yeni realite" veya "gerekeç" sendikacılık olarak da tanımlanan bu gelişmeyle, grevsiz "strike free" anlaşmalara gidilme yolu dahi açılmıştır. Başka bir çarpıcı örnek ise, 1980 öncesinin militan sendika kimliğinin Türkiye temsilcisi görünümündeki DİSK'i, özellikle lastik sektöründeki şirketlerde son yıllarda sergilediği işbirliğidir. Aynı şekilde Türk-İş bünyesindeki sendikaların gerek insan kaynakları yönetimi uygulamalarına gerek yeni direkt iletişimi ve katılımı teşvik eden mekanizmalara karşı bir anti - strateji ürettikleri veya karşı çıktıkları duyulmamıştır.

Ancak krize karşı sendikaların ürettiği işbirlikçi felsefe, üye kayıplarının önüne geçememiştir. Burada üzerinde düşünülmesi gereken konu, sendika - üye ilişkisinin 21. yüzyıl gerçekleriyle çatışmasıdır. Sendikaların 20. yüzyıl işgücü tipine yönelik üye kaydetme ve üyeyi tutma projeleri artık yeterli değildir. Değişim, beraberinde sendika - üye ilişkisinin değişen kompleks yapısını gündeme getirmiştir.

İşçi sendikaları açısından baktığımızda yapabileceğimiz değerlendirme, çalışanların farklılaşan taleplerinin klasik ücret sendikacılığı modeliyle tatmin edilemeyeceği gerçeğidir. Tıpkı uluslararası pazarda daha az riski gözüne alma ve daha fazla müşteriye tatmin etmek amacıyla "müşteriye özel hizmet" sloganıyla ürün çeşitlenmesine giden firmalar gibi, sendikalar da hizmet çeşitlenmesine gitmek zorundadırlar.

Kapitalist üretim ilişkilerinin son icadlarından olan insan kaynakları yönetiminde nasıl her işçinin (ya da bireyin) kalbi değişik stratejilerle kazanılmaya çalışılıyorsa, sendikalar da her üyeye yeni her bireye yönelik projeler üretmek zorundadırlar. Örneğin, tüm ücret ve çalışma koşulları farklılaşmasına rağmen tüm çalışanları ilgilendiren ortak tehlike "işsizlik"tir. Artık günümüzde en üst düzey yöneticiden en alt düzey personele kadar herkes işsiz kalma gerçeğiyle her zamandan daha fazla karşı karşıyadır. Sendikalar için bu konu başlı başına bir projedir. 19. ve 20. yüzyılda homojen işgücünün temsili yönünde güçlenen sendikalar, 21. yüzyılda işsizlik tehlikesi konusunda "homojen çıkarlar" üretebilirler. Bu noktada sihirli formül, ulusal ve uluslararası dayanışmadır. Bu gelişmenin teorik alt yapısı da mevcuttur. Örneğin, Durkheim sanayileşmenin sanayi toplumu üzerinde yarattığı olumsuz koşulların ancak toplumun oluşturacağı "organik dayanışma" ile dengelenebileceğini söylemiştir (Marsh, 1996). Durkheim'in "organik dayanışma" formülü bugün bilgi ve iletişim çağında her zamankinden daha fazla geçerlidir. Artık sosyal partnerler ulusal ve uluslararası iletişim ağları ile güçlenmek ve çeşitlenen üye taleplerine karşı bireysel taktikler üretmek zorundadırlar. Heterojenleşen üye çıkarlarının kolektif projelere kanallandırmak, ancak bireysel taleplerin ve değişik çalışan ve grupların tatmini ile mümkündür. Bu gelişmeyi somutlaştıran en güzel konuşmalardan birini TİSK Başkanı Refik Baydur yapmıştır. Baydur'a göre; "Ekonominin ve işletmelerin büyüme imkânlarının artırılması ile sendikal etkinliğin geliştirilmesi, birbiriyle çelişki oluşturan hedefler değildir. Bu konudaki ortak formülleri ve somut tedbirleri birlikte tespit edebilmeliyiz" (Baydur, 1997:4).

Durkheim'in "organik dayanışma" formülü günümüz globalizasyon gerçeği paralelinde uluslararası dayanışmayı da beraberinde getirmektedir. Sendikalar ve işveren örgütleri, global sorunlara yerel projelerle cevap vermekte güçlük çekeceklerdir. Üyelerinin önündeki toplumsal sorunlar, evrensel toplumsal talepler olarak projelendirilmeli ve tıpkı Alman IG Metal'in, IG Kimya'nın, İrlanda'da sosyal partnerlerin rekabet uzlaşma modeli ve İsveç Almaga işveren organizasyonunun rekabet ve istihdam projelerinin oluşturduğu makro politikalar, tüm ulusu ilgilendiren kolektif projelere dönüştürülebilir (Trogen, 1997). Diğer taraftan, TİSK, TÜRK-İŞ ve DİSK'in rejim tehlikesine karşı başlattığı toplumsal muhalefet, politik düzlemde ekonomik ve ticari boyuta yönlendirilebilir. Bu iş birliği eğitim, teknoloji eğitimi, verimlilik, yönetime katılma, çevre, endüstriyel riskler, işçi sağlığı

ve işyeri güvenliği, istihdam yaratma, tüketicinin korunması, rekabet ve sanayi stratejileri vs. olarak geliştirilebilir. Tüm bu yeni açılımlar sadece sendikalara yeni vizyonlar kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda onları toplumun daha geniş kesimlerine hitap eden demokratik organizasyonlar haline getirir. Böylece, bilgi çağında sanayi toplumunun bir ürünü olan temsili demokrasi yerini, katılımcı demokrasiye ve hatta kamuoyu demokrasisine bırakmaktadır.

Sonuç itibarıyla üzerinde durmamız gereken önemli nokta kaçınılmaz olarak içinde yaşamak zorunda olduğumuz küreselleşme olgusunu sendikaların kendi çıkarları doğrultusunda nasıl yönlendirebileceğinin yanıtının aranmasıdır. Sanayi toplumu Rönesansın ve bireysel özgürlük-eşitlik düşüncesinin temelleri üzerine kurulurken, bilgi toplumu da globalleşmenin etkisi altında dünya ulusları ve insanların karşılıklı etkileşimi ve ortaklaşa yaratacakları sosyal değerler üzerine oluşabilecektir. Böylece, bilgi toplumu müşterek katılım ve ortak sosyal yararları belirleme açısından daha şanslı bir pozisyonudadır. Bu bağlamda sanayi toplumunun önemli bir unsuru olan bireysel özgürlük ve hümanizma düşüncesi yerini, bilgi çağında ve küresel ilişkiler sonucunda oluşabilecek toplu katılıma, toplumsal özgürlüklere ve global hümanizma düşüncesine bırakabilecektir. Bireyin veya çalışanların özgürleşmesi kendi içlerinde farklılıkların daha katılımcı, eşit ve üst düzeyde arzulan bir ortamda değerlendirilerek, farklı çıkar ve beklentilerin minimize edilerek bütünleşmesi ve tamamlanması sağlanabilecektir. Demokrasi ve toplumsal gelişmelerin ilerici ve örgütücü unsurunu oluşturan sendikalar, "ekonomik ve politik" hayatın farklı alanlarında ve farklı seviyelerde yeniden gündeme gelecektir. Sendikalar, sadece çalışma hayatından kaynaklanan problemlerin çözülmesi için merkez olmanın ötesinde bilgi çağında topluma yönelik sosyal yararlar üreten ve sinerji yaratan bir platform olabileceklerdir.

Uluslararası pazardan pay kapma kavgası, beraberinde kalite konseptli, müşteri odaklı ve nihai hedef olarak tüketici kalbinin kazanılmasına yönelik politikalar gündeme gelmesine neden olmuştur. Böylece geçmişte işçi sendikalarının kullandığı "üretimden gelen gücümüzü kullanıyoruz" sloganı, yeni üretim modelleri ile birlikte zenginleşmekte ve çalışanların tüketiminden gelen güçleri de aynı oranda stratejik bir proje olarak sloganlaşabilmektedir. Bu bağlamda, global liberalizasyon ve rekabet ekonomisinde sermayenin pazar endeksli ve müşteri tatminine yönelik politikaları sendikalar tarafından yeniden değerlendirilmeye alınabilir. Alım gücü ne olursa olsun çalışmaların

bizzat kendileri firmalar tarafından mal ve hizmetleri ile tatmin edilmek üzere seçilmiş kitlelerdir. Böylece globalizasyon paralelinde bir tüketici devrimi de yaşanmaktadır. Çevre dostu imajlı ürünler, geri dönüşümlü mallar ve tüketiciyi koruma kanunu gibi hakların hepsi tüketim devrimine yönelik üretici stratejileridir. Tüm bu gelişmelere karşı hem üretimde rol oynayan hem tüketen pozisyonundaki işçi örgütleri sivil toplum örgütü boyutunu daha da geliştirerek, yeni üretim dünyasında proaktif rol oynama şansına sahip olabilecektir. Firma kalite felsefesi çevresinde ve uluslararası arenada ürün bazında kalite standartlarına ulaşma çabaları, işletmeleri iç ve dış organizasyon yapılanmalarına zorlamaktadırlar. Örneğin, ISO kalite standartlarını temin etmede, sistemin kurulmasında ve uygulamada görülen insan faktörünü öne çıkaran politikalarda (özellikle işçi sağlığı ve iş güvenliği konularında) sendikalar başvuracakları yeni taktiklerle, yeni üretim yönetimi içinde aktif rol oynayabileceklerdir. Yeni organizasyonel yapılanmaların öngördüğü sürekli öğrenen organizasyon modeli içinde de sendikalar, üyeleri itibarıyla gerek öğrenen gerek uygulayıcı olarak çalışana endeksli eğitim politikalarında rol sahibi olabileceklerdir.

Ancak, sendikaların bu değişim içinde nasıl bir rol oynayacakları sorusunun cevabı ise, sosyal aktörlerin yenilikçi, yaratıcı, yeni rol ve strateji geliştirme yeteneğine bağlı olacaktır.

Sonuç

Modern kapitalizm ve modern enformasyon teknolojilerini sadece bireyselliği (individualism) temsil ettiği ve bu nedenle de sosyal partnerler (işçi-işveren örgütleri) gibi kolektif mekanizmaları zayıflattığı görüşü her zaman için doğru değildir. Bugün Avrupa düzeyinde başlayan "sosyal diyalog" girişimleri, bilgi çağında çalışma hayatının yeniden yapılanmasında sosyal taraflara yeni misyonlar yüklemiştir. Hatta gümrük birliği anlaşması ve Avrupa entegrasyonu sürecinde Türk işçi ve işveren örgütlerinin, strateji ve politika oluşturma, ulusal ve uluslararası parlamentolara bilgi verme, uluslararası temsil, araştırma, bilgi sağlama ve öneri geliştirme faaliyetleri zenginleşmiştir. Toplumu ilgilendiren geniş sorunlar, global iletişim ağları ve hızlı iletişim araçlarıyla anında izlenebilmekte ve benzer konuların Türkiye'de de aynı anda tartışmaya açılması sağlanabilmektedir. Diğer taraftan iletişim sektöründeki ilerleme, uluslararası dayanışmayı artırmıştır. Örneğin, İngiltere'de Liverpool liman işçileri grevine elektronik posta ve internet web sayfası yoluyla inanılmaz bir uluslararası destek sağlanmış

ve enformasyon teknolojisi çalışanlar lehine kullanılabilmiştir.

Özetle, popüler tanımlarına, büyük coşkusuna ve başdöndürücü menüsüne ve potansiyeline karşın, bilişim çağı ve onun beraberinde getirdiği yeni çalışma ilişkilerinin gelecekte nasıl bir eğilim içinde olacağını görmek zannedildiğinden daha zor bir görevdir. Acımasız rekabet koşulları, artan işsizlik, yoğun ve stresli çalışma temposunun iş hayatında yaygınlaşması ve teknolojinin ve bilgisayara dayalı üretim sürecindeki hakimiyetin, resmin karmaşık bölümünü işgal ettiği bir gerçektir. Bu bağlamda, sendikalar kendi kimliklerinin homojenliğini varsaymaya ya da sınıflandırmaya kalkışmadan, uluslararası yönetim modellerinden en ufak mikro stratejilere kadar tüm gelişmeleri içtenlikle ciddi olarak ele alarak ve tüm insanların birbirinden farklı ve karmaşık yaşam türleri ve felsefelerini değerlendirmeye başlayıp, yenilenmiş bir değişimin gündemi üzerinde çalışmalıdırlar.

Kaynakça

- Baydur, R, 1997, TİSK 35. Yıl Açılış Konuşması, Ankara
- Büyüksulu, A.R, 1997, Avrupa Birliği ve Sosyal Boyutu. İstanbul, Der Yayınları.
- Büyüksulu, A.R, 1998, Global Boyutta İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul, Der Yayınları.
- Edwards T, 1994, Union and Non-union channels of communication within Multinational companies, Paper Presented to IREC Conference entitled "Multinational Companies and the Future of Collective Bargaining" Dublin. July.
- Ferner, A, 1994, Multinational Companies and Human Resource Management: An overview of Research Issues: Human Resource Management Journal, 4,2:79-102.
- Kerr, C.et al, 1964 Industrialism and Industrial Man. 2nd ed. New York, Oxford University Press.
- Kochen, I, Katz, H. and Mc.Kersie, R, 1994, The Transformation of American Industrial Relations, New York: Basic Books.
- Kutal, G ve Büyüksulu, AR, 1996, Çokuluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi, İstanbul, Der Yayınları.
- Mars, I, 1996, Making Sense of Society London, Longman.
- Trogen, G, 1997, Global Market, Company Competitiveness and Power and New Perspectives in Industrial Relations. KİPLAS 35. Yıl semineri. 3. Ekim 1997:7-5.

Asosyal Egoist Kültürel Diğerkâma Karşı¹

H. Neşe Özgen *

On yılı aşkın bir süredir "Ekonomik Sosyoloji" alanında yeni oluşumlar beliriyor. "Yeni Ekonomik Sosyoloji" de bu kendine mahsus oluşumların bir uzantısı. Sosyoloji'nin, sosyal bilimlerin bu taşsız kraliçesinin, tahtından ekonomi tarafından alışı edildiği şu günlerde, ekonomistlerin kaba bir pragmatizmle "ölçmeye yönelme", sosyologların da biçare bir çabayla asıl "ölçebilir olanın kendileri olduğunu" kanıtlama yollu çabaları; kanımca diğer sosyal bilimler için de bir öğreti niteliği taşıyor. Bir diğer benzer "yanaşma" örneği de, ekonominin "feragat, fedakârlık, iyi niyet vs." kavramaları hanesinde ilan etmesi; bu yolla da kendisini sosyal bilimlerin içine gayri-iradi ithali ile yaşıyor. Burada asıl tartışılmak istenen: "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin, ekonomi ile sosyoloji arasındaki bu ayrıştırma veya alan ihlallerine, doğru verilmiş bir yanıt olup olamayacağı. İncelendiğini iddia ettiği "insan"ı "insan kaynakları"na indirgeyen bir ekonomi anlayışı ile, kültürle ilgili her tür incelemeyi kıskançlıkla kendine ayırmayı -sonra da kaba bir Sosyolojizm ile berbat etmeyi- hakkı gören sosyoloji arasında "YES" bir köprü, bir yeni "şenlik alanı" işlevi görebilir mi?

YES izleyicilerinin "yeni"yi vurgularken, kendilerini Parsons ve Smelser'in 1950-1960'lardaki "Toplum ve Ekonomi Perspektifi"nden ve elbette şu "eski", "endüstriyel", "yapay" Ekonomik Sosyoloji'den ayırdıklarını görüyoruz.² Görüleceği üzere; Ekonomik Sosyoloji'nin çok eskilerde gelenekselleştirilmiş ya da hiç değilse öyle kabul edilmiş olan, Ekonomi ile Sosyoloji arasındaki şu entelektüel işbölümünün köklü kurgusu anlamında; bu "yeni"nin başarı derecelerini sorgulamaktan çok daha derin ve uzun soluklu eleştirilere ihtiyacımız var.

Smelser ve Swedberg'in 1995'teki son kitapları (ilk basımı 1994) "*Handbook of Economic Sociology*", bir yandan sosyolojik nedenselliğe diğer yan-

dan da ekonomik davranışların neoklasik ekonomik modellemelerine karşı çıkışlar için yeni bir tartışma alanı geliştirmeye fırsat sağladı. Yukarıda da sayılan ve çalışma içinde de bahsedeceğimiz diğer çalışmalara yanı sıra, Handbook bu konudaki sorunu berraklaştırmaya ve "Yeni Ekonomik Sosyoloji"yi kendi biricikliği içinde tartışmaya en çok fırsat veren çalışmadır. "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin tanıtımını bu alanda çalışmalara yeni bir bakış sağlayacağını da ummaktayım.

"Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin nüvelerini Ekonomik Sosyoloji'nin önceki yapılanması içinde de görmek mümkün, ama bu konuda ayrıştırıcı bir kavramsal çerçeve oluşturabilme ve temel yapıyı kurma çabalarını 1980'lerin ortalarında görüyoruz. Özellikle de Granovetter'in *American Journal of Sociology*'de yayınlanan "Economic Action and the Social Structure: The Problem of Embeddedness"³ başlıklı çalışmasını "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin kurucu çalışmalarından saymak mümkündür. Hemen ardından diğer iki makale *Current Sociology*'de karşımıza çıkar.⁴ Her iki çalışma da son derece eklektik ve sınırlı, hatta muğlak çalışmalar olmalarına rağmen, ekonomik sosyoloji içinde farklı bir alanın ayrılmakta olduğunu habercisi olma niteliğini taşımaktadırlar. 1990'ların başlarında, benzer yapı ve eleştirileri içeren bir dizi makale ve derleme yayın çıkarılır.⁵

Bu kurguyu oluşturan tüm çalışmalar elbette ki bunlardan ibaret değil. Yine de, "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin nüvelerini bu yüzyılın başlarından beliren teorik bir çerçevede bulmak mümkündür; bu çerçeve sadece "maddi" değil fakat sosyal alanın bütününe anlama'nın mümkün ve en "etkin" yöntem olduğunu vurgulayarak, ortodoks ekonominin "emperyalist" çalışmalarına bir karşı çıkış sunmaktadır.⁶

Tüm bunlara rağmen "Yeni Ekonomik Sosyoloji" aslında Amerikan geleneği içinde kalır. Yine de, bu konuda Nisan 1995'deki Liverpool konferansında, Smelser, Swedberg, Biggart, Fligstein, Dobbin gibi

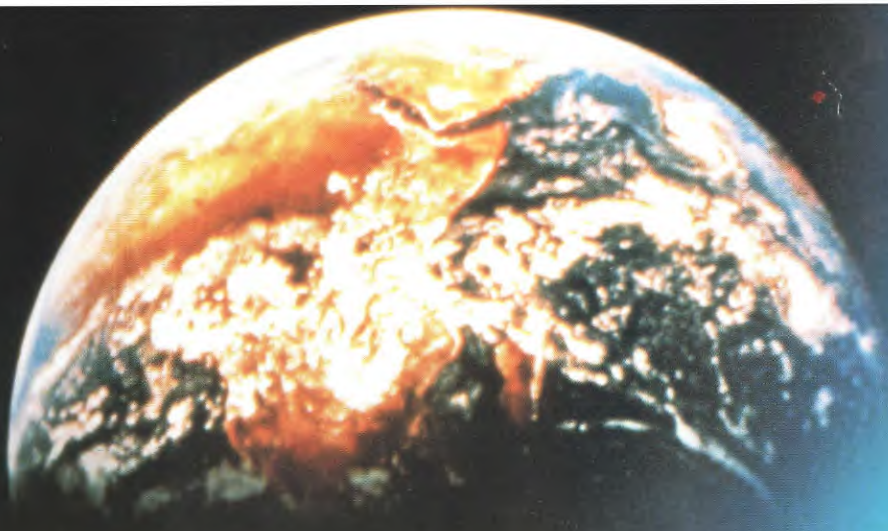
* Yard. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ESİTTİR ESBANK

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik atılım yıllarında, Anadolu'dan bir grup girişimci güçlerini birleştirerek Eskişehir Bankası'nı kurdu. Bundan tam 70 yıl önce... 1927 yılından bugüne, müşterilerinin çıkarlarına en az kendi varlığı kadar önem veren Esbank, her zaman *başarının sessiz ortağı* oldu. 70. yılında Esbank, geleceğe daha hızlı adımlarla ilerliyor. İnsanı ön plana çıkaran yaklaşımıyla, dürüstlük ve açıklık ilkeli hizmet anlayışı: Bu temel üzerinde şimdi yeni atılımlar, tümüyle yenilenen bir teknolojik altyapı, yeni şubelerle desteklenen bir hizmet ağı yükseliyor. Tümü de, bireylerin ve kurumların bir bankada özledikleri her şeyi Esbank'ta bulmaları, inançla, güvenle ve gönül rahatlığıyla, "Türkiye'de banka eşittir Esbank" demeleri için.

İnsan, deneyim, gelecek, hizmet... Banka eşittir Esbank.

Banka **ESBANK**

ÜTÜN NAKLİYE PROBLEMLERİNİZİN ÇÖZÜMÜNDE YANINIZDAYIZ

DAKO - ALBATRANS
NAKLİYAT ANONİM ŞİRKETİ

As agent of DACOTRANS
Abide-i Hürriyet Caddesi
Polat Celilağa İşhanı 7/30
80310 Mecidiyeköy-İSTANBUL
Tel. : 267 47 48 - 267 45 91
Telex : 26 375 tun tr

bir dizi önde gelen bilim adamı bu konuda atağa kalkmışlar ve örneğin Swedberg, Okul'un ana temasını özetlemiştir.⁷

Bu çalışma öncelikle, Marksist-olmayan Ekonomi ile Sosyoloji arasındaki (yüzyılın başında kurumsallaştırılmış olan), entelektüel işbölümünün "Yeni Ekonomik Sosyoloji" ile ilişkisini gösterebilmeyi amaçlıyor. İkinci olarak ise; a) Eski entelektüel işbölümü bağlamında, "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin bazı formülasyonlar yoluyla, ekonominin hegemonyasını güçlendirici etkilerini tartışmayı ve böylece de b) "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin sosyal yapıyı yorumlamaya yönelik bir dizi kavramı ne denli daralttığını gösterebilmeyi hedefliyor.

A. "Yeni Ekonomik Sosyoloji" ve Sosyoloji ile Ekonominin Entelektüel İşbölümü

19. yy sonlarında "marjinalist devrim" ve tarihsel ve sosyal bilimlerdeki genel metodolojik tartışmalarla birlikte, ekonomi teorisi kendi ortodoks neoklasik temelini oluşturdu ve "sosyal yapı" üzerine entelektüel söz söyleme hakkını tamamiyle kaybetti. Bu noktadan sonra da, ortodoks ekonomik teori, hem sosyal etkileşim, tarihsel olarak tanımlanmış sosyal kurumlar hem de sosyal bütünlüğün sistemik veya geçici oluşumlarına ilgisini tamamiyle kaybetti.⁸ Ekonomi giderek daha yoğun bir şekilde ilgisini belirli mal ve hizmetlerin ölçülebilir bireysel faydaları üzerine yoğunlaştırdı. Bu da bilindiği üzere yoksunluk şartlarında alternatif amaç ve araçlar arasında rasyonel seçim anlamı gelir. Coleman'ın (1994) *The Handbook of Economic Sociology*'de "The Rational Choice Perspective in Economic Sociology" başlıklı makalesi neoklasik ekonominin belli başlı önermelerini ayrıntılı bir şekilde tartışır.

Tabii şu da söylenmelidir; marjinal fayda teorisinin radikal metodolojik bireyciliğine ek olarak tam rekabet şartlarında pazar; arz ve talep güçlerinin atbaşı gittiği (bu da "fayda"nın bireysel maksimizasyonu anlamına gelir) bir sosyal yapıyı kapsıyor görünmemektedir. Yani pazar, sadece kaynakların ve dengenin optimal bir zeminini üretme kapasitesi için temel bir öge olarak görünmektedir. Bu insan toplumunun tarihsel ve mantıki temelini "pazarın başladığı yerde"⁹ görmek anlamına gelir. Keynesyen ekonomi, son 20 yıldır gi-

derek ağırlığını yitirmiş olmakla beraber, çoğunlukla - elbette tamamiyle değil- bu çerçeveden bir ayrılışı simgeler. Ancak "Keynesyen devrim"in dışında geliştirilen modern makroekonomi, "anlaşma düzeyleri", yani enflasyon oranları, istihdam, verimlilik ve büyüme gibi ekonomik olgular ile ilgilidir. Yine de, çoğu modern makroekonomi teorileri büyük oranda neoklasik temellidir; bu da zaten "anlaşma" olgusunun bireysel rasyonel maksimizasyonun dışında görülmesi anlamına gelir. Makroekonomi, "pazar"ın, kendini düzenleme kapasitesine ilişkin son derece geniş bir teorik yelpazeyi kapsamasına rağmen; tüm bu teorilerin, sosyal ve ekonomik yapının ayrışmaları üzerinde yeterince kesin kavramlaştırmalara sahip oldukları söylenemez. Makroekonomi aslında, makroekonomik değişkenler -örneğin enflasyon ve işsizlik ya da diğer büyüme oranları gibi- arasındaki çeşitli ilişkilerin açıklanmasına yönelik "bütüncü" ekonomilerin stilize gerçekliklerine de yadsır.

Neoklasik metodolojinin sistemleştirilmesi kısa sürede daha üst bir paradoksu da üretmiştir. Safi bir mübadelenin "çatışmasız" dünyasında bireysel rasyonel maksimizasyon üzerine giderek artan bu odaklanma; rasyonel seçim modelleri gibi, kendi içinde biricik olan bir dizi oluşuma da yol açmıştır. *Ekonomik metodoloji kendi uygulaması içinde ev-*

Samuelson'un ünlü betimlemesi böylece hortlamaktadır. Ekonomi rasyonel ile ilgilidir ve irrasyoneli Sosyoloji'ye bırakır. Asosyal Egoistle kültürel diğerkâmanın işbölümü!

renseldi, bu ekonominin arenası dışında ve ötesinde bir durumdur. Bu görüşün en uç örnekleri, diğer sosyal bilimleri, içerilerinde fayda maksimizasyonu veya rasyonel seçimin yer aldığı sosyal veya kurumsal bağlamın son derece "kaba" ya da etnografik tanımlamaları ile sınırlandırmalarına kadar gider. Örneğin Williamson, *Handbook*'da Sosyoloji'nin çalışmalarını "saçmalık" olarak yorumlar, "oysa ekonomi rasyonel çerçeveyi çizmektedir"¹⁰ Samuelson'un ünlü betimlemesi böylece hortlamaktadır. Ekonomi rasyonel ile ilgilidir ve irrasyoneli Sosyoloji'ye bırakır.¹¹ Asosyal Egoistle kültürel diğerkâmanın işbölümü! Bu durum, kimi zaman, çoğu ekonomist sosyal bağlamı anlamının önemini vurguladıklarında da karşımıza çıkar; tabii sosyal bağlam eğer rasyonel seçim sürecini ve pazarı belirlemeye yarıyorsa önemlidir, yani "sosyal", bir dereceye kadar, ekonomiye "canlandırıcı" olarak hizmet edecektir.¹² Daha yenilerde ekonomistler, sosyal'in, ekonomik mübadelenin bir "yumuşatıcı"sı olarak "güven" üzerinde son derece güçlü ve olumlu bir etkisi olduğunu göstermişlerdir. Bu bize mekanik metaforun eko-

nomik düşünmeye ne kadar eğilimli olduğunu gösterse de, bu kavramlaştırmalardaki en önemli nokta, ekonomik mübadelenin sosyal'in "yıkama/yağlama etkisi"ne pek dikkat etmemesidir; şu bizim "sosyal" sadece "işte oralarda bir yerlerde"dir.

Nobel ödüllü Gary Becker'in "emperyalist" yaklaşımı son derece açık ve kestirmedir; "... ekonomik yaklaşım tüm insan davranışlarına uygulanabilir olması nedeniyle rakipsizdir"¹³ "Makmizasyon davranışını, pazar dengesini ve sabit tercih sayıltılarını hiç tereddüd etmeden birleştirir"¹⁴. Yine de, bu formülasyonu biraz daha yakından irdelersek, diğer sosyal bilimlerin "irrasyonelite" kavramının bağlamına çok daha az paye verdiğini

inkâr etmeye de gerek olmadığını görürüz. Ele alınan sosyal ajan rasyoneldir ve açıklayıcı çerçeveyi ve kapsama ilişkin tüm tartışmaları da dışlar, rasyonel seçim veya kuramlaştırma ise, ilkesel olarak, Sosyolojiyle barış içinde varolabilir.¹⁵ Eğer, rasyonel maksimizasyon davranışı alternatif "kaynaklar" ve "hedefler" in faydasını ölçmenin bireysel bir eylemi olarak dikkate alınıyorsa, o vakit bu "kaynaklar" ve "hedefler", bir diğer yolla açıklanabilir ki, bu takdirde de her iki disiplin birbirini tamamlayıcı olur. Örneğin, evlilik seçimi Becker'in terimleri ile açıklanabilir, ancak evlilik pazarının yapısı böylesi bir bireysel maksimizasyona indirgenemez. Bu ayrım 1930'larda Talcott Parsons ve Lionell Robbins tarafından "centilmenlik anlaşması" olarak açıklanmıştır¹⁶.

Yine de bazı "Yeni Ekonomik Sosyoloji" yazılarında da göreceğimiz gibi, bu konudaki pek çok yazı bu entellektüel işbölümünün bazı terimlerini netleştirmede son derece sınırlı kalmasına rağmen aslında ekonomideki "sosyal kurgulama/yapı" sorununu yeniden gündeme de getirmişlerdir¹⁷. Bu tartışmalar, bir diğerine karşı son derece yeni ve aslında daha da saldırgan bir tutuma da yol açtı. Williamson'un "ekonomik emperyalizm" bağlamında tartışabilecek olan "Yeni Kurumsal Ekonomi" tartışmaları, hatta bu kapsamdaki "İşlem Maliyeti" tartışmaları bu son tutuma örnek sayılabilir.

Neoklasik ekonomik paradigma içindeki bu son oluşumlar bir dizi ciddi, hatta bazı tartışmalara göre, önü alınamaz problemlere yol açmıştır. "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin başlangıç noktasından hareketle ba-

kıldığında, aslında en önemli ayrım noktası, "firma"nın kurumsal bir biçim düzleminde ve teorik olarak ele alınmış olmasıdır. Çoğu ekonomik mübadele pazarda değil de, aslında mal ve servis akışının belli bir fiyatının olmadığı ve yönlendirici bir otoritenin bulunmadığı hiyerarşiler içerisinde yer alır. Böylesi sayıltılan biraz olsun yumuşatma, ama tabii neoklasizmin temel teorik yapısını zedelemeksizin gevşetme yoluyla, "İşlem Maliyetleri" sadece firmanın varolu-

şunu açıklayabilmekle kalmaz; üstüne son derece geniş entegre korporasyonlar (franchising) gibi özel örnekleri de açıklama kapsamına alabilir. Ekonomist in alet çantası ile "kara kutu"yu açabilme yeteneği, profesyoneller arasında son yirmi yılın en popüler kabul noktasıdır.

Williamson, bu "yeteneği" ile, Adam Smith ve Keynes'ten sonra en çok atıf alan üçüncü iktisatçı olmuştur.

"The Nature of the Firm" başlıklı çalışması ile Nobel ödülü alan Coase'nin (1988) çalışmasını izleyen Williamson, "hiyerarşi"nin, pazarın belirli koşullarda işlenmesinin pahalıya mal olduğu durumlarda, pazar mekanizmasının yerini aldığını öne sürmektedir. Belirli koşullar altında "küçük ölçekte pazarlık", "sınırlı rasyonelite" ve "belirsizlik" gibi durumlardan rahatsızlık duyarak, telafi amacıyla ortaya çıkmış olan, tam rekabet modellerinden hareket etmek, "oportünizm" (yanlışlığa karşı öz-savunma (!)) ile tedavi edilebilecek olan bazı acil durumlarla sonuçlanmaktadır. Böylesi zorluklar da pazar koşulları içinde sadece formal kontratların cidden zorlanması ile aşılabılır. Bununla beraber, "İşlem Maliyetleri"nin böylesine canlandırılması, "hiyerarşi" ya da "yönetmelik yapıları" içerisinde, bu son derece pahalı ve eksik pazar mübadelesini "içselleştirmekle" azaltılabilir.¹⁸

"İşlem maliyetleri" deneyimi, "araştırma maliyetleri", "koruma maliyetleri", "ölçme maliyetleri" vb. tümünü kapsamına alacak şekilde genişletilebilir. Örneğin, devletin varlığı eksik şartlar altında "pazar"a görece olarak bir fayda maliyet analizine indirgenebilir¹⁹. Bu yolla, kurumlarda bütünleyici olarak görülmez de, "pazar"ın maliyetinin fazlalaştığı durumlarda en iyi-ikinci anlamında alternatifler olarak görülmürlük. Bu tür teorileştirmelerle atbaşı olarak, pek çok ekonomist yakın gelecekte artık başka hiç bir sosyal bilime ihtiyaç kalmayacağını ve tabii eğer işlerse,

şu eski "anlaşma"nın da yokolacağını düşlemektedir. Bu ise Becker'in ekonomik emperyalizminden çok daha zarar vericidir ve Amerikan Sosyolojisi'nden de çok heyecanlı bir desteği haketmiştir.

Sıradan bir ekonomist için hiç de normal olmayan birşeyi yaptı Williamson, *American Journal of Sociology*'de (1981). Granovetter'in ASA (American Sociological Association) ödüllü makalesini izleyerek bir makale yazdı: "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness (1985), "İşlem maliyetleri ekonomisinin fonksiyonalist açıklamasının sosyolojik eleştirisine ek olarak, Granovetter genel bir teorik çerçeve sunuyordu; sadece fonksiyonalizmden kaçınmaktan geri kalmıyor, Ekonomi ile Sosyoloji arasındaki ilişkinin karakterize ettiği sürekliliği de tekrar çözümlüyordu. Granovetter, Duesenberry'nin, "Ekonomi insanların nasıl seçimler yaptığı ile ilgilenir, Sosyoloji ise aslında nasıl da hiçbir şeye sahip olmadıkları ile" yollu parlak gözlemlerine atıfla, "bir ajan olarak insan" kavramının, Ekonomide sosyalleşmemiş (undersocialised), Sosyoloji'de ise fazlasıyla sosyalize (oversocialized) olduğunu iddia etmektedir. Asosyal egoist, kültürel diğerkâma karşı. Granovetter'a göre her iki modelde de sosyal yapının etkileşimsel bir kavramlaştırılması kesin değildir ve bu anlamda da tüm aksiyon (ekonomi de dahil) "sosyal ilişkilerin süregiden sistemlerin bütünsel çimentosu içerisinde muhtevidir."

Bu yaklaşımın daha kısa yollu bir tanımı The Old and New Economic Sociology başlıklı makalede şöyle yapılır²⁰: "Muhtevi kavramı ile, ekonomik eylemlerin kurumların ve sonuçların, aktörlerin kişisel ilişkileri ve ilişkiler ağı (network) üzerindeki yapı tarafından etkilendiğini ifade etmek istiyorum". Kısacası, kişilerarası ilişkiler ağı olarak sosyal yapı kavramı, "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin Williamson ve izleyicilerinin ürettiği "Yeni Kurumsal Ekonomi" tartışmalarına yönelttiği eleştirilerin odağı durumundadır.

B, Muhteviyat ve Network Arasındaki Tercih

Burada soracağım ilk ve en basit soru "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin tümüne ilişkin: ben şahsen, bu "açıklama biçimi"nin, sosyal ilişkiler üzerinde durmaya niyetli olduğundan asla emin değilim. "Yeni Ekonomik Sosyoloji" etnografi üstü olmakla yetinmediği kesin olmakla birlikte, üstelik Williamson'un *Handbook*'ta ekonomik hayatın "saçmalığı" olarak atfettiği düzeyde de kalmakta²¹, yada, "Yeni Ekonomik Sosyoloji" "pazar" veya "hiyerarşi" gibi bir eylemden söz ettiğinde, kişiler arası ilişkilerin "içkin" ağları olarak

bunları tanımlaması da en iyi açıklama biçimi olmakta; veyahut bu yaklaşım "Şu sosyal ilişkiler ve aktörler meselesi neoklasik modelde ifade edildiği kadar atomize değildir"²² ibaresinde ifade edilenden çok da fazla bir şey değil gibi gözükmekte.

İkincisi, merkez kavram olan "içkinlik/muhtevi" (embeddedness), "Yeni Ekonomik Sosyoloji" içinde son derece kısıtlı ve yanlış anlaşılmaya mahkum bir kavram görünümü arz ediyor. Tekrarlarsak: "... bir networkün bir üyesi tarafından yapılan eylem, diğer kişilerle etkileşim içinde açıklandığı için muhtevidir"²³. Bu tarif bütün "Yeni Ekonomik Sosyoloji" açıklamalarında yaygındır.²⁴ Yine de muhtevi'nin, Polanyi'nin "The Great Transfiguration" da kullandığı orjinal biçimde iki başka anlamı daha vardır. Bir yanda, ekonomik etkinlik normatif bir sistem içinde muhtevidir. Bu elbette, Polanyi'nin kapitalist pazar mübadelesinin gerçekte tüm normatif düzenlemelerden "namuhtevi" kılındığına olan inancını sorgulayan bir durum değildir. Dahası, burada basit bir noktaya parmak basmak istiyorum; pazar fiyatı mekanizması içinde malların dolaşımının, aynı düzlemde, Durkheim'in ve sonra da Polanyi'nin de vurguladığı gibi "yeniden dolaşım" veya "karşılıklı durumu"nın normları üzerinde yerleşmiş sistemlerin, kendi özel normatif temeli vardır. Kapitalist pazarın "evrensel egoizm"i bir "doğal durum" değildir. Aslında, Durkheim'in faydacılığa şu çok iyi bilinen aforizma ile (tüm kontrat içinde olanlar bağıtlı değildir!) yönelttiği eleştiri, kişilerarası ilişkileri değil normların hedef almaktadır.²⁵

Üçüncüsü, Granovetter ve Swedberg, Ekonomist Okun'un (1981) "müzayede-pazar" fiyatları ile "müşteri-pazar" fiyatları arasında yaptığı ayrıma da atıfta bulunur. Bu ayrıma göre "müzayede pazar fiyatları" büyük oranda arz ve talep güçleri tarafından belirlenir, ama "tüketici fiyatları" daha genel bir biçimde (alıcı ve satıcı arasındaki) sosyal ilişkilerin sıradan arz ve talep güçleri ile etkileşimleri içinde belirlenir. Yani Granovetter ve Swedberg, arz talep güçlerini sosyal güçler ile aynı anlamda kullanmaya devam etmekte idler.²⁶ Granovetter, benzer biçimde "The Nature of Economic Relationships" başlıklı makalesinde "clientalism"i tartışırken de, şunu vurgular: "saf ekonomide karşılıklı anlaşma böylece de fiyatlar ve mübadele oranlarının belli oranlarda dengelenmesi; hem talep hem arz ve hem de çeşitli sosyal yapısal etkiler tarafından etkilenmektedir."²⁷ Yine aynı yerde, arz ve talebin sosyal yapının ayrıştırıcı bir ögesi olduğunu da belirtir. Kısacası, bu türden metodolojik özetlemelerin çoğu, "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin şiddetle reddeti-

ği türden şu eski entelektüel işbölümünü yeni baştan vurgularlar.

Aslında, bu çalışmaların çoğunun merkezi anlamını şöyle vurgulayabiliriz: Paradigmanın oluşturucuları olan Granovetter ve Swedberg, kendi YES anlayışları dahilinde -tabii ki tüm yayınlarında değil- bir şekilde sosyolojik "empyralizme" paye verirler, örneğin arz ve talep sosyal güçler olarak görülür. White'ın, Abolafia ve Baker'in 1980'li yıllardaki çalışmaları tüm pazarların "fiyat normları", "gelişme bariyerleri" vb. cinsinden bir "sosyal yapı" sı olduğuna ilişkindir ve bu da ekonominin kendinden "mükemmeliyeti olmayan" olarak görüldüğü anlamına gelir zaten. Yine de, bu sosyolojik çalışmalar, sosyal yapının bu öğelerinin "gerekli eksiklikler" olarak addedilebileceğini öncelikle vurgular²⁸. Örneğin White, neoklasik ekonomistlerin gerçek bir pazar kuramına sahip olmadıklarını, dahası "saf bir takas kuramı" ile hareket etmenin de "bir pazarın analitik olarak yorumlanmasını imkânsız kıldığını" belirtir.²⁹ Bu çok daha açılımlı "pazar sosyolojisi" formülasyonu, kişilerarası ilişkiler ağı olarak sosyal yapı kavramını aynı bağlamda sağlamlaştırır; ancak YES'in metodolojik keskinliğinden de farklıdır ve bu bağlamda da eski entelektüel işbölümünden bir ayrılışa da işaret eder. Burada, sosyolojinin böylesi özel pazarların gerçek dünyada tam rekabet modelinden sapmalar olduğuna ilişkin yorumlarının gizli bir kabulü de vardır. Örneğin "spot pazarı"nda stok ve para pazarları açık artırma ile işlerken; tersine işgücü pazarları daha çok rekabet" ve "zorlama" temellidir.

Bu konuda en ilginç çalışmalardan birisi de Smith'in Swedberg'in editörlüğünü yaptığı kitapta yer alan makalesidir: "Auctions: from Walras to the Real World"³⁰. Bu çalışmada Smith bu ayrımı çok net göstermekte ve entelektüel işbölümü sorumluluğunun sonuçlarının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir: Tüm pazarların sosyal bir yapısı vardır.

Burada özellikle şunu da vurgulamak gerekir; ABD'de son dönemlerden yapılan bu ampirik çalışmalar, Durkheim'in "moral" ile ilişkin yorumlarının (uygun "moral"le pazar çok daha iyi işler) çok ötesine git-

mektedir. Buradaki moral, takasın gerekli değişikliklerini çok daha uygun işletebilecek olan normatif düzenlemelerdir. Dahası bu çalışmalar, zaman içinde yeniden üretilebilecek bir pazar yapısı oluşturmaya yönelik olarak iletişim ve iktidarın sosyal organizasyonu ile ilgilenirler. Buradaki "sosyal" "canlandırıcı" veya "teskin edici" ya da ekonomik güçlerin "saf" bir varoluş-öncesi durumu değil de; aslında varlıklarına bir

eklenme anlamındadır. Di-Maggio'nun *The Handbook*'daki "Culture and the Economy" başlıklı makalesinde gösterdiği gibi, "sosyal" ekonomi için düzenleyici değil, temel oluşturunca³¹. Weber bunu çok açık olarak rasyonel ekonomik maksimizasyon ile ortaya koymuştur; rasyonalite kapitalist pratik ile oluşturulur. Stinchcombe bu noktayı

Swedberg ile tartışmasında basit ve açık olarak belirtir.³² Ekonomistlerin atfettiği anlamda rasyonalite, bireysel tüketimlerden ev bütçelerine oradan da büyük ölçekli girişimlerin finansal planlamalarına kadar genişlemiştir.

Ne yazık ki, bu yorumlar, sosyal yapının ne olduğuna ilişkin tartışmayı son derece genişletmiş, tartışmaya yeni sorular eklemiştir. Bu bir anlamda daha derinlere dalmak anlamına da geliyor tabii, ancak neyse ki burada yapacağım -biraz da yer darlığı bahanesiyle -sadece bazı konulara şöyle bir dokunmak olacak. Girişte de belirtildiği üzere, sosyal yapı birbirini tamamlayıcı üç şekilde ya da üç "düzlem"de kavramlaştırılabilir: a) kişilerarası ilişkiler ve ürün-tüpler anlamında. Buradaki vurgu güven içeren işbirlikçi ilişkiler üzerinedir b) Ayırıcı karakterleri ve özel alanları olan kurumlar anlamında, firmalar, devletler vb. c) katılımcılarından bağımsız³³ dolaysız ancak neyse ki farkına varılabilir düzeyler olan ekonomik ve sosyal sistemler anlamında³⁴. Buradaki ayrımlara özellikle dikkat çekmemin nedeni sadece YES'in sosyal yapı kavramını ne denli dar kullandığını belirtmek değil, aynı zamanda bu kavramı nasıl bozduğunu da gösterebilmek. *The Handbook*'da her iki durum için örnekler bulmak mümkün: Granovetter'in "Business Groups" ve Powell ve Smith-Doerr'in "Networks and Economic Life"³⁵. Powell ve Smith-Doerr bu "network"ün iki anlamda kullanıldığını belirtirler: analitik bir araç olarak ve "bir yönetim biçimi" olarak. Böylesi bir sınırlamayla "network" açı-

kası yararlı bir analiz aracı olur. Ancak, "network"ü yönetmenin bir *sui generis*'i ya da kendi iş grupları anlamında farklı ekonomilerin korporate yapısını analiz etmede öncelikli araç olarak gören Granovetter'in yaptığı gibi görmek; sosyal yapılar düşüncesinin "sosyal ilişkiler"e indirgenmesini vurgulamak anlamına gelir ki bu da YES'in temel düşüncesine son derece aykırıdır. Pazar ile hiyerarşi arasında kendi hakları olan bir kurumsal "üçüncü yol" olarak "network" düşüncesi ise Ouchi'nin "*Markets, buresucrancies ana clans*" çalışmasında kurgulanıp açıklanmıştır.³⁶ Daha genel ve ideolojik düzeyde ise "network" analizi, "endüstriyel bölgeler" için korporatizm ile sosyal demokrasi arzusu ve kapitalizm içinde sınıf işbirliği anlamında bir tını, bir istek taşıdır. Network'ün böylesi kullanımı biraz müphem olsa da, burada tartışmak istediğim de asıl bu olacak³⁷.

Açıkcası, informal sosyal ilişkiler her yerde hazır ve nazırdır. Aslında, burada Amerikan sosyolojisinin 30 yıl önce yaptığı "sosyal ilişkiler" açıklamasına atıfta bulunmak istiyorum; nasıl olup da informal sosyal ilişkiler formal bürokratik organizasyonları harekete geçirmektedir³⁸. Ancak yine de benim buradaki yüzeysel dokunmalarım informal sosyal ilişkileri içermemekte. Şimdilerde bunlar ya a) "İçkin ilişkiler ağı" (embedded network) olarak karakterize ediliyor, ya da (benim andığım anlamda sosyal yapı olarak) b) bu informal sosyal ilişkiler ayrı ve ayrıştırılmış bir kurumsal yapı arz ediyorlar. Böylesi tartışıldığında network yaklaşımı, pazarın ve hiyerarşilerin kurumlar olarak özelleştirilmiş yapısal karakteristiklerini (ve tabi neden farklı olduklarını) gözden kaçırma riskini taşımaktadır. Şans eseri olarak, neoklasik ekonominin kavramsal araçlarını kullanmak da kesinlikle aynı sonuçlara yol açmaktadır. Bu yolla "Yeni Kurumsal Ekonomi", "firma"nın kurumlaşma halini, "zorunlu olarak koordine bir birlik" olma halinden ayırıştırma yetkisine sahip olamamaktadır, bu da firmalar ve pazarların aynı fonksiyonel rollere sahip olduğu iddiasına yol açmaktadır³⁹. Şu bir gerçektir ki, hem "Yeni Kurumsal Ekonomi" hem de "YES" firmanın yapısını kişilerarası ilişkiler düzeyinde bir "işlemler ağına" indirgemektedirler; karşılıklı kontratların tek olası temelinde maliyetleri azaltmak yine kişisel çıkarın maksimizasyonu vardır, diğerleri informal veya "içkinleştirilmiş" (embedded) sosyal ilişkilerdir⁴⁰.

"Bir yönetim biçimi" olarak dikkate alındığında, Powell ve Smith-Doerr'in çalışmasında görüldüğü üzere tüm kurumsal yapıların bütün düzlemleri bir network yorganı ile kaplıdır; "korporate hiyerarşilerin

tek düzeleştirilmesi: "endüstriyel bölgeler"; "bağlantılı kontrat sistemleri", "ortaklaşmacı imalat", hatta bütün ekonomiler, Japonya'dan tutun da Güney Kore"ye dek...⁴¹ "Network"ün bu yolla kaba genellemelerinin tehlikelerine ek olarak; network'ün, "eklemlememiş" (disembedded) pazarlarca üretilemeyen çıkarlar olan pozitif ekonomik çıkarları değişmez bir biçimde ürettiği'ne dair sayıltılama da bir tehlike daha oluşturmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu yoksama özellikle ideolojik bir durumdur; ancak hep sorgulamayı da arzu ettiğim gibi analitik olarak da anlamı vardır. "Endüstriyel bölgeler", "Bağlantılı kontrat sistemleri" vs. ekonomik başarı ile ilişkili gösterilmektedir. Ancak burada iki önemli husus aklımızı kurcalamaktadır. İlki "network"lerin incelenmesi ancak ve ancak kendisinin de bir parçası olduğu varsayılan daha geniş bir yapı, bir bütün içine oturtulmasıyla mümkün olabilmektedir, örneğin Mueller ve Loveridge'in Baden-Wurtemberg'da "ikinci endüstriyel bölünme"⁴² çerçevesinde kendi soru kağıtlarını tartışırken yaptıkları da budur. İkincisi, Chandler ve diğerlerinin de gösterdiği üzere, şu bakışı asla gözden kaybetmemeliyiz; firmanın organizasyonel formu ve ekonomik fırsatlara adaptasyon yeteneği, başarı ve başarısızlığı anlamada kesinlikle kritik bir öneme sahiptir.

Bu ve bu tür metodolojik problemlere karşın, "network" yaklaşımı, belki doğrudan olmasa da, bazı ilginç soruları da açmaktadır: YES, firmalar arasındaki bütünleyici/kooperatif ekonomik ilişkilerin gerçekten de artmakta olduğu gerçeğini yansıtmakta mıdır? Eğer bu sorunun cevabı "evet" ise, bu neden olmaktadır? Elbette ki açıklamaya çabalayan bir dizi girişim var. Birincisi, "eski" ekonomik sosyolojinin vurgulamış olduğu gibi, informal ve formal organizasyonlar arasında bir diyalektik ilişki olabileceği şeklinde. Lomnitz, ulusal ekonomileri inceleyerek, "Bir sosyal sistem ne oranda bürokratik olarak yapılandırılmış, düzenlenmiş, planlanmış ve buna paralel olarak da sosyal ihtiyaçların doyumundan ne kadar uzaklaşmışsa, o oranda sistemin kontrolünden kaçan mekanizmaları da yaratma eğilimindedir" der.⁴³ Bu cümleden olarak, Arrighi'nin de işaret ettiği gibi, ekonomik ilişkilerdeki mevcut "informalleşme" de, "yönetimsel kapitalizm" veya "Fordist" üretimin formal alanının içinde barınıyor olsa gerektir.⁴⁴ Yine de Arrighi, Adam Smith ve John Hicks'i izleyerek, bu işbirlikçi/kooperatif ilişkilerin rekabetçi baskının yoğunlaşmasına ve kâr oranlarını düşünecek amasızlıkta bir yarışmaya tam da bir cevap olduğunu da öne sürmektedir. Böylesi hipotezlerin faziletleri ne olursa olsun, tamamının sistemik ya da "acılcı" oldukları da bir gerçektir.

Diğer olası açıklamalar YES'nin tavrına daha yakın olanlardır. Örneğin Powell (1994)'de; Burns ve Stalker'in de otuz yıl önce *The Management of Innovation*'da tartıştığı gibi; esnek ya da daha "organik organizasyon biçimleri, belirsiz pazar ortamına bir cevap olarak gelişmek eğilimindedir."⁴⁵ Ya da Thrift'in Boden gibi etno-metodolojistleri izleyerek tartıştığı gibi; belirsizlik ve "enformasyonun" aşırı artışı, bilgi akışını artırır ve global finansal merkezlerdeki "epistemik" cemaatlerin informal yorumlarının ortaya çıkışını da hızlandırır⁴⁶.

C. Yeni Ekonomik Sosyoloji Yeni Bir Açılım Olabilir mi?

Eleştirilerin ana temasına dönecek olursak, Goffman'ın da belirttiği üzere, içkin sosyal ilişkiler neredeyse, "dünya"da orada dönmektedir. Ancak ekonomi ve sosyolojide özellikle üzerinde durulan nokta -özellikle de 19.yy klasiklerinde bu vardır- bu "dünya"nın öngörülen ya da görülmeyen sonuç ve nedenlerinin sosyal yapının belli düzeylerde *sui generis* olmasıdır. Dikkati çeken bir diğer husus, YES'in Marxian ekonomik sosyoloji'ye herhangi bir yorum getirmemiş olması, ayrıca modern makroekonomi için de hiç bir atıfta bulunmamış olmasıdır. Dahası sosyo-ekonomik yapının makro düzeylerine atıfta bulunmaya ya da sistemik çözümler önermeye hiç de gönüllü gözükmeyen mikrososyolojiyi de yeniden hayata döndürüyor gözükmektedir.

Yukarıda da tartıştığım gibi, makroekonominin en kalıcı analitik problemlerinden birisi: "makro" düzeyde rasyonel maksimizasyonunun bireysel katılımının bir nitelik sorunu olduğunu gözden ırak tutması; bununla da yetinmeyip sosyal ve ekonomik sistemlerin nicel yanlarına itibar etmesidir.⁴⁷ Network ve içkinlik üzerine bu vurguları ile "yeni ekonomik sosyoloji" aslında "eski" olanı da tekrar gündeme getiriyor görünmektedir.

Kaynakça

Abell, P. (der.) (1991); *Rational Choice Theory*. London: Edward Elgar.

Abolafia, M., Kilduff M. (1988); "Enacting Market Crisis; The Social Construction of a Speculative Bubble", *Administrative Science Quarterly*, 33,2.

Alchian, A., Demsetz, H. (1972); "Production, Information Costs and Economic Organisation", *American Economic Review* 62,1.

Arrighi, G. (1994); *The Long Twentieth Century*, London: Verso.

Baker, W. (1984); "The Social Structure of a National Security Market." *American Journal of Sociology*, 89,4.

Becker, G. (1976); *The Economic Approach to Human Behaviour*, Chicago: University of Chicago Press.

Begg, D.; Fischer, S.; Dom-

bubusch, R. (1991); *Economics*, 3.b., Maidenhead: Magraw Hill.

Bhaskar, R. (1978); *A Realist Theory of Science* 2.b., Brighton: Harvester Press.

Burns, T.; Stalker, G. (1961); *The Management of Innovation* London: Tavistock.

Coase, R. (1988/1937); *The Firm the Market and the Law* Chicago: University of Chicago Press.

Coleman, J. (1990); *The Foundation of Social Theory*, Cambridge, MA; Harvard University Press.

Dore, R., (1992); "Goodwill and the Spirit of Market Capitalism", (içinde) *The Sociology of Economic Life* (der) Granovetter M., & Swedberg, R., Westview.

Elam, M. (1993); "Markets, Morals and Powers of Innovation", *Economy and Society*, 22,1.

Elster, J. (1990); *The Cement of Society*, Cambridge University Press.

Fligstein, N. (1990); *The Transformation of Corporate Control* Cambridge, MA; Harvard University Press.

Friedland, R.; Robertson, A. (der.) (1990); *Beyond the Market Place: Rethinking Economy and Society*, New York: Aldine de Gruyter.

Giddens, A. (1990); *Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press.

Granovetter, M. (1985); "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", *American Journal of Sociology*, 91,3.

Granovetter, M.; Swedberg, R. (der.) (1992); *The Sociology of Economic Life* Oxford: Westview Press.

Ingham, G. (1996); "Some Recent Changes in the Relationship Between Economics and Sociology", *Cambridge Journal of Economics*, 20,2.

Lomnitz, L. (1988); "Informal Exchange Networks in Informal Systems", *American Anthropologist*, 90,1.

Martinelli, A.; Smelser, N (der.) (1990); *Economy and Society*, (Özel Sayı) *Current Sociology*, 38,2/3.

Mouzelis, N. (1993); "The Poverty of Sociological Theory", *Sociology* 27,3.

Mueller, F.; Loveridge, R. (1995); "The Second Industrial Divide"? The Role of the Large Firm in the Baden-Wurtemberg Model", *Industrial and Corporate Change* 4,3.

Okun, A. (1981); *Prices and Quantities* Washington D.C.: Brookings Institution.

Quichi, W. (1980); "Markets, Bureaucracies and Clans", *Administrative Science Quarterly*, 25,2.

Parsons, T. (1934); "Some Reflections on the Nature and the Significance of Economics", *Quarterly Journal of Economics*, 48.

Parsons, T. (1937); *The Structure of Social Action* New York: Magraw Hill.

Piteles, C. (der.), (1993); *Transaction Coats. Markets and Hierachies*, Oxford: Blacwell.

Podolny, J. (1993) 3 A Status-based Model of Competition, *American Journal of Sociology*, 98,4.

Polanyi, K. (1944); *The Great Transformation* Boston: Beacon Press.

Radnitzky, G.; Bernholz, P. (der.), (1987); *Economic Approach Applied Outside the Field of Economics*. New-York: Paragon House.

Robbins, L. (1935); "The Nature and the Role of the Market", (içinde) Piteles (der.).

Sawyer, M. (1993); "The Nature and the Role of the Market", (içinde) Piteles (der.).

Smelser, N.; Swedberg, R. (der.), (1995); *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton: Princeton University Press.

Swedberg, R. (1987); "Economic Sociology: Past and Present", *Current Sociology*, 5,1.

Swedberg R. (1990); *Economics and Sociology: Redefining the Boundaries: Conversations with Economics and Sociology*, Princeton: Princeton University Press.

Swedberg, R. (der.), (1993); *Explorations in Economic Sociology*, New York: Russell Sage Foundation.

Swedberg, R. (1995); *"New Economic Sociology-Its First Decade and What's the New"*, (tebliğ), Liverpool, 21 Nisan 1995.

Thrift, N. (1994); "On the Social and Cultural Determinants of International Financial Centres: The Case of the City of London", (içinde) Carbridge, S.; Martin, R.; Thrift, N (der.) *Money, Power and Space* Oxford: Blackwell.

White, H. (1981); "Where do Markets Came from?", *American Journal of Sociology*, 87,3.

White, H.; Eccless, R. (1987); "Producers" "Markets", (içinde), Eatwell, J.; Millgate, M. (der.) *The New Palgrave* London: MacMillan.

Whyte, W.F. (1961); "Human Relations-A Progress Report" (içinde), Etzioni, A. (der.) *Complex Organizations* New York: Free Press.

Williamson, O. (1975); *Markets and Hierachies*, New York: Free Press.

Williamson, O. (1981); "The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach", *American Journal of Sociology*, 87,2.

Williamson, O. (1985); *The Economic Institution of Capitalism Firms. Markets and Relational Contracting*. New York: Free Press.

Dipnotlar

¹ Çalışma ODTÜ ERC I. İktisat Kongresi'nde "EKO-NOMİYLE SOSYOLOJİNİN YENİ VALSİ: YENİ EKO-NOMİK SOSYOLOJİ", başlıklı bir tebliğle tartışılmıştır.

² Granovetter, 1990; Granovetter & Smelser, 1992; Smelser & Swedberg, 1995.

³ Granovetter, 1985.

⁴ Swedberg, 1987; Martinelli & Smelser, 1990.

⁵ Friedland & Robertson (der.), 1990, Swedberg, 1990.

⁶ Örneğin bkz. Radnitzky & Bertholz (der.), 1987.

⁷ Swedberg, 1995.

⁸ Bu konudaki tartışmalar için bkz. Swedberg, 1987; Smelser & Swedberg, 1994.

⁹ Williamson, 1975: 20; 1985; 87.

¹⁰ Williamson, 1994; 97.

¹¹ Swedberg, 1990.

¹² Bkz. Elam (1993) Arrow ile tartışması. Gerçekte de 1940'lar 50'lerin, "maksimizasyon davranışı üzerinde sosyal ilişki ve normların baskılayıcı etkisi son derece yükündür" diyen, endüstriyel "sera sosyolojisi" bu işbölümünü doğrudanlamaya da çok eğilimlidir.

¹³ Becker, 1976:8

¹⁴ Becker, 1976:5

¹⁵ Bkz. Sosyoloji'de Rasyonel Seçim Teorileri için Abell, 1991; Coleman, 1990; Smelser & Swedberg, 1994; bu arada Elster'i unutmamalı, Elster, 1990.

¹⁶ Robbins, 1935; Parsons, 1934; 1937.

¹⁷ Granovetter & Swedberg, 1992.

¹⁸ Buradaki tartışmanın kapsamlı bir literatürü için bkz. Piteles, 1993.

¹⁹ Block'un bu konudaki tartışması ve devletin diğer ekonomik teorileri için, bkz. The Handbook.

²⁰ Granovetter, in Friedland & Robertson (der.) 1990;98.

²¹ Williamson, 1994;87.

²² Podolny, 1993;868.

²³ Granovetter & Swedberg, 1992:9.

²⁴ Bkz. Giddens, 1990; Thrift, 1994.

²⁵ Aksi takdirde, Durkheim'in "egoizm" ile "anomie" arasında yaptığı ayırım ve "organik dayanışma"nın normatif temeline yönelik incelemesi şimdi olduğu gib salt entellektüel bir problem olarak kalmazdı.

²⁶ Bkz. Granovetter & Swedberg, 1992;11-12.

²⁷ Swedberg, 1993;30.

²⁸ White, 1981; White & Eccles, 1987; Baker, 1984; Abolafia & Kilduff, 1988.

²⁹ White, 1990;83.

³⁰ Smith, (içinde) Sewdberg, 1993

³¹ DiMaggio, (içinde) Smelser & Swedberg, 1994;27.

³² Stinchombie (içinde) Swedberg, 1990;288.

³³ Bkz. Bhaskar, 1978.

³⁴ Smith'in "görünmez el"i, veya Hayek'in "katalak-si"si, Durheim'in "organik dayanışma"sı gibi.

³⁵ Smelser and Swedberg (der.), 1994;453-475;368-402.

³⁶ Quchi, 1980.

³⁷ Burada hemen son günlerin hızlı tartışmasını Ekonomik Sosyal Konsey'in temellerini hatırlamakta yarar var.

³⁸ Hatta bazıları için bu pazar olarak da anlaşılmaktadır, bkz. White.

³⁹ "..... firma son derece spesifik bir ikâme pazar olarak iş görür" bkz. Alchian ve Demsetz. 1972:777.

⁴⁰ Williamson, 1975; 1985; Powell, 1994:379.

⁴¹ Hatta bkz. Granovetter, (içinde) Selser & Swedberg, (der.) (1994) "network" örneklerinden bir "iş grubu" olarak örn. kieretsu.

⁴² Mueller & Loveridge, 1995.

⁴³ Lomnitz, 1988;46, ayrıca bkz. Portes, The Informal Economy and its Paradoxes, (içinde) Smelser & Swedberg, (der.), 1994:426-449.

⁴⁴ Arrighi, 1994.

⁴⁵ Burns & Stalker, 1964.

⁴⁶ Thrift, 1994.

⁴⁷ Ingham, 1996.

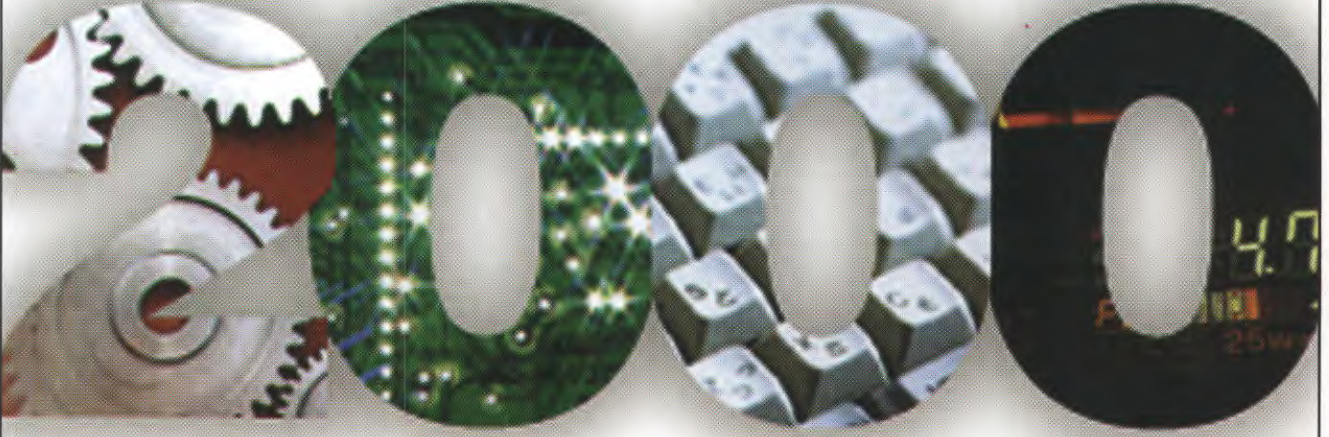

ÖZÜR

Geçen sayımızın kapak çizimi Sn. Semih Poroy'a ait olduğu halde, künyede yanlışlıkla yer almamıştır. Keza Sn. Fuat Ercan'ın yazısında bazı satırlar düşmüştür. Hatasız tam metin sonraki sayılarımızın yayın programına alınacaktır.

Düzeltir, özür dileriz.

Türkiye'yi

'li yıllara
taşıyan
bütün
yatırımcılarımıza
teşekkürler!...

Halk Leasing;

T.C. Halk Bankası ve OYAK'ın
ortaklığıyla kurulmuştur.

HALK LEASING
FİNANSAL KİRALAMA A.Ş.

İSTANBUL

19 Mayıs Cad. No:1
Golden Plaza Kat:2
80220 Şişli-İstanbul
Tel: (0212) 230 92 48 - 234 48 79
Fax: (0212) 230 46 69

ANKARA

Kuveyt Caddesi No:1/5
Kavaklıdere-Ankara
Tel: (0312) 428 05 26
Fax: (0312) 428 05 27

İZMİR

Hürriyet Bulvarı 4/1 Kavala
Plaza No:208 Konak-İzmir
Tel: (0232) 484 11 20
Fax: (0232) 484 12 49

ADANA

Turan Cemal Beriker
Bul. Güzeller İş Merkezi
No:76 Kat:7 D:19 Adana
Tel: (0322) 458 65 01-459 19 02
Fax: (0322) 459 19 03

DEBANT'TAN İHRACATÇIYA BÜYÜK DESTEK

ENDÜSTRİYEL AMBALAJ MALZEMELERİ

BIG BAG

- Polipropilen kumaş
- Güvenli taşıma yükü:
300 kg'dan 2.000 kg'a kadar
- Güvenlik faktörü: 5.1'den 8.1'e kadar
- Uluslararası standartlarda test sertifikalı

POLİPROPİLEN ÇUVAL

- Ventilli ya da açık ağızlı
- Polietilen astarlı ya da astarsız
- İstenirse bir ya da iki yüzü baskılı
- Çeşitli boyut ve ağırlıkta

Debant, çimentodan gübreye, madencilikten tarıma, gıdadan metalurjiye kadar pek çok alanda kullanılan her türlü endüstriyel ambalaj ve taşıma malzemesi üretir, ihtiyaçlarınıza mükemmel ürünlerle cevap verir. Değişen ihtiyaçlarınız için yeni çözümler geliştirir. Debant'ın geniş ürün çeşitleri beş kıtada onlarca ülkede her gün yeniden kullanılmakta ve her gün Debant'ın endüstriyel ambalaj sanayiine getirdiği yaratıcılığı tekrar tekrar kanıtlamaktadır. Çünkü Debant'ta çözümler sonsuzdur.

a member of

a member of

İdare - Siyaset İlişkisi

Esen Dereli *

İ dare ve siyasetin birbirlerinden farklı faaliyet alanları ile ilişkili olduğu, öteden beri ileri sürülen bir görüştür. Örneğin Woodrow Wilson, kamu yönetimi konusunda, 1887'de yazdığı ünlü makalesinde, idare ve siyaseti kesin biçimde ayırır, siyaseti büyük ve yaygın konuları, buna karşılık idareyi, küçük ve dar kapsamlı konuları içeren bir devlet faaliyeti olarak ele alır.¹ Bununla birlikte bu ayrımın yeterince inandırıcı olmadığı, çünkü devlet faaliyetlerinin neye göre büyük ve yaygın ve neye göre küçük ve dar kapsamlı olduğu sorusunun cevabının kolayca verilemeyeceği görüşü öne sürülmüştür.²

İdare ve siyaset ilişkisi konusundaki geleneksel görüş, siyaseti amaç, idareyi araç olarak kabul eden görüştür. Siyasetin, daha belirgin anlamda "Devlet gücü"nün kullanılması ile ilgili olduğu kabul edilir. Devlet kelimesi, eğer bütüncül olarak düşünülürse, ulusal ya da yerel tüm kamu otoritelerinin gücü, "Devlet gücü" anlamında ele alınabilir. Siyasal dileklerin ne şekilde ortaya çıktığı ya da çıkması gerektiği konusunda bir çok kuram vardır. Bu tür sorunların dışında, idare konusundaki geleneksel görüş, idarenin, bağımsız bir biçimde alınan siyasal kararların uygulamaya koyulması ile ilişkili olmasıdır.³ Ancak belirtilmelidir ki, idare ve siyaset arasındaki bu tür basitleştirilmiş bir ayrım, özellikle idarenin üst düzeylerinde hiçbir zaman, hiçbir toplumda fazla gerçekçi değildir. Nitekim, siyasal iktidarın amaçlar, idari iktidarın araçlar alanını kavradığı konusundaki ayrım, uygulamada özellikle karar sürecinde, teknik öğelerin yoğun olduğu konularda geçersizleşmektedir. Çünkü mantıksal olarak önce amaçların belirleneceği, sonra bunlara ulaşabilecek araçların saptanacağı düşünülürse de, çoğu kez kullanılacak araçlar, ulaşmak istenilen amaçları etkileyecektir.⁴ Fakat idare ve siyaset arasında bir ayırma gi-

dilmesi yine de gelenekseldi. Özellikle liberal demokrasi görüşü, bu tür bir ayırma gidilmesini destekler. Gerçekte, bu ayrımı sağlayan bölücü çizgi, daima yapaydır, fakat bu çizgi, devlet kararlarının geniş ve dar, genel ve ayrıntılı yönleri arasında kurumsal bir uygunluk sağlar. Bununla birlikte, birçok idari kuramcı, "siyaset sorunları ve "idari sorunlar"la ilgilenen bölümlerin, her zaman için birbirinden ayrı bölümler ol-

masının olanaksızlığı üzerinde durmuşlardır.

Siyaseti idareden ayırmayın diğer bir yolu, meslekler ve yeteneklerdir. Bu görüşe göre, siyaset, seçilmiş temsilciler ya da görevliler ve bunları seçen

ya da etkileyen kişilerin faaliyet alanını simgeler. İdare ise, profesyonel idareciler ve danışmanların faaliyet alanını belirtir. Bu ayrımın, amaçlar ve araçlar arasındaki ayırımla uyum göstermediği açıktır. Çünkü modern İngiltere ve daha çok da Fransa'da, üst düzey profesyonel idareciler, kuşkusuz siyasa yapımında, parlamento üyelerinden daha fazla etkiye sahiptirler. Üstelik bu modern bir olgu da değildir. 1. Dünya Savaşı'ndan önceki, yasama meclislerinin daha güçlü olduğu dönemde, siyasa yapımında, son derece etkili biçimde faaliyette bulunan idareciler vardı. Kuşkusuz bu tür kişiler istisnai nitelikteydi ve günümüzde artık bu tür kişilere pek sık rastlanmamasının nedeni, modern devlet yönetiminde, kişi stili yerini grup stiline almasıdır.⁵

Siyaset ile idare arasındaki diğer bir ayrım, süreç yönündedir. Sol yanının siyasal süreci sağ yanının idare süreci temsil ettiği bir kavış düşünülecek olursa, tepedeki nokta, siyasal dileklerin aktığı ve idari sistemi harekete geçirdiği önemli noktadır. Bu nokta aynı zamanda idari süreç içinde ortaya çıkan etkilerin, siyasal sürecin üst düzeylerine geri aktığı noktadır. Böylece kavisin doruğunda, siyasal ve idari etkilerin bir karışımı bulunur. Doruktan aşağıya inildikçe, doğal olarak iki süreç arasındaki etkileşim azalacaktır.

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

ortaya koyar. Siyaset ve idare arasındaki sözü edilen geniş, belirsiz ara bölgede idari stile önem verilmesi, normal olarak meslek memurlarının önemli bir nüfuzla sahip oldukları, yürütmenin siyasal liderlerinin idare stilleri kopya ettikleri ve hatta idareciler arasında göreve geldikleri anlamına gelir. Bununla birlikte, meslek memurları, siyasal liderliğe saygılı olacak şekilde yetiştirilmiş olabilecekleri ve kendileri için iktidar istemeyecekleri

Örneğin seçmenler ve seçilme isteğinde olan siyasetçiler, siyasal mevki ve faaliyetlere önem verirler ve idari faaliyetlerle fazla ilgili değildirler. İdariler ise, siyasalar ve kuralların niçin ve ne şekilde formüle edildikleri konusu içine fazla girmeden, esas olarak bunların etkili bir biçimde uygulanması ile ilgilenirler. İdari faaliyetlerin büyük bölümü, siyasal belirsizlik içindedir ve siyaset ile idare arasındaki ana etkileşim, yönteminin üst düzeylerinde olur.

İdare ve siyaset arasında, çeşitli yönlerden yapılan bu ayırımlardan sonra, idare ve siyaset konularında, Peter Self'in verdiği belli tanımlar, inandırıcı ve mantıklı görünür. Self, Mannheim'in sosyal süreçlerin içeriği konusundaki görüşünden yola çıkarak, belli birer siyaset ve idare tanımına ulaşmıştır. Mannheim'a göre, sosyal süreçler rasyonalize edilmiş bir yerleşik usuller alanı (idare) ve bu alana doğru akış gösteren rasyonel olmayan bir temeli (siyaset) içerir.⁶ Buna göre, Self, siyaseti bir değişim ve belirsizlik alanı, idareyi ise bir denge ve program alanı olarak tanımlamıştır. Gerçekten de bu ayırım amaçlar ve araçlar arasındaki ya da yüksek ve düşük değer hükümleri arasındaki ayırımdan daha gerçekçi bir ayırımdır. Aynı zamanda bu ayırım, herhangi bir konunun, büyük boyutlu ya da küçük boyutlu olsun, siyasal olabileceği gerçeğinin kabulüne de izin verir. Oysa, bir bakıma büyük boyutlu, yani çok sayıda ayrıntılı kararın oluşturduğu geniş bir kararlar kümesi böyle bir siyasal nitelik taşımaya bilir.

Mannheim'in sözü edilen ayırımı, aslında geniştir ve siyaset ile idare arasında, geniş belirsiz bir alan vardır. Siyasetçiler ve meslek memurları, bu belirsiz alan içinde, birbirlerine karışmış durumdadırlar ve belli bir çizginin iki yanında yer almazlar. İdare faaliyet bölgesinin, siyasetten ne ölçüde ayrıldığı ve ara bölgedeki davranışın, siyasal ya da idari bir faaliyet stilini ne ölçüde yansıttığı şeklindeki sorulara verilecek cevaplar, çeşitli sistemler arasındaki farklılıkları

rinden, bu duruma meslek memurları gücün büyük bölümüne sahip olmayabilirler. Yani idari stil mutlaka idari güce yol açmaz. Tersine olarak, sözkonusu ara bölgede siyasal stile önem verilmesi, siyasetçilerin, gücünü artırır ve meslek memurlarının seçimini ve yöntemlerini etkiler. Yine de, siyasal stile önem verilmesi, eğer siyasal liderler, kendilerini toplumdaki diğer çıkar gruplarının temsilcisi rolünde görüyorlarsa, siyasal liderlerin sınırlı bir güce sahip olmaları şeklinde sonuçlanabilir.⁷

Kısacası günümüzde, siyaset ve idarenin birbirinden kesin olarak ayrılmış iki süreç olduğu görüşü, çağımızın gerçeklerine pek uymamaktadır. Bununla birlikte idare ve siyasetin birbirinden kesin olarak ayrıldığı şeklindeki görüşler, 2. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Sonuçta bazı yazarlar (P. Appleby 1949, H. Stein 1952 ve C. Jacob 1966) bir siyaset idare ikiliğinin var olmadığını, bunlar arasında bir sınır çizgisi çekilemeyeceğini, çünkü bunların birbirleri ile içiçe olduklarını savunmaya başlamışlardır.⁸ Bundan önce, Max Weber'de siyaset-idare ikiliğini benimsemiş ve siyasetçi ile bürokratin rolleri arasında kesin bir ayırım çizilmesini istemiş olmakla birlikte, ne kadar teknik görünürse görünsün, her sorunun siyasal açıdan önemi bulunduğu düşünülebileceğini ve siyasal düşüncelerin çözümde kesin şekilde etkili olabileceğini belirtmişti. Weber ayrıca tümüyle gelişmiş bir bürokrasinin gücünün sürekli artacağını belirterek, bürokratik bir sistemde siyasal liderliğin alanının ne ölçüde geniş olması gerektiği konusunu araştırmıştı.⁹ Weber, siyasetçilere, bürokratların denetimi ele geçirme konusundaki çabalarına karşı koymalarını örgütlemiştir. Diamant'un yorumuna göre ise, Weber'in bu sorunu ele alış biçimindeki belirsizlik, bürokrasiyi tarafsız bir araç olarak düşünmesine yol açmış, kendi siyasal deneyleri ise, bürokrasinin gücünün, siyasal liderliğin üstünlüğünü tehdit edebileceğini düşünmesine neden olmuştur.¹⁰

Siyasal ve İdari Roller

Günümüzde siyaset ve idarenin içiçe geçmiş iki süreç olduğu görüşü temel olarak benimsendiğinden, siyasetçi ve idarecilerin, siyasal sistem içindeki rollerinin tanımlanması konusu önem kazanmıştır. Siyasal ve idari rollerin birbirinden ayırıldılması konusunda, belirgin, teknik ve gerçek amaçlardan, genel, siyasal ve belli bir değer taşıyan amaçlara kadar uzanan bir amaçlar dizisi ile, bu alana bir farklılaşmanın ortaya koyulabileceği belirtilmiştir.¹¹ Belirgin, teknik faaliyetlerin, dorukta genellikle sosyal değer ve tercihlerin dile getirilmesine ilişkin en genel organ olan parlamentonun yer aldığı, birbirini izleyen, daha geniş ve daha siyasallaşmış bakış açıları bakımından yeniden gözden geçirilmesi konusunda üzerinde durulur. Bu tanımda belli bir gerçek payı bulunmaktadır. Ancak şu gerçektir ki, aslında siyasal bakış açıları bakımından dar ve belirgindir, idari bakış açıları ise, bazen geniştir. Aynı zamanda, idarecilerin teknik faktörlere önem vermeleri ve siyasetçilerin değer sorunları üzerinde karar verme isteğinde olmaları, kısmen her iki grubun da geleneklerini sürdürme konusundaki çıkarlarından ötürüdür.

Bu arada siyasetçilerin rollerinin çok sayıda ve çeşitli olduğunu, kolayca belirlenemeyeceğini belirtmek gerekir. Bu konuda diğer bir güçlük de, siyasal faaliyetlerin, yasama ve yürütme kolu üyeleri arasında bölünmüş olmasıdır. Karar alma analizi konusunda, yürütme-yasama ayrımı genellikle siyasal idari ayrımından daha anlamlıdır. Yürütme kolundaki siyasetçiler, idarecilerle yakın işbirliği içinde çalışırlar. Böylece her iki grubun faaliyetlerini ayırt etmek zordur. Yine de tüm sistemlerde, iki grubun, ayırdedici stilleri ve çıkarlarından ortaya çıkan belli tipik etkileşim şekilleri vardır. Bu konuda önemli etkileşim alanlarının, siyasa yapımı (karar alma ve izlenecek siyasanın belirlenmesi anlamında siyaset) çıkarların uzlaştırılması, kişisel ve yerel taleplerin ele alınması, siyasal sorumluluk ile idari karar alma arasındaki denge gibi faaliyet alanları olduğu öne sürülür.¹² İlk iki durumda, yani siyasa yapımı ve çıkarların uzlaştırılmasında, siyasetçiler, biçimsel sorumluluğa sahiplerdir, fakat idareciler, siyasal kararların eksik yanlarını tamamlarlar. Üçüncü durumda, yani kişisel ve yerel taleplerin ele

alınmasında, idareciler, siyasetçilerin belli kararları etkileme konusundaki çıkarlarına karşı, kendi tek düzenlik ve tarafsızlık yöntemlerini savunurlar. Dördüncü durum, yani siyasal sorumluluk ile idari karar alma arasındaki denge, iki grubun ihtiyaç ve çıkarları arasındaki kaçınılmaz çatışma noktasını simgeler.

İdarenin Siyasa Yapım Sürecindeki Rolü:

İdari sistem üzerinde siyasal denetimin önceliği, temel olarak kabul edilmekle birlikte, son yıllarda çeşitli ülkelerde, devlet memurlarının siyasa yapım sürecinde gerçekte oynadıkları rol konusu, oldukça ilgi çekmektedir. Yine, siyaset ve idare ilişkisi konusundaki çalışmalar alanında yönetsel yaklaşım da değişmiştir. Fakat asıl önemli olan, devlet memurlarının oynamaları gereken normatif rol konusundan çok, gerçekte oynadıkları rol konusuna ilgi

gösterilmesidir. Buna göre, devlet memurlarının, siyasal süreçte nasıl bir etkiye sahip oldukları araştırılmaktadır.¹³

Weber, bilindiği gibi, devlet memurları ve siyasetçiler arasındaki ilişki konusunda normatif bir düzen (ideal tip formülasyonu) öngörmüştür.¹⁴ İşte bu normatif düzenin ötesine girme arayışı, sözü edilen "ideal tip formülasyonu" ile çelişmektedir. Birçok yazara göre, Weber'in ideal tip formülasyonu, siyaset ve idare ilişkisinin analizine yalnızca ikinci derecede bir katkıda bulunur. Bu bakımdan, devlet memurlarının, siyasal süreçte ne derece etkili oldukları ve bürokrasinin siyasetteki etkisinin sonuçlarının neler olabileceği sorulması gereken sorulardır. Ayrıca geçen yüzyılda, gerek siyasal, gerek idari alanlarda büyük değişimler gerçekleşmiştir. Bu da, bu tür sorunlar üzerinde durulması zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Liyakat bürokrasisinin kurulmasından önceki dönemde yağma (spoils) sistemi, siyasal iktidara bağlılıkları sağlanmış olan memurların rolü konusunda bir takım siyasal ilkeler belirlenmişti: Bu sisteme göre, siyasal bağlılık, gerek memurluğa giriş, gerekse memurluk görevinde kalış bakımından bir koşul durumundaydı. Bu sistem, tüm olumsuz yönlerine rağmen, yönetimin sınırlı rolüne uyan bir sistemdi.¹⁵

Daha sonraları, devletin rolündeki genişleme ve

gerek özel gerek kamu kesiminde çalışanların sendikalaşması ile birlikte bir liyakat bürokrasisi ortaya çıkmıştır. Bürokraside, özellikle üst görevleri işgal eden ve belirsiz bir durumda olan devlet memurlarının göreve alınmasında, daha düzenli bir biçimde ve tek tip ölçütler uygulanmaya başlanmıştır. Bu memurlar, siyasal müdahaleye karşı korunmuşlardır. Bununla birlikte, sözü edilen bu memurlar günün hükümetine sadakat göstermek zorundaydılar. Çünkü, çoğunlukla bu hükümet kendilerini göreve atamaktaydı. Gerçekte, üst düzey devlet memurları ile iktidardaki yönetim arasındaki belirsizlik, bugünün çoğu toplumunda da devam etmektedir. Fakat bu belirsizliğin sürdürülmesinde, siyasetçiler üstün konumdadırlar.

Siyasetçiler genellikle, devlet memurlarının tarafsız olmalarını ve sonuçta iktidardaki parti ile uyumlu olmalarını istemişlerdir. Bu çelişkili beklenti, örneğin Şili, ABD, Fransa gibi farklı ülkelerin toplumlarında görülebilir.¹⁶ Aslında siyasetçiler bu konuda, kendilerinin muhalefette ya da iktidarda olmalarına göre değişen farklı bir düşünüş içindedirler. Şöyle ki, siyasetçiler, muhalefette olduklarında tarafsızlık arayışı içindedirler, iktidarda olduklarında ise, bürokrasiyi yalnızca bir araç olarak görürler. Bu, belki bütün toplumlarda görülen ve kabul edilmesi gereken bir olgudur.

Gerçekte sözü edilen bu tarafsızlık kavramının, sınırlarının çizilmesi, konunun bir yönüne belli bir açıklık sağlayacaktır. Şöyle ki, memurun tarafsızlığı, idarenin siyasete karışmamasını ifade eder. Gerçek yaşamda ise, siyaset ve idare içiçe geçmiş bir bütün olduğundan, idareci aynı zamanda siyaset ile uğraşmaktadır. Tarafsızlık kavramı, siyaset ve idarenin iki ayrı süreç olduğu düşüncesinin bir sonucu olduğuna ve bu düşünce de, bugün geçerliliğini kaybettiğine göre, idarecilerin, bu anlamda tarafsız oldukları söylenemez. Nitekim iktidarda bulunan siyasal partinin, programını idare aracılığı ile gerçekleştirdiği ve bu bakımdan, idarenin tarafsızlığından söz edilemeyeceği ileri sürülmüştür.¹⁷

Bu durumda, tarafsızlık kavramı için yeni ölçütlere başvurulmuş, örneğin "idarenin tarafsızlığı" yerine, "idarenin nesnelliği" öne sürülmüştür. Buna göre, memurlar görevlerini yaparlarken, vatandaşlar arasında, onların siyasal görüşlerinden ötürü herhangi bir

ayırım yapmamalıdır. Fakat gerçekte bu tanım, memurlarla siyasal iktidarın ilişkilerindeki "tarafsızlık" kavramını içermemektedir. Aslında sorun, bu konuda belli bir ayırım yapılarak çözümlenebilir. Şöyle ki, siyaset kavramı ile kastedilen nedir? Eğer siyaset-idare ilişkisinde, siyaset, siyasa saptanması (policy formulation) şeklinde anlaşılıyor ise, memurun siyaset ile uğraşması, onun tarafsız olmadığı anlamına gelmez.

Çünkü artık günümüzde, idarenin siyasa saptanması sürecine katılmak zorunda oluşu, aksi savunulamaz bir olgudur. Buna karşın, siyaset, partizan siyaset anlamına geliyorsa, memurun bu anlamda siyasete karışması, onun tarafsızlık niteliğini kaybettiğinin bir göstergesi olacaktır.

Gerçekte, devlet memurlarının, siyasa yapım sürecine karışma derecesi, toplumlar arasında farklılık gösterir. Bu duruma yol açan nedenler ise, örgütsel faktörler, kültür ve parti sistemi şeklinde belirlenebilir.¹⁸

Kaynakça

Güven, Sami. "İdare-Siyaset İlişkileri ve Personel Yönetimi Açısından Önemi", AİD, (Mart 1976).

Heady, Ferrel. Public Administration: A Comparative Study, 3th Edition Revised, New York: Marcel Dekker Inc, 1984.

Örnek, Acar. Siyasal Açidan Teknokrasi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Doçentlik Tezi*. İstanbul Üniversitesi, 1975.

Self, Peter. *Administrative Theories and Politics*, London: George Allen & Unwin Ltd, 1972

Suleiman, Ezra N. "Introduction" *Bureaucrats and Policy Making: A Comparative Overview*, ed. E.N. Suleiman, New York: Holmes & Meier, 1984.

Weber, Max. *Economy and Society*, eds. Guenther Roth-Claus Wittich, Vol:2, 2 nd ed, Berkeley: University of California Press, 1978.

Dipnotlar

¹ Sami Güven, "İdare-Siyaset İlişkileri ve Personel Yönetimi Açısından Önemi", AİD, (Mart 1976), s.50.

² a.g.m., s.50

³ Peter Self, *Administrative Theories and Politics*, London: George Allen & Unwin Ltd, 1972, s.149.

⁴ Acar Örnek, "Siyasal Açıdan Teknokrasi Üzerine Teorik Bir İnceleme", Doçentlik Tezi. İstanbul Üniversitesi, 1975, s.52.

⁵ Self, a.g.e., s.150.

⁶ a.g.e., s.151'den A. Lepavsky, Administration, New York, 1949, s.71-73.

⁷ a.g.e., s.152.

⁸ Güven, a.g.m., s.51.

⁹ Max Weber, Economy and Society, eds. Guenther Roth-Claus Wittich, Vol:2, 2 nd ed, Berkeley: University of California Press, 1978; s.991,1393-1416.

¹⁰ Ferrel Heady, Public Administration: A Comparative Study, 3th Edition Revised, New York: Marcel Decker Inc, 1984, s.408'den Alfred Diamant, "The Bureaucratic Model: Max Weber Rejected, Rediscovered, Reformed" Pa-

pers in Comparative Public Administration, eds. F. Heady - S. Stokes, Ann Arbor, Michigan: Institute of Public Administration; The University of Michigan, 1962, s.79-81.

¹¹ Self, a.g.e., s.152.

¹² a.g.e., s.153.

¹³ Ezra N. Suleiman, "Introduction" Bureaucrats and Policy Makin: A Comparative Overview, ed. E. N. Suleiman, New York: Holmes & Meier, 1984, s.3.

¹⁴ Max Weber, a.g.e., s.956-1005.

¹⁵ Suleiman, a.g.m., s.4.

¹⁶ a.g.m., s.4.

¹⁷ Güven, a.g.m., s.57.

¹⁸ Suleiman, a.g.m., s.6.

LÜTFEN NOT EDİNİZİ!..

CEMİYETİMİZİN ÜYELERİYLE ARASINDAKİ KÖPRÜYÜ DAHA SAĞLAM KURABİLMESİ İÇİN ÇEVRENİZDEKİ ÜYE VE MEZUNLARIMIZLA İLGİLİ HER TÜR HABERİ VE ADRES DEĞİŞİKLİKLERİNİZİ LÜTFEN BİZE İLETİNİZ.

İKTİSAT DERGİSİ ABONE ÜCRETİNİZİ, ÜYE AİDATLARINIZI VE BAĞIŞLARINIZI, AŞAĞIDAKİ BANKA ŞUBELERİNE YATIRABİLİR VEYA SEKRETERYAMIZI ARAYABİLİRSİNİZ.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ (İ.F.M.C.)
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 TAKSİM / İST.
Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 Faks: (0212) 235 73 43

AKBANK Taksim Şb. Hsp. No: 7102
İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. Hsp. No: 46783
SÜMERBANK Beyoğlu Şb. Hes. No: 0342 0039 0992 0012 053

KATKILARINIZLA ZENGİNLEŞECEK DAHA GÜZEL BİR İKTİSAT DERGİSİNDE BULUŞMAK DİLEĞİYLE

Sovyet Büyüme Gecikmesi

Padma Desai *

Sovyet iktisadi büyümesinde 1950'den beriki gecikmenin açıklanması gerekir. Sovyet ekonomisinin sorumluluğunu alırken Gorbachev'e seçenekler ve ikilimler sunan bu durumun Sovyetler Birliği için önemli politika sonuçları da vardır. Bu makalede gecikmenin nedenlerini, Sovyet ekonomisine dair şimdi ortaya çıkan hatırı sayılır ekonometrik, teorik ve kurumsal literatüre dayanarak ayrıntıyla ele alıyorum. Gecikmenin sonuçlarına ise, yer yokluğu nedeniyle sadece kısaca değineceğim¹.

I. Gecikme: Gerçekler

Sovyet iktisadi büyümesinin gecikmesi bir yakın zaman, savaş sonrası görüngüsüdür. Bu, Abram Bergson (1974; 1978) ve Herbert Levine (1982) gibi seçkin yorumcular tarafından da belirtilmiştir. GSMH yıllık büyüme hızı, CIA'nın ABD Kongresi Birleşik Ekonomi Komitesi'ne (Joint Economic Committee [JEC], 1982) sunduğu ve 3 yıllık ortalamalar olarak hesaplanan en son veriler temelinde, 1955'teki %7,3'lük yüksek orandan, 1964'te % 5,4'e ve sonra keskin ve sürekli olarak daha aşağıya, 1979'da % 1,9'a inmiştir.

II. Gecikme: Nedenler

Esas olarak, Sovyet büyüme hızlarındaki gerileme, sermaye birikimine azalan teknik değişme hızlarının (bu nedenle, bir birleşmesini bu azalan geri dönüşlere gerekli telafiye sağlayamayan) bir birleşmesini yansıtmaktadır. Ama bununla birlikte, bu görüngü, tesis-düzeyi ve girişim-düzeyi verimsizliğine ve ilerici-lik eksikliğine katkı yapan birkaç etken tarafından ve bu sonuçları artıran ekonomi-çapındaki etkenler tarafından da açıklanmalıdır.

A- Azalan Geri Dönüşler ve Düşük, Azalan Teknik Değişme Hızı:

Sovyet büyüme deneyimi, iktisadi büyümenin kaynağı olarak sermaye birikimine yoğun olarak da-

yana gelmiştir. Robert Solow (1957) ve Edward Denison (1967) anlamında "Kalan" veya "teknik değişme", teoride veya pratikte sınırlı bir rol oynamıştır. Sovyet planlamacıları bu nedenle tasarruf / yatırım oranlarında sürekli olarak etkileyici yükselmeler kaydetmişlerdir. Bunlar son yıllarda % 25 gibi yüksek bir orana varmıştır.

Eğer, o halde, teknik değişme düşükse ve hatta azalmaya devam ediyorsa ve işgücünün büyüme oranı, sermaye birikimi karşısında genel sermaye-emek oranını sürdürecektir. Önemli ölçüde düşerse, Sovyet örneğinde olduğu gibi büyüme hızı düşüşleri ortaya çıkacaktır. Bu büyüme gerilemesi, sermaye-emek oranında sermaye büyümesine azalan geri dönüşlere yol açan değişimin ve Hicks-nötr teknik değişimin düşük ve azalan bir büyüme hızının bileşiminden kaynaklanmaktadır.

Büyüme gerilemesi açıklaması, iki katkı yapıcı etken arasında, düşük ve azalan teknik değişme hızı ve sermaye birikimine hızla azalan geri dönüşler, nasıl paylaşılır? Önemli ekonometrik literatürde, biri Cobb-Douglas üretim işlevi formülüne ve diğeri de CES'e dayanan iki analitik model düşünülmektedir. İlkinde, açıklamadaki asıl ağırlık, düşük ve azalan teknik değişmeye verilmektedir. İkinci açıklama ise, sermaye ve emek arasındaki değişmelerin düşük tahmin edilen esnekliğiyle, sermayeye daha da az geri dönüşler içerir, Sovyet sıkıntısının kaynağı olarak teknik ilerici-liğe daha az önem verilir.

Ekonometrik çalışmalar 1975'e kadar olan veriler için, sabit bir teknik değişmeli CES üretim işlevinin en iyi uyumu sağladığını göstermektedir. Bu nedenle, Martin Weitzman'ın (1970) çalışması, 0,4'lük bir yer değiştirme esnekliği tahminiyle ve % 2'lik yıllık sabit bir teknik değişmeyle, bunun Sovyet endüstrisindeki durum olduğunu gösterdi. Ricardo Martin'le hazırladığım çalışma (1983), hem Sovyet hem de CIA çıktı tahminlerini kullanarak, Sovyet endüstrisinin sekiz kolu için benzer sonuçlar üretti. Oysa ben (1979 a,b) genel olarak Sovyet ekonomisi için CES formülasyonunu % 1,7'lik tahmini sabit bir teknolojik değiş-

* Ekonomi Profesörü, Columbia Üniversitesi, New York, NY 10027

me hızı ve % 0,5'lik yer değiştirme esnekliği hesapladım.

Ama gözden geçirilmiş ve 1980'e kadar sonraki veri dizileri, açıklamayı Bergson tarafından önceden önerilmiş olduğu gibi azalan bir teknik değişme hızıyla, Cobb-Douglas lehine değiştirdi. Bu nedenle ben (1985b), rekabetçi ilişkiler prosedüründen Sovyet bağlamına malum nedenlerle uymadığından kaçınarak endüstride ve kollardaki teknik değişme hızlarının (1950-80'e ilişkin Sovyet ve CIA verileriyle) yıldan yıla düştüğünü ve dönem boyunca ortaladıklarında, genel olarak düşük olduklarını göstermek için çizgisel olmayan hesaplama tekniklerini kullandım. 1986 b makalemde aktarırsak: "Özellikle, endüstriyel çıktı artışının 1960-80 yıllarında % 5,5-7,2 arasındaki ortalama hızı, negatiften düşüğe, -% 1,16'dan % 0,82'ye, bir TFP (Toplam Faktör Üretkenlik) ilk ilişkilidir. Endüstriyel çıktı artışı, sermaye ve emeğin yoğun kullanımıyla sürdürülmüş gibi görünüyor" (sf. 21). Bu, aynı şekilde, ekonomi çapındaki verilere de uygundur, yine 1950-80 için 1970 roblesıyla CIA tarafından hesaplanan ve JEC'de (1982, sf. 62-64) bildirilen GSMH verilerine, 1973 rublesıyla CIA'da (1982, sf. 3) bildirilen sermaye stoku verilerine ve Stephen Rapawyn'nin bana sağladığı kişi-saat bazındaki en son emek verilerine uygundur.

Yık ve L'nin GSMH, sermaye ve emek olduğu (Formül), olarak belirlenştirilen üretim işleviyle, hesaplar $\ln A$, A_1 , A_2 ve a (parantezdeki t-değerleriyle) için şöyledir: 0,2006 (11,1148), 0,0207 (2,0047), -0,0004 (4,1544) ve 0,3672 (3,0924). (Hesaplanan denklemin R^2 ve Durbin-Watson istatistiğinin 0,9968 ve 1,5316 olduğuna dikkat ediniz). Teknik değişmenin azalan hızı, bu A_1 ve A_2 değerlerinden her yıl için hesaplandığında ve döneme ortaladığında, ortaya çıkan teknik değişme ortalama hızı % 0,89 gibi düşük bir orandır.

B- Tesis Düzeyi ve Girişim Düzeyi Verimsizliği

Yukarıdaki çözümleme, Sovyet ekonomisinin düşen büyüme hızının "genel" açıklamasını, artan sermaye-emek oranları ve dolayısıyla yeni yatırıma azalan geri dönüşler ve azalan geri dönüşleri önemli ölçüde telafi edemeyen düşük yenileme oranları bakımından açıklamasını sağlamaktadır. Şimdi madalyonun öteki yüzünde neler olup bittiğine yöneteceğim.

1. X-verimsizliği. Sovyet Kumanda ekonomisinin de girişimler nadiren gerçek rekabetle karşılaşmalar, çünkü ne ithalattan ne de iç rakiplerden gelen bir tehdit vardır. Bu yağmacı olmayan ortamda, sağlam

ayağını öne atma baskısı eksiktir. Maliyet eğrisi yukarıya yönelir, çünkü korunan pazarlar maliyet minimizasyonu ihtiyacını ortadan kaldırır. Diğer bir deyişle, Sovyet girişimler, X-verimsizliği Leibenstein hastalığına tutulmuştur. Bu fazlasıyla doğal "Kaytarma" etkisi, aşırı bürokratikleşmiş Sovyet düzeninde muhtemelen büyüktür.

2. Yenilikçi faaliyet yokluğu. Esasen aynı nedenle, esir alıcılar ve olmayan rakipler göz önüne alındığında, yenilikler arama ve gerçekleştirme itkileri genellikle zayıf olacaktır. Joseph Berliner'in (1976) anıtsal çalışması bu görüngüyü oldukça etkili biçimde sergiler.

3. Uygun olmayan teşvik sistemi ve karar ölçütleri. Sovyet firmalarının ve çiftliklerinin, uygun bir iktisadi çerçevede verimliliğe yol açabilecek kâr maksimizasyonu ölçütünden farklı bir ölçütle işlediği gerçeğine dair artık büyük bir kurumsal kümülatif analitik literatür mevcuttur. Bu literatüre önemli katkılar arasında David Granick'in çalışması (1978), Evsey Domar'ın (1966) Sovyet çiftliğinin iktisadi konusundaki ve Weitzman'ın (1976) yeni teşvik koushlarından Sovyet girişimleri konusundaki çözümlemeleri vardır. Bu literatürün anafikri, sosyalizmin pratikte, kapitalizmin teoride yapabileceği ve pratikte yapabildiği, ekonomik verimliliğe ulaşmayı başaramadığıdır. Ve Sovyet sisteminin bu özgül başarısızlığından kaynaklanan kayıpların büyük olabileceğidir.

4. Sıkı bütçe kısıtlamalarına karşı gevşek kısıtlamalar. Yine de Sovyetler Birliği'nde tesis veya girişim düzeyinde bir diğer dağılımsal verimsizlik unsuru, Janas Kornai'nin (1982) yakınlarda gevşek bütçe kısıntıları olarak nitelendirdiği şeydir. Fiyat değişimleri sinyalleriyle karşılaşan girişimler, pazar ekonomisi ölçütlerine göre işleyerek karşılık vermiyorlar. Bunun yerine, ayarlama ihtiyacını gidermek için devlet yardımlarına başvurabiliyorlar. Bu, fiyat değişmelerine üretim değişikliği cinsinden gerekli ekonomik karşılığı bastırır. Bu, açıkça bir ekonomik verimsizlik kaynağıdır.

Kornai, elbette dikkatimizi Macaristan'da, Sovyetler Birliği'nde ve diğer sosyalist sistemlerde, kapitalist sistemlerde "Politik piyasalar"² olarak adlandırılacak şeyin varlığına çekmektedir. Bunların varlığına atfedilebilecek verimsizlik, QQ'nun X ve Y malları için üretim ihtimali sınırı olduğu 1. Şekil temelinde çözümlenebilir. Eğer mal fiyat çizgisi P'den, A'da üretimle P_1^H ($=P_1^{S2}$)'ye değişirse, tam duyarlı, sıkı kısıtlı bir sistem üretimi B'ye olağan yoldan değiştirecektir. Bununla birlikte, ekonominin gevşek kısıtlı bir

sistemde işlediğini ve Y'nin A'da üreticilerinin, A'da işlemeye devam etmek için devlet yardımı almayı başardığını varsayalım. O zaman, bu tür yardımlar için lobi yapmanın kaynak kullanımında maliyetsiz olduğunu varsayarsak (gerçekçi olmayan bir şekilde), ekonomi, AP_1 'in bütçe çizgisine yönelecektir. Bu durumda, gevşek kısıtlamadan gelen kayıp, olağan Hicksci denklik değişiklik biçiminde, X malı cinsinden F6 olarak ölçülebilir. Ama gerçekçi olarak, gevşek kısıtlı sistemin gerçek kaynaklar kullanmadığını, onları üretimden, bu tür üretici olmayan kâr-arayışı (DUP) faaliyetlerinin yakın zamanlardaki çözümlemelerinde belirtilmiş olduğu gibi, bürokratlardan yardım arayışına yönelttiklerini varsayalım³. Bu durumda, üretim vektörü, diyelim A'dan C'ye, değişmeye devam edecektir ve bütçe çizgisi daha da etkilenecek CP_1 ³² olacaktır. EF'nin ek bir kaybı da ortaya çıkacaktır. Gevşek kısıtlı bir sosyalist sistemde işlemenin toplam kaybı böylece FG'nin azalmış fiyat duyarlılığına atfedilebilecek kayıp olduğu, ceteris paribus, gevşek kısıtlı bir ekonomiyi işletmenin üretici faaliyetten bir kaynak sapmasını içermediğini hipotetik olarak varsayarsak, ve EF bu tür kaynak sapmalarından ek kayıp olduğu $EG=FG+EF$ 'dir.

Kornai, muhtemelen FG'yi düşünerek, içerilen ayıbın büyük olduğunu önerir. Pazar ekonomisi için de sosyalist ekonomi için de elde gerçekten iyi tahminler yok. Rastgele görgülcülük, sosyalist ekonomilerin FG'de özellikle kötü olduğunu, oysa çoğulcu, lobilerin-yönlendirdiği pazar ekonomilerinin EF'de kötü olduğunu öngörecektir. Ama ekonomik verimsizliğin bu yönünü ancak sistematik bir araştırma aydınlatılabilir.

C- Ekonomi Çapındaki Etkiler

Şimdi, Sovyet girişiminin dışında olan, yeni yatırımlara azalan geri dönüşlere katkı yapan ve/veya teknik ilerliliği engelleyen etkenlerin bir çözümlemesine yöneleceğim.

1- Sektörlerarası dağılımsal verimsizlik. Sovyetler Birliği'nin kapasitelerin yeniden kullanımı ve emek hareketliliğinde olduğu gibi, birkaç kurumsal zorlaması vardır ve sektörlerarası dağılımsal verimsizliğine katkı yapan diferansiyel sermaye harçları (capital charges) gibi kusurları vardır. Bu verimsizliğin ekonometrik tahminleri Judith Thornton (1971) ve benim Martin'le yaptığım çalışma tarafından çıkarılmıştır. Martin'le ben "etken-tasarruf" ve "çıktı-artırma" verimlilik ölçütleri arasındaki farkı geliştirerek, Sovyet dağılımsal verimliliğin teorik olarak savunulabilir tahminlerini geliştirdik. Sekiz Sovyet endüstriyel kolu

için dağılımsal kayıpların, zaman zaman % 15-17'ye varan duyarlılık tahminleriyle genellikle % 3-10 arası değişen verimli faktör kullanımı olduğu sonucuna vardık. Dahası bu kayıplar zamanla artmaktadır.

2- Tıkanıklıklar ve Yetersizlikler. Sovyet ekonomisi, sürekli tıkanıklıklar ve yetersizliklerle sonuçlanan kütleli sertlikler tarafından ayrıca kısıtlanmaktadır. Fiyatlar yapışkandır ve nicelik ayarlamaları kuraldır, her tarafa yayılan kuyruklar sistemin yetersizlikleri düzeltmek için hızla ayarlama başarısızlığını belirtmektedir.

Girişimlere yatırım ve üretim kararları bakımından kısıtlamalardan kaynaklanan Sovyet ekonomisinin esnekliği, dış ticaret rejiminde içerilen sertliklerce daha da artırılmaktadır. Bu, sonraki savaş-sonrası dönemde gelişmiş pazar ekonomilerinin ödemeler dengesi pratikleriyle keskince zıtlıdır. Sovyet sistemi yabancı ticaretin GSMH'ye daha yüksek bir oranına tedricen açılırken bile, yurtdışından ihtiyaç duyulan donatımları sipariş etmeye muktedir girişimlerden gelecek esneklik bütünüyle namevuttur⁴.

Sonuç olarak da, kötüleştirici tıkanıklıklar ve bununla ilişkili büyük çıktı kayıpları sistemde bolca ortaya çıkıyor. Bu nedenle, Gertrude Schroeder (1985, sf. 52-55) 1976-82 arasında demir filizi, kok kömürü ve dolayısıyla çelik yetersizliklerini yazar. Yük kapasitesini hammadde nakliyatından sapıran büyük miktarlarda tahıl ithali ihtiyacı tarafından ağırlaştırılan taşımacılık sektöründeki büyüyen tıkanıklıkları da dile getirir.

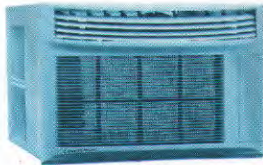
Benzer tıkanıklıklar Sovyet tahıl performansını önemli ölçüde ve olumsuz olarak etkilemiş olabilir. 1958-82 yılları için yaptığım tahmin (1986a), havaya uyumlu tahıl mahsulünün 1968-82 arasında önceki yıllara göre daha değişken hale geldiğini göstermektedir. Birkaç açıklamadan biri, suni gübrelerle artan bağımlılığın Sovyet tahıl mahsulünü aksayan suni gübre dağıtımına hassas hale getirdiğidir.

Bu tür aşırı denetimli sistemlerde "paralel", "kara", "yaşadışı" ya da "ikinci" ekonominin büyümesi, Sovyetler Birliği için son dönem çalışmalarda işaret edildiği gibi, esneklik öğeleri sağlamaktadır⁵. Bununla birlikte, kurallardan kaçınmanın ve gözardı etmenin kaynak-kullanıcı DUP faaliyetleri olduğu gerçeği, bu çözümlemelerde mutlak olarak dikkate alınmamaktadır; Richard Ericson'daki (1983) gibi. Birkez bu tür kaynak kullanımına izin verildiğinde, paralel ekonominin nihai etkilerinin zorunlu olarak yararlı olması gerekmez.

SİZİN ORALARDA HAVALAR NASIL?

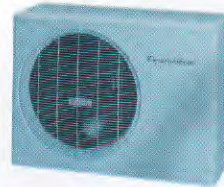
Bizim burada harika!

Pencere tipi klima

Split klima

Dış ünite

Salon tipi klima

Çünkü biz burada DemirDöküm klimalarıyla "havalanıyoruz". Onlar da her DemirDöküm ürünü gibi güven ve rahatlık üretiyorlar. Üstelik uzman DemirDöküm servisleri klimanızı ücretsiz monte ediyor. Burada havalar DemirDöküm klimalarla "kendini buluyor". Sizin oralarda havalar nasıl?

DD DemirDöküm

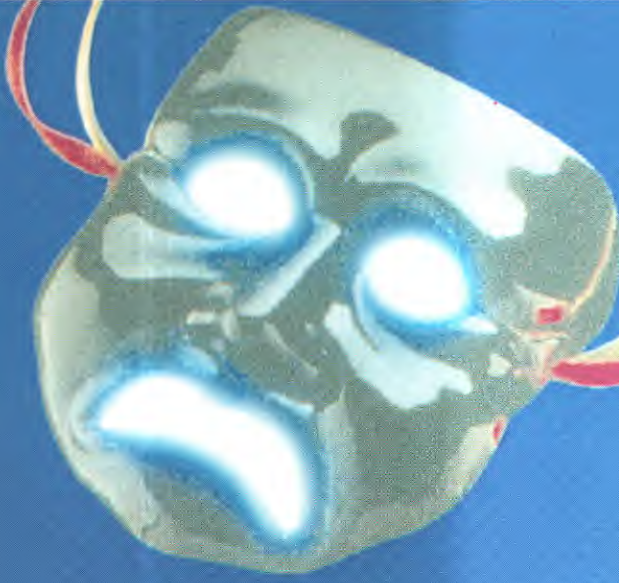
Türk Demir Döküm Fabrikaları A.Ş. Pazarlama ve Satış Grubu: Tel: (0216) 454 15 62 - 454 15 63 Faks: 317 66 99 İstanbul Showroom: Tel: (0216) 474 03 30 Adana Blg. Satış Md.: Tel: (0322) 459 30 96/4 Ankara Blg. Satış Md.: Tel: (0312) 425 43 20-22 Bursa Blg. Satış Md.: Tel: (0224) 257 36 10/7 Hat İzmir Satış Md.: Tel: (0232) 458 58 58 Samsun Blg. Satış Md.: Tel: (0362) 435 10 52 İnternet: demirdokum.com.tr

7GÜN
servis

24 saat
TÜKETİCİ
DANIŞMA
SERVİSİ
0 800 261 1950
0 800 261 1951

ISITMA
SOĞUTMA
HATTI
0 800 261 1847
0 800 261 1848

“Hayatın iki yüzü”

. bazıları yalnızca bir yüzünü yaşar.

OYAK SİGORTA

3. Marks'ın yeni, eksiksiz insanı ihtiyarlıyor?

John Bushnell (1979) ve başkaları tarafından, Sovyet ekonomisinin, nüfusunun düşen maneviyatı tarafından kasılıp kavrulduğu ileri sürülmektedir. Artan alkolizm, bunun emin bir göstergesi olarak sıkça anılmaktadır. Komünizm ve özgürlüklerin ve inisiyatiflerin boğulması nedeniyle çılgınlaştırılan nüfus, dediklerine göre votkaya her geçen gün daha fazla batmaktadır.

Yorgunluk, azalmış uygulama ve azalan itki, büyümeyi işgücünün yararlığını kötürümleştirerek engelleyebilir. Bu hipotezin doğrudan testleri, araştırmacıların söz konusu nüfusa serbest erişimleri olmaksızın olanaklı değildir. Yine de bu tür verimsizliğin işe gelmeme ve işten çıkma biçiminde görülebileceğini hipotezleştirdiğimiz sürece, bu tür bir varsayım için az destek var görünüyor. Schroeder'den aktarırsak: "Sovyet kaynakları, gerçekte, işten çıkma ve işe gelmeme oranlarının, hâlâ "fazla yüksek" olmalarına rağmen, 1970'ten beri azaldığını göstermektedir." (s. 67, vurgu bizim)

4. Artan gerçek maliyetler. Sovyet iktisadi büyümesinin uzun süren gerilemesindeki son ve belki de iyi, açıklayıcı etken, Sovyet ekonomisinin marjda çıktı üretmenin gerçek maliyetlerinde "doğal" artışlara gidiyor oluşu olarak görünebilir. Bir madenden aşağıya inerek sırayla daha ele avuca gelmez kömür tabakalarını çıkardığınızı hayal edin. Ya da, Ricardo ve Bakir Topraklar'ı eşzamanlı hatırlarsak, yaygın tarım, gittikçe daha az verimli toprağı işlemeyi gerektirebilir.

Bu nedenle Bergson, bu etkenlere atfedilebilecek faktör üretkenlik tahminleri tarafgirliği çözümleyerek ve ölçerek, "Sovyet kaynak maliyeti son çıktı neti %0,14, bir yüzde puanlık büyüyecekti... Kaynakların gerçek fiyatı baştan başa sabit olsaydı olacağından daha az" demektedir (1983, sf. 43). Diğer bir deyişle, faktör üretkenlik oranı, "doğal kaynak tükenmesi"nin etkilerini hesabetmek için % 0,14 yükselir. Sürpriz olmayan bir şekilde, bu, çok büyük bir etki değildir.

III. Gerileme: Sonuçlar

Sovyet iktisadi büyümesindeki gerilemenin bu nedenleri, kendi çarelerini önermektedir. Besbelli ki, zaten etkileyici olan Sovyet tasarruf oranlarının daha da artırılması aracılığıyla daha fazla sermaye birikimi cevap değildir. Bu klasik "Kaniter ve gözyaşı" rotası, gittikçe daha az sonuç veriyor: benim Sovyet üretim işlevlerini analizimin bolca gösterdiği gibi.

Sovyet planlamacıların önünde sadece üç seçenek vardır: 1) Hep daha yavaş büyüyen pastaya talepleri azaltmak, yani beklentileri düşürmeyi öğrenmek ve pastadan şeker kaplamasını almak; 2) Verimliliği artıracak ve kaynakların üretkenliğini sürekli geliştirecek esaslı, yaygın ve yoğun ekonomik reformlara girişerek ekonomik büyümeyi artırmak ve 3) Teknik değişimin itici gücünü sağlayacak ve böylece azalan büyüme hızını yükseltecek olan, özellikle üstün know-how biçiminde, dış kaynaklar aramak. İlk iki seçenek az umut veriyor, üçüncüsü Sovyet karar almasında kritik bir hale geliyor⁶.

Dipnotlar

¹ Gerilemenin nedenlerini ve sonuçlarını ayrıntılı olarak inceleyen tamamlanmış bildiri, 1986b tarihli kitabımın 1. bölümü olarak basılacak.

² Bergson (1979), sosyalist ekonomilerde politikanın kavrayışlı bir tartışmasını da sunmaktadır.

³ Bkz. Jagdish Bhagwati (1982) ve orada sentezleştirilen ve geliştirilen esaslı teorik literatür.

⁴ Bu konuda bkz., CPE karar vermenin Franklyn Holzman (1983) ve benim Bhagwati (1982) ile bildirgemdeki teorik çözümlemeleri.

⁵ Örneğin bkz., Gregory Grossman (1977). Paralel ekonomi görünüşünün kalkınma iktisatçıları tarafından, konuya Sovyetolojik ilginin başlangıcından çok önce incelendiğini belirtmek gerekir. Bu nedenle, Bhagwati ve benim (1970) Hindistan için ayrıntılı çözümlememize bakın.

⁶ Bu bağlamda, benim makaleme (1985a) bakınız ve Leonard Silk'in (1985) Abram Bergson'la görüşmesine bakınız.

Toplumsal İlişki ve Toplumsal Güç Olarak Sermaye Üzerine Kısa Ama Eleştirel Bir Bakış*

Fuat Ercan**

"**N**e var ki sermaye, bir nesne değil, toplumun belli bir tarihsel oluşumuna ait bulunan belli bir toplumsal üretim ilişkisidir. Ve, bir nesnede kendisini ortaya koyarak bu şeye belirli bir toplumsal nitelik kazandırır. Sermaye, maddi ve üretilmiş araçları toplamı değildir. Sermaye daha çok, sermayeye dönüştürülmüş üretim araçlarıdır ve tıpkı altın ya da gümüşün bizatihi para olmaması gibi bunlar da bizatihi sermaye değildirler. Sermaye, toplumun belli bir kesimin tekeline aldığı üretim araçlarıdır ve canlı emek karşısında, bu emek-gücünden soyutlanmış ve sermayedeki bu zıtlık yoluyla kişileşmiş ürünler ve iş konuları olarak çıkar."

1- "Katı olan herşey buharlaşıyor" yönündeki yapılan anlamlı vurgu, kapitalizmin bir toplumsal ilişkiler sistemi olarak kendini önceleyen yapıları hızla dönüştürdüğü bir dönemde dile getirilmişti. Kapitalizm kendisini önceleyen tüm toplumsal yapı/ilişkilerden farklı olarak oldukça dinamik bir mekanizmaya sahiptir sermaye birikimine dayalı bu mekanizma; "her yerde, bütün feodal, ataerkil, romantik ilişkilere son verdi. İnsanı "doğal efendileri"ne bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardı, ve insan ile insan arasında, çıplak öz-çıkardan, katı "nakit ödeme"den başka hiç bir bağ bırakmadı."²

* Bu çalışma son zamanlarda pek fazla gündeme getirilmeyen bir açıklama tarzını yeniden temel değişkenleriyle kısaca yazma amacı güdülmüş. Sermaye kavramının toplumsal güç ve ilişkiler dolayında olarak tanımlanması aynı zamanda toplumsal olguları, iktisat disiplini indirgemeci mantığından kurtardığı ölçüde önemli bir işlevi yerine getirmiş olacaktır. Bunun dışında çalışma sadece bir taslak çalışma niteliğindedir.

** Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi

Kapitalizm katı olan her şey buharlaştırırken diğer yandan aynı süreç "insani olan her şeyi nesnelleştiriyordu". Bu anlamda sermaye kavramı ve daha dinamik bir kavramlaştırma olarak sermaye birikim kavramı çifte süreç olarak bir yandan verili ilişkileri hızla dönüştürürken, diğer yandan dönüşüm sürecinde açığa çıkan yeni sosyal ilişkileri gizleyecek bir dizi yeni biçimin, meta ve para biçimlerinin gelişmesine

Genel geçer iktisatçıların ısrarla sürdürdüğü bir yanlışlığa düşmemek için, sermayenin insani olan her şeyi metalaştırmasının verili sosyal ilişkileri ortadan kaldıramadığını ısrarla belirtmemiz gerekiyor.

neden oluyordu. Genel geçer iktisatçıların ısrarla sürdürdüğü bir yanlışlığa düşmemek için, sermayenin insani olan her şeyi metalaştırmasının verili sosyal ilişkileri ortadan kaldıramadığını ısrarla belirtmemiz gerekiyor. Bir adım daha atacak olursak sermaye ancak bir dizi sosyal ilişkinin varlığında

anlam kazanır. Sermayenin toplumsal ilişkiler içinde aldığı biçimlerde nesnelleşme etkisini yaratan temel değişken, sermayenin üzerinde yükseldiği sosyal ilişkilerin eşitsiz bir dizi mekanizmaya sahip olması belirleyici değişkendir. Bu mekanizma Polanyi oldukça yetkin bir şekilde açıklamıştır; "Can alıcı nokta şu: Emek, toprak ve para temel olarak üretim unsurlarıdır; piyasalar için düzenlenmiş olmalıdırlar; bu piyasalar içinde düzenlenmiş olmalılar; bu piyasalar ekonomik sistemin hayati önemi taşıyan bir parçasını oluştururlar. Ama emek, toprak ve para açıkça görüleceği gibi, meta değildirler; alınıp satılan her şeyin satılmak üzere üretilmiş olduğu yolundaki önerme bu unsurların durumunda geçerli değildir. Başka bir deyişle ampirik meta tanımına göre bunlar meta değildirler"

Emeğin metalaşması, diğer metalar gibi alınıp satılması, W. Bonefeld ve J. Holloway'ın anlamlı bir şekilde belirttikleri gibi "insanlığın varlığı bu toplumda başlı başına bir amaç değil, para birikimi için bir kaynağa dönüşmüştür."⁴ Bonefeld ve Holloway'ın "insanlığın başlı başına sermaye birikimi için kaynağa dönüşmesi" yönündeki vurgularını gerçekçi bir şekilde yeniden formüle edecek olursak, kapitalist toplumda insanlığın tümü değil de sadece bir kısmının emeğinin meta biçimi aldığını belirtmemiz gerekiyor. Kapitalist toplumsal ilişkilerin gelişim süreci aynı zamanda toplumun geniş bir kesiminin ayakta kalmak için emek güçlerini piyasa sürecinde satışa çıkarma sürecidir. Yani toplumun sadece bir bölümü ama kapitalizmin gelişme sürecine paralel olarak her geçen gün artarak çoğalan bölümün yaşamlarını devam ettirmek için emek güçlerini piyasa sürecinde satmak zorunda kalmışlardır. Toplumun geniş bir kesiminin belirli bir zor altında kalması, yani A. Giddens'in vurguladığı anlamda bireylerin verili normal koşullar altında bir önceki durumu değiştirme kapasitesi üzerindeki olumsuz dışsal müdahaleyi güç olarak tanımlıyoruz.⁵ Buradan güç kavramının ilişkisel bir kavram olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. N. Poulantzas'ın vurguladığı gibi "güç alanı tam anlamıyla ilişkiseldir, güçler arası bir ilişkidir."⁶ Kapitalist toplumun açığa çıktığı andan itibaren öyle bir güç ilişkisi açığa çıkmıştı ki; "Emeği diğer yaşam faaliyetlerinden ayırıp piyasa koşullarına boyun eğmeye zorlamak bütün organik varoluş biçimlerini yok etmek onların yerine yeni bir düzen koymak anlamına geliyordu.

Tarihsel bir süreç olarak doğrudan üreticilerin üretim araçlarından koparılması yoğunlaşan bir dizi güç ilişkisini işaret ederken, emek-gücünün ücretli emeğe dönüşmesi, aynı zamanda emeğin meta biçimine dönüşmesi anlamına geldiği ölçüde, emek basit bir üretim faktörü olarak görülmeye başlanır. Bu aşama ise, üretim sürecinde emeğin üzerinde bir dizi kontrol kurmanın nesnel zeminini oluşturur.

2- Emeğin emek-gücünü satmak zorunda kalması kapitalist toplumu işaret ederken, bu ilişkiye taraf olan diğer kesim ise belirli bir donanımına sahip olan kapitalistlerdir.

Kapitalistlerin donanımı ne idi diye sorulacak olunursa, bu donanım kapitalist ilişkilerin gelişim sürecine paralel işleyen hukuk sistemi ile güvence altına alınan mülkiyet hakları ve dolayısıyla mülkiyetti. Burada yanlış bir anlamayı önlemek için "mülkiyet" kavramının da "kişi" ile mülkiyete konu olan "şey" arasındaki sadece hukuki bir ilişki olmadığını belirtmesi gerekiyor.⁸ Bir şey üzerinde mülkiyet hakkının olması, bu hakka sahip olanların, bu hakka sahip olmayanlar arasındaki eşitsizliğe dolayısıyla bir güç ilişkisinin varlığına neden olur. Belirli nesneler üzerinde bireylerin mülkiyet hakkı olması, aynı zamanda bu hakka sahip olmayanların hareket yeteneğini kısıtlama anlamına gelir ki, bu ilk etapta artık adını koyacak olursak mülkiyet sahipliği ile mülkiyet sahibi olmayanlar arasındaki ilişkinin genel çerçevesini belirler.

3- Bilinçli olarak burada güç ilişkilerini tanımlamak için belirli nesneler üzerinde mülkiyet hakkı

olanlar olmayanlar ayrımı yaptık, bu ayrımın ya da güç ilişkisinin kapitalist bir ilişki olarak tanımlanması için, mülkiyet sahibinin elindeki mülkiyeti harekete geçirmesi yani, yaşamını devam ettirebilmek için tek donanımı/mülkiyeti olan emek-gücünü satın alması gerekiyor. Bu eylem gerçekleştiği an kapitalistle işçi arasındaki temel ilişki kurulmuş olur. Fakat buradaki, mülkiyet araçlarını üretim sürecinde değerlendirmek isteyen kapitalist ile emek-gücünü belirli bir zaman ve karşılığında elinden çıkarmak isteyenler arasındaki ilişkinin gerçekleşmesi için bir başka aracıya gerek vardır. Bu aracı bilineceği üzere "para"dır. Para biçiminin kapitalist ilişkiler içinde biçimlenmesi sadece emeğin emek-gücünden ayrılarak ücretli emeğe dönüşmesine neden olmaz, çok daha önemlisi bireysel mülklerin parasal değerlere dönüşerek üretim süreci için gerekli donanımın sağlanması anlamına gelir Marx bu değişimin aynı zamanda kapitalist ilişkilerde açığa çıkan güç ilişkilerinin de temelini oluşturduğunu belirtmiştir: "Tek değişiklik, bu geçim araçlarının şimdiki değişim pazarına sürülmüş olmalarıydı. Şimdi artık retainers'in, vb. ağızlarıyla olan dolaysız bağlarından kopartılmışlar ve kullanım-değerlerinden değişim-değerlerine dönüştürülmüşler, böylelikle parasal

Emeğin emek-gücünü satmak zorunda kalması kapitalist toplumu işaret ederken, bu ilişkiye taraf olan diğer kesim ise belirli bir donanımına sahip olan kapitalistlerdir. Kapitalistlerin donanımı ne idi diye sorulacak olunursa, bu donanım kapitalist ilişkilerin gelişim sürecine paralel işleyen hukuk sistemi ile güvence altına alınan mülkiyet hakları ve dolayısıyla mülkiyetti...

servetten nüfuz alanına ve egemenliğine girmişlerdir."⁹

Bu vurgular, bir toplumsal ilişki sermayenin taraflarını açığa çıkarmıştır. Toplumsal ilişkilerin artan ölçüde parasallaşması bir yandan sermaye birikimi için gerekli mekanizmanın oluşması anlamına gelirken, diğer yandan emeğin bir meta olarak para karşılığı (ücret) piyasada alınıp satılması bir dizi sosyal ilişkiyi ortadan kaldırmaz, ama ilişkiye meta ya da paranın aracılık etmesi verili ilişkileri gizler. Gizlenen sadece sosyal ilişki değil, sosyal ilişkilerle birlikte güç ilişkileri ve dahası güç ilişkilerinin sonuçları yani sömürü ya da egemenlik ilişkileri de gözlerden silinmiş olur.

4- Bu aşamada, kapitalist için elindeki para sermayesini üretim sürecini başlatmak için kullanmasındaki amaç, üretim sürecinde emeğin yaratacağı değerdir. Kapitalist ekonomide değer yaratma süreci aynı zamanda sermayenin farklı dönüşümleri geçirmesi anlamına gelir. Her dönüşüm aynı zamanda bir dizi sosyal ilişki anlamına gelir. Burada sürecini başında para-sermaye sahipleriyle üretken kapitalist, üretken kapitalist ile diğer üretim araçlarının tedarik edildiği ticari kapitalist ve emek-gücünü pazarlayan ücretli arasında bir dizi sosyal ilişki başlamış olur. Bu ilişkiler aynı zamanda eş zamanlı olarak emeğin-paraya dolayısıyla metaa, para-sermayenin metaa dönüşümü gibi bir dizi değişimin varlığına neden olur. Böylece sermaye karşımıza üretim öncesi aşamada meta ve para gibi farklı biçimlerde açığa çıkar, bu aşamadan sonra kapitalizmde değer yaratıldığı üretken enerjinin açığa çıktığı üretim aşaması aynı zamanda emek sürecidir. Bu aşamada kapitalist ile işçi arasındaki ilişki/çelişki, üretim sürecinde emeğin etkin bir şekilde kullanılarak üretim sürecinde artı değer en yüksek noktaya çıkarılması dolayında denilebilir.

5- Emek sürecinde sermayenin temel kaygılarından biri emeğin kontrol edilmesidir. Böylece bu aşamada "emek artan oranda, üretim sürecini kontrol eden kapitalist girişimcinin kontrolüne girer ve üretim sürecinde emek artan oranda rasyonalize edilmeye çalışan üretimin nesnesi haline gelir. Kapitalizmin gelişmesinin paralel olarak bir dizi işletme yönetimi geliştirilmiştir. Bu işletme yönetim teknikleri, iş süreçleri ve bu süreçlerin girdilerinin rasyonalize edilmesi ve bu anlamda daha fazla çıktı, daha üretkenlik, daha fazla kontrol anlamına gelmekte Endüstriyel yaşamın disiplin altına alınması bir yandan materyallerin rasyonel kullanımını gündeme getirirken, bunun gerçekleşmesi için insanların üretim sürecinde rasyonelleşmesi gerekir. Bunu sağlamak ise uysal insan (homo

docilis) yani üretim sürecinde olası tüm değişikliklere katlanacak itaatkâr, çalışkan, bilinçten yoksun ve yararlı yaratmaktan geçer. Son zamanlarda belirli bir övgü/ideoloji ile sıkça kendisinden söz ettiren yeni üretim teknikleri (toyotizm, lean productino, post-fordizm vb) bu anlamda emeğin emek sürecinde yoğunluğunu artırarak birim zamanda daha fazla değer yaratma koşullarını yaratma amacını güttüğü ölçüde, üretim sürecinde üretken sermaye ile emek arasındaki zor ilişkilerinin daha da artmasına neden olmaktadır.

6- Üretim sürecinde emeğin yeteri kadar uysallaştırılmaması noktasında ise, emeğin karşısına kendinin daha önceden yarattığı değer olarak makineler çıkarılır. Teknoloji ve üretim sürecinde teknolojinin kullanılması bu anlamda kesinlikle nötr bir süreç değil. Teknoloji ve makineleşme sermayeler arası güç ilişkileri anlamında rekabet arttıkça ve daha önemlisi işçi sınıfı belirli bir güç olarak verili güç ilişkilerinde önem kazandıkça, bireysel kapitalistler emeğin (canlı emek) karşısına makineleri (ölü emek) çıkarmakta. Sermaye olarak teknoloji/sermaye olarak makineler bu anlamda sermaye birikim sürecinde güç/zor ilişkilerin önemli araçlarındandır.

7- Üretim sürecinde emeğin verimliliği artmasının anlamı, birim zamanda daha fazla ürün elde edilmesinin ötesinde, birim zamanda daha fazla ürün ise üretim sürecinde kullanılan iş aletleri ve dahası üretim için gerekli girdilerin artması demektir. Oldukça dinamik ve gelişmeci bir özelliğe sahip olan (daha fazla kâr amacı) kapitalizm böylece, verili doğal kaynaklar ve dolayısıyla doğanın tüketilmesine neden olur. İlk aşamada sermaye birikim süreci için kaynak olarak görülen bir üretim faktörü olarak üzerinde kontrol kurulan emeğin yanı sıra, kapitalizm doğayla da eşitsiz bir dizi ilişkiye girmiş olur.

Üretim sürecinden sonra sermaye yeni bir dönüşüm geçirmek zorundadır. Sürecin nihai amacı olan üretim sürecinde yaratılan değere içkin olan kâra kavuşabilmek için, "metain ölüm perendesi" olarak adlandırılan perendeyi yani üretilen metaların paraya dönüşmesi gerekiyor. Yani üretilen metaların tüketilmesi gerekiyor. Üretilen metaların tüketilmesi, para biçimine dönüşmesi için oldukça farklı teknikler geliştirilmiştir. Bu teknikler, sermayenin tüketicisiyle olan ilişkisini önemli ölçüde değiştirmiş. İlişkinin boyutunu, tüketicinin farklı biçimleri altında kontrol altına alınması ve dolayısıyla güç/zor ilişkisinin farklı biçimlerde açığa çıkmasına neden olmuştur.¹⁰

8- Kredi ilişkilerinin gelişimi sermayenin zaman üzerindeki egemenliğini yani henüz yaratılmamış de-

ğerler üzerinden metaların paraya çevrilmesine olanak tanımıştır.¹¹ Diğer yandan aşırı-üretim doğal sonucu aşırı tüketim körüklenmesi, tüketiciler üzerinde yoğun bir egemenlik biçiminin kurulmasına neden olmuştur. Bu egemenlik tarzı son zamanlarda sembolik kapital olarak tanımlanan bir biçim olarak zihinsel yapılarımızda tüketim sürecinden nasibini almıştır. Her ne kadar sorunu kapitalizme referans vermeden modernizm başlığı altında alsa bile Z. Bauman bu süreci anlamlı bir şekilde dile getirmiştir.

"İnsani gereksinimler ile bireysel arzular arasındaki uçurum, Pazar egemenliği tarafından üretilmektedir. Bu uçurum aynı zamanda onun yeniden üretim koşuludur... metaların büründüğü kullanım değeri görünümünün peşindeki sonu gelmez kovalamaca, kişisel özerklik ya da bireysel kimlik görevlileriyle uğraşmayı etkili biçimde ertelemekte hatta gündemden kaldırmakta."¹²

9- Sermaye kavramı bu anlamda bir dizi ilişki ve bu ilişkilerde farklılaşan biçimler olarak var olur. Üretim sürecinde yaratılan artı-değer açısından da bu geçerlidir. Artı-değerin dolaşım aşamasında üretken kapitalistin kârı ve faiz olarak farklılaşması sermayenin aldığı bir diğer biçimleri işaret etmekte. Bu ilişkiler ilk elde para pazarlayan ve anonimleşen bankalar ile üretim sürecini başlatan firmalar arasında gerçekleşse bile, bu ilişkilerde de bir dizi zor ve eşitsizlik ilişkisi mevcuttur. İlişkinin biçim ve yoğunluğu sermaye birikimini tarihsel koşulları belirler.

Sermaye birikimi; emek-sermaye ve meta-para arasındaki dinamik süreç sonucunda gerçekleşir. Sermaye birikimi tarihsel olarak arttıkça, sermaye ilişkilerinin yoğunlaşmasına (intensification) paralel olarak bu ilişkiler mekansal olarak yayılmaya başlar. Mekan-sal olarak kapitalist ilişkilerin yayılması, sermaye birikim farklılıklarına bağlı olarak toplumsal formasyonlar arasında bir dizi eşitsizliğin açığa çıkmasına neden olur. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren başlayan sermayenin para sermaye ve üretken sermaye olarak farklı mekanlara akması gerek bu mekanlardaki verili güç ilişkilerinin değişmesine neden olurken gerekse sermayenin sosyal toplum döngüsünde farklı işlevler üstlenen ve dünya ölçeğinde de hareket yeteneği geliştiren kapitalistler arası güç ilişkilerinin farklılaşmasına yol açmıştır.

10- Sonuç olarak sermaye kavramından bahsetmemiz için güç ilişkilerini de içeren bir dizi sosyal ilişki ve daha da önemlisi bu ilişkilerin varoluş nedeni olarak üretimde yaratılan değerden bahsetmemiz gerekiyor. Değerin açığa çıkması için ise, kapitalist ile uc-

retli-emek arasında bir ilişki ve bu ilişkininde meta ve para biçimlerinde bir dizi dönüşüm geçirmesi gerekiyor. Sermaye, meta ile para ve emek ile sermaye arasındaki gerilimli, canlı ve ilişkide oluşur. Yüzeysel bir algılayma ile sermayenin para-meta ve para olarak görünmesi aslında öze ilişkin bir gerçeğin göz ardı edilmesine neden olur, o da dolaşım sürecinde gözlemediğimiz "para da meta da, yalnızca değer kendi çeşitli varlık biçimlerini temsil eder; bunlardan para değerinin genel biçimini, meta ise, özel ya da değer yerindeyse kılık değiştirmiş biçimini temsil eder. Hiç kaybolmadan sürekli olarak biçimden biçime girer ve böylece etkin bir nitelik kazanır. sermaye paradır: sermaye metadır"¹³. Burada sermaye, para ve meta gerçek birer ilişki anlamına geldiği ölçüde, sermaye kavramı tüm bu ilişkilerin varlığında aslında kapitalist toplumun tümünü tanımlayan temel değişkendir.

Tüm bu vurgulardan sonra, her şeyin ayaklarımızın altından kayıp gittiği, artık yaşadığımız sosyal gerçekliğe ilişkin bilgi edinmenin imkânsız olduğu yönündeki son zamanlarda geçerli olan genel anlayışa karşılık, kapitalizmin ve kapitalizme eşlik eden sosyal yaşamın ancak bütünsel bir teorik çerçeve analiz edileceğini ısrarla belirtmemiz gerekiyor. Bütünsel bir teorik analiz, analize konu olan sosyal gerçeği içinde yer olduğu ilişkiler dolayında analiz etmemize olanak tanıdığı ölçüde, analizimiz açık uçlu ve bu anlamda özgürleştirici bir özelliğe sahip olacaktır. Anlama ve açıklama çabası başarıya ulaştığı ölçüde, sermayenin değdiği noktada insani ilişkileri yok etmesi yönündeki eğilim daha da anlaşılır olmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- 1 K. Marx (1990 Kapital-III Çev.: A. Bilgin) Sol Yayınları, Ankara.
- 2 K. Marx ve F. Engels (1993; 112 Komünist Manifesto, Sol Yayınları.
- 3 K. Polanyi (1986 Büyük Düşünce Çev.: A. Buğra) Alan Yayınları, İst.
- 4 W. Bonefeld ve J. Holloway (1996) Global Capital, National State, and The Politics of Money, MacMillan, London.
- 5 A. Giddens (1984 Constitution Society, Mac Millan, London).
- 6 N. Poulantzas (1987 State Power, Socialism NLB London.
- 7 K. Polanyi (1986 Büyük Dönüşün Çev.: A. Buğra) Alan Yayınları, İstanbul.
- 8 Mülkiyet kavramına liberal iktisat yazınından farklı

bir çerçeve ile yaklaşan anlamlı bir çerçeve için bak; S. Clarke (1991) Marx, Marginalism&Modernciology form Adam Smith Max Weber MacMillan.

⁹ K. Marx (1977) Grundrissel Pelican, London.

¹⁰ Bu konuda detaylı bilgi için, G. Ritzer (1998) The McDonaldization Thesis Sage; London.

¹¹ Kredi-para biçimi ve işlevleri için, F. Ercan (1997) Para ve Kapitalizm Ceylan Yayınevi.

¹² Z. Bauman, (1997) Yasa Koyucular ile Yorumcular Metis, İstanbul, sayfa 226.

¹³ K. Marx, (1986), Kapital Çev.: A Bilgin) Sol Yayınları, Ankara.

23. İKTİSATÇILAR HAFTASI

TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ

13 Mayıs 1998 İ.Ü. İktisat Fakültesi / Beyazıt
14-15-16 Mayıs 1998 The Marmara Oteli / Taksim

1. GÜN 13 MAYIS 1998 SAAT : 11.00 Prof. Dr. Sabri Ülgener Anısına...

İKTİSAT ÖĞRETİSİNDE DEĞİŞİM

- SUNUŞ : Alpay Biber, Talat Orhon, Münir Kutluata, Kemal Alemdaroğlu
AÇILIŞ : Süleyman Demirel
OTURUM BAŞKANI : İzzettin Önder
BİLDİRİLER : Oktay Sinanoğlu (Üniversitelerin Bilgi Üretme İşlevi ve Piyasa)
Kaya Ardic (İktisat Öğretisinde Değişim)
SAAT : 14.00
PANELİSTLER : Taner Berksoy, Fuat Ercan, Gülten Kazgan, Hasan Kirmanoğlu

2. GÜN 14 MAYIS 1998 SAAT : 10.00 Prof. Dr. Yüksel Ülken Anısına...

EKONOMİK DİNAMİKLER VE MUHTEMEL AÇILIMLAR

- SUNUŞ : Reşat Özsoğuk
OTURUM BAŞKANI : Erdoğan Alkin
BİLDİRİLER : Zafer Tunca (Temel Ekonomik Dinamikler Tarım, Sanayi, Hizmetler)
Meryem Koray (Emek / Sermaye Dinamiği)
SAAT : 14.00
OTURUM BAŞKANI : Mehmet Akbay
PANELİSTLER : Yakup Kepenek, Yıldırım Koç, İsmet Özcan

3. GÜN 15 MAYIS 1998 SAAT : 10.00 Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil Anısına...

TÜRKİYE DÜNYANIN NERESİNDE?

- OTURUM BAŞKANI : Erol Manisalı
PANELİSTLER : Şükrü Elekdag, Jan Marcou, Fahrettin Yağcı
SAAT : 14.00

SERMAYENİN SERBEST DOLAŞIMI VE SONUÇLARI

- AÇILIŞ : Feridun Ergin
OTURUM BAŞKANI : Osman Birsan
PANELİSTLER : Hayri Kozanoğlu, Merih Paya, Osman Ulagay, Zekeriya Yıldırım

4. GÜN 16 MAYIS 1998 SAAT: 10.00 Prof. Dr. İdris Küçükömer Anısına...

TÜRKİYE'DE İNSAN

- AÇILIŞ : Mübeccel Kıray
OTURUM BAŞKANI : Fethi Naci
BİLDİRİLER : Murat Özyüksel (Tarihsel-İktisadi Boyut), Sencer Divitçioğlu (Antropolojik Boyut)
SAAT : 14.00
PANELİSTLER : Taylan Akkayan, Aynur İlyasoğlu, İsmet Özel, Şirin Tekeli, Ergun Türkcan

İKTİSAT DERGİSİ 1997 YILI İNDEKSİ

OCAK 97 - 363 /

TÜRKİYE'NİN 1997 YILI BÜTÇESİ

- Türkiye'nin 1997 Yılı Bütçesi / Panel - İzzettin Önder, Veyssi Seviğ, Nihat Falay
- Bütçelerin Değişen Yapısı / Oğuz Oyan
- Alternatif Bir Bütçe Politikası Önerisi / Hayri Kozanoğlu
- Özelleştirmeye Karşı Kamulaştırma / SİP
- 97 Bütçesi Emeğe Saldırı / EMEP
- 1997 Bütçesi : Neo-Liberalizme Tam Gaz / M. Bedri Gültekin
- Eğitim Sistemi ve Bütçe / Cemal Ünlü
- Türkiye'de ve Dünya'da Borçluluk / Tülay Arın
- Özelleştirme, Teşvikler, Etkinlik / Gündüz Fındıkçıoğlu
- Kronik İstikrarsızlık / Hürşit Güneş
- 1997 : Kriz Yılı / Nesrin Sungur
- Türkiye'de Finansal Serbestleşme / Uğur Eser
- 1997 Yılına Gिरerken Türkiye Ekonomisi / Eser Karakaş
- 1997 Yılından Beklentiler / Sema Kalaycıoğlu

ŞUBAT 97 - 364 / EĞİTİM POLİTİKALARI

- Türkiye'de İşgücü Piyasası / Nergis Schulze
- Avrupa Sendikalarının Kimlik Arayışı / A. Rıza Büyükcuslu
- Türk İmalat Sanayinde Esneklik / Nurhan Yentürk
- Geçmişten Bugüne Eğitim Felsefesi / Rifat Okçabol
- Eğitim Politikaları / Fatma Gök
- Türkiye'de Eğitimin Bugünkü Durumu / Erdal Atabek
- Bilim, İdeoloji, Politika ve Eğitim / Zeynep Güler - Nurya Skar
- Yapısal Uyumun Şoku / J. Petras - T. Cavaluzzi - çev: Refik Baykara
- Uluslararası İlişkilerde Paradigmalar / Emin Gürses
- Silahlı Kuvvetler Milliyetçilik İlişkisi / Serdar Şen
- TÜSİAD Neden Demokrasi İstiyor? / İlker Aktükin
- Türkiye'de Demokratikleşme ve TÜSİAD / Fuat Miras
- Demokratikleşme Raporu / MÜSİAD

MART 97 - 365 / İKTİSAT TEORİLERİNDE

SON GELİŞMELER

- Sosyal ve Ekonomik Olgu Olarak Para / Fuat Ercan
- İktisat ve Yöntem / Ömer Demir

- İktisat Metodolojisinde Gelişmeler / Turan Yay
- Matematiksel İktisatta Bazı Gelişmeler / Gündüz Fındıkçıoğlu
- İktisat Teorisinde Son Gelişmeler / Ercan Eren
- İktisat Teorisinde Son Durum / Hasan Kirmanoğlu
- Ekonometride Neler Oluyor? / Meral Karasulu
- Paradigmanın Yitimi / Çev. Kemal Ülker
- Temel Tahlil Birimi Olarak Birey / Sue Himmelweit / çev: Nail Satlıgan
- Üretim ve Yeniden Üretim Süreci / Yıldız Ecevit

NİSAN - MAYIS 97 - 366/367 /

KAPİTALİZM VE AZGELİŞMİŞLİK

- Kapitalizm ve Azgelişmişlik : Kalkınma İktisadının Sonu mu? / Panel - A. Buğra, Ç. Keyder, M. Pirilli, S. Savran, H. Güllalp, M. Türkay, F. Ercan
- Konjonktürel Bir Kavram Olarak "Müdahale" / Mehmet Türkay
- Sosyolojik Açından Gelişme Kavramının İrdelenmesi / Mübeccel B. Kıray
- Gelişme İktisadının Sorunları / Tamer İşgüden
- İktisat Açısından Gelişme Kavramı / Fikret Şenses
- Gelişme ve Psikiyatri / Saffet Murat Tura
- Finansal Serbestlik ve Makroekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri / Nurhan Yentürk
- Azgelişmişlik ve Dış Borç Sorunu / Neşecan Balkan
- Kalkınma Kurumlarında Kentler / Melih Ersoy - Tarık Şengül
- Yerli Silah Sanayiinin Kurulmasının Sanayi Yapısı Üzerindeki Etkileri / Gülay G. Şenese
- Gelişme Sürecinde Kadın / İlker Bıçakçı
- Güney Kore'de Gelişme Politikaları / Nesrin Sungur
- Güney Kore'nin Ekonomik Gelişme Süreci / Seda E. Akay
- Meksika'da Kriz ve Gelişmeler / Hayri Kozanoğlu
- Alternatif Bir Sanayileşme Politikası / Hacer Ansal
- Meta Merkezli Gelişme Kavramı / Fuat Ercan
- Ekodizgeye Odaklanmış Eko-Toplumcu Gelişme / Melih Baş
- Sürdürülebilir Kalkınma / Bill Adams - Çev: Zeynep Zafır
- Gelişimin Dinamiği Kadınlar / Hatice Kurtuluş
- Hangi Modernite'nin Sonu? / I. Wallestein - Çev: Ümran Ersoylu

HAZİRAN 97 - 368 / TÜRKİYE'DE

SERMAYE, DEVLET, SİYASET

22. İKTİSATÇILAR HAFTASI ÖZEL SAYI

- Piyasa = Demokrasi mi? / *Y. Karakoyunlu, S. Savran*
- Piyasa ve Yeraltı Ekonomisi / *G. Turan, İ. Alver, O. C. Ertan, İ. Önder, V. Seviğ*
- Devletin İktisadi Hayattaki Yeri / *E. Çevikçe, D. Gökçe, E. Yeldan, E. Yıldızoğlu*
- Devletin Siyasal Olarak Yeniden Yapılanması / *C. Eroğul, C. Oktay, Y. Sayman, İ. Tekeli*
- Temsil Krizi ve Devlet İdeolojisi / *T. Ateş, A. Bayramoğlu, F. Koru, S. Parlar*
- Toplumsal Arayışlar / *K. Cangızbay, I. Kuçuradi, F. Başkaya, A. Bulaç, M. Kayhan, İ. Çetin, T. Erdem, O. İyiler*

TEMMUZ 97 - 369 / SENDİKALAR VE

KÜRESELLEŞME

- Globalleşen Dünyada Emek Piyasası / *Yüksel Birinci*
- Küreselleşme, İktidar ve Sendikaların Rolü / *Susan George*
- Küreselleşme İlerlerken Gerileyenler / *Meryem Koray*
- Türkiye'de Sendikal Hareketin Geleceği / *Yuvarlak Masa - E. Aslan, R. Baydur, G. Kutal, Ç. Uygur, K. Lordoğlu*
- Emegin Özgürleşmesi Üzerine / *Şule Necef*
- Türkiye'de Sendikal Hareketin Gelişim Trendleri / *Bahar Dumanlı*
- Kamu Sendikal Hareketinde Bazı Tartışma Noktaları / *Kuvvet Lordoğlu*
- Türkiye'de Meslek Eğitimi ve İşgücü Piyasası / *Nergis Schulze*

AĞUSTOS-EYLÜL 97 - 370/371 /

İŞGÜCÜ, ESNEKLİK VE SERMAYE

- İş Hukukunun Esnekleştirilmesi / *Murat Özveri*
- Global Esneklik Çerçevesinde İşsizlik / *Ali Rıza Büyükkuslu*
- Japon Üretim Sistemi / *Zeki Parlak*
- Fransa'da 1995 Yılı Kasım ve Aralık Eylemleri / *F. Duchesne*
- Özelleştirme ve Etkileri / *Özgür Müftüoğlu*
- Kamu Emekçileri Mücadelesi ve İşgücü Piyasası / *Siya-mi Erdem*
- Yeniden Yapılanma ve Sendikal Politikalar / *Ender Tuna*
- Enformel Sektör, Enformel İstihdam / *Yasemin Güngör*
- Sanayileşmiş Ülkelerde Emek-Sermaye İşbirliği / *Yüksel Akkaya*

- Yanlış Hedefe Yönelme / *Michael Cichon*
- Ekolojik Kriz - Meta ve Emek / *Fuat Ercan*

EKİM 97 - 372 / GELİŞME,

İTAAT VE DEĞİŞİM

- İdealizmin Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri / *D. Ülke Aribdoğan*
- Yönetilenler Yönetime Neden ve Nasıl İtaat Ederler? / *Ahmet Kotil*
- Gelişmenin Ekonomi Politikası / *Fikret Başkaya*
- Gelişme Kavramı Üzerine / *Zeki Kartal*
- Türkiye'de Sanayi Toplumuna Geçiş Süreci / *Serdar Kaypakoglu*
- Tocqueville'nin "Eski Rejim ve Devrim"i Üzerine / *Haluk Yurtsever*
- Siyasal Temsil ve Sol / *Serdar Şen*
- İktisatta Zaman Serileri / *M. Nedim Süalp*

KASIM 97 - 373 / REEL SOSYALİZMİN

KRİZİ VE GELECEK

- Reel Sosyalizm Üzerine Düşünceler / *Gündüz Fındıkçıoğlu*
- Krizin Açıklayıcı Varsayımları / *Wladimir Andreff - Çev. Refik Bahtıkara*
- Cumhuriyetsiz Cumhuriyetler / *Orhan İyiler*
- Sovyetler Birliği Üzerine Bazı Saptamalar / *İlker Aktürkün*
- Sosyalizmin İktisadi Kuramı Üzerine / *Fikret Adaman - Pat Devine*

ARALIK 97 - 374 / SEÇİM SİSTEMLERİ,

TEMSİL KRİZİ VE TÜRKİYE

- Seçim Sistemleri ve Türkiye Örneği / *Erol Tuncer*
- CHP, EMEP ve ANAP'ın Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşleri
- Siyasal Temsil ve Demokrasi / *Birsan Örs*
- Temsili Demokrasi Bunalım mı Geçiriyor? / *Cemil Oktay*
- Seçim Sistemi ve Siyasal Sistem Üzerine Etkileri / *Ahmet Kotil*
- Temsil Kavramları ve "Temsil Krizi" Üzerine / *Halil Naçaoğlu*
- Osmanlı İmparatorluğu'nda Seçimler ve Meclisler / *Selçuk Gürsoy*
- Gelişme Ekonomisinde Yeni Arayışlar / *B. Bülent Can - Nilgün Con-Grühlke*
- Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Seçimler / *Aynur Soydan*

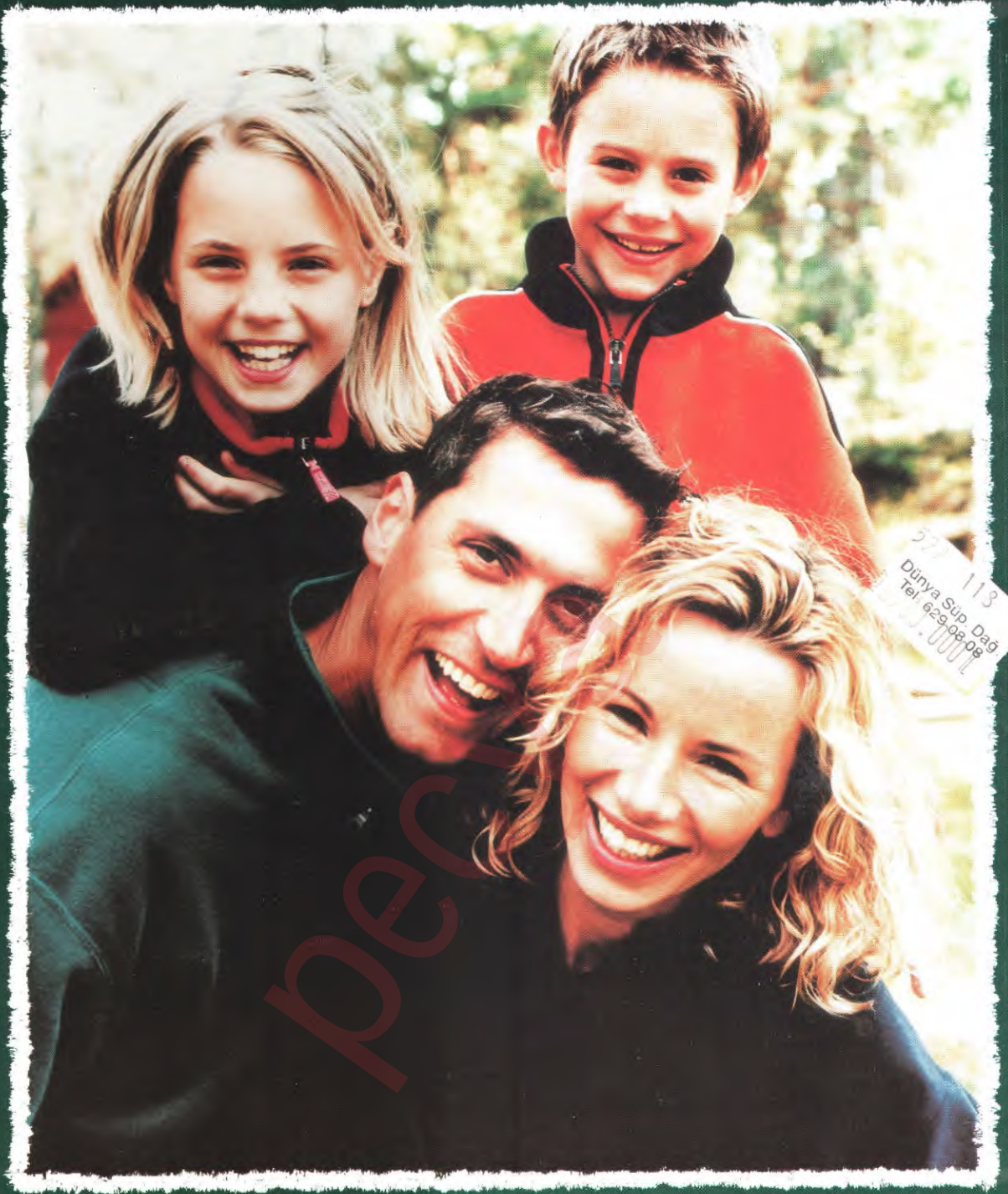
Türkiye'de gün
Hürriyet'le
başlıyor...

Yaşam, olaylar, insanlar, politikalar ve sonuçlarıyla
Türkiye'nin gündemi Hürriyet'le belirleniyor.
Çünkü Hürriyet, bağımsızlığın, tarafsızlığın ve
çoksesliliğin simgesidir. **Tam 50 yıldır!**

Siz
güne **nasıl**
başlıyorsunuz

Hürriyet
Büyük Gazete

572 113
Dünya Süp. Dağ
Tel. 629 08 08

MARKS & SPENCER

Bir Kalite Geleneği

Nişantaşı • Şaşkınbakkal • Akmerkez • Tunalı Hilmi Caddesi